

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**DEĞİŞEN DÜNYADA DEĞER YÖNELİMLERİ VE DİNDARLIK:
KKTC ÖRNEĞİ**

Yusuf EMRE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2013

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**DEĞİŞEN DÜNYADA DEĞER YÖNELİMLERİ VE DİNDARLIK:
KKTC ÖRNEĞİ**

Yusuf EMRE

Danışman: Prof. Dr. Asım YAPICI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2013

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Asım YAPICI
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK

Üye: Yrd. Doç. Dr. M. Oğuz KUTLU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

...../...../2013

Prof. Dr. Azmi YALÇIN
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

DEĞİŞEN DÜNYADA DEĞER YÖNELİMLERİ VE DİNDARLIK: KKTC ÖRNEĞİ

Yusuf EMRE

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Asım YAPICI

Haziran 2013, 98 Sayfa

Araştırmada KKTC vatandaşlarının değer yönelimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Genel tarama modelindeki çalışma, basit rastlantısal yöntemle seçilen 401 (194 erkek ve 207 kadın) kişiden oluşmaktadır. Ölçme aracı olarak Schwartz Değerler Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların değer sıralaması tespit edilmiş, değer yönelimlerinin dinî ve sosyo-demografik değişkenler ile ilişkileri araştırılmıştır. Ayrıca dindarlık görüntülerinin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, köken ve ikamet değişkenleri ile ilişkisi incelenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların en çok önemseydiği değer *geleneksellik* olurken, en az önemseydiği değer ise *uyarılım* olmuştur. Sırasıyla *iyilikseverlik*, *uyma*, *evrensellik*, *özyönelim*, *başarı*, *dindarlık*, *güvenlik*, *hazcılık* ve *güç* değer yönelimleri de söz konusu iki değer arasında yer almıştır. Bu sıralama, KKTC halkının toplumsal değerlere bireysel değerlerden daha fazla önem verdiğini ortaya koymuştur. Öte yandan dinî değişkenlerle *hazcılık* ve *uyarılım* değerleri arasında negatif yönde; *iyilikseverlik*, *geleneksellik*, *uyma*, *güvenlik* ve *dindarlık* değerleri arasında pozitif yönde; *evrensellik* değeri arasında ise bazılarıyla (namaz kılma) negatif, bazılarıyla (dua etme, oruç tutma) da pozitif yönde seyreden anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Dindarlık, Değer Yönelimleri, Schwartz Değer Ölçeği, KKTC.

ABSTRACT**VALUE PRIORITIES AND RELIGIOSITY IN A CHANGING WORLD:
CASES OF THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS****Yusuf EMRE****Master Thesis, The Department Of Philosophic and Religious Sciences****Supervisor: Prof. Dr. Asım YAPICI****June 2013, 98 Pages**

The aim of the study is to determine Turkish Republic of Northern Cyprus citizen's value priorities. This cross-sectional study involves 401 (194 males and 207 females) persons selected by random method. Schwartz Value Inventory was used as a data collection tool. In this study, value orderings of the participants were ascertained and the relationships of their value orientations with religious and socio-demographic variables were researched. Furthermore the relationship of their religiosity images with age, gender, educational level, origin and residence variables was analyzed.

According to the results of the study, while the value to which participants give much more importance is the *tradition*, the value to which participants less importance is the *stimulation*. The value orientations of *benevolence*, *conformity*, *universalism*, *self-direction*, *achievement*, *religiosity*, *security*, *hedonism* and *power* respectively are between the two values. This ordering reveals that Turkish Republic of Northern Cyprus public gives more importance to social values than individual values. On the other hand, the negative relationships between religious variables and *hedonism* and *stimulation*, the positive relationships among *benevolence*, *tradition*, *conformity*, *security* and *religiosity*; among the universalism value, significant relationships which present positive aspect with some and negative aspect with some were ascertained.

Keywords: Values, Religiosity, Value Priorities, Schwartz Value Inventory, Turkish Republic of Northern Cyprus.

ÖNSÖZ

Değerler, insanı anlama noktasında önemli bilgiler sağlayabilen niteliklerdir. “İyi”, “doğru” ve “olması gereken” hakkında fikir vererek bireyin hayata bakış açısını ve amaçlarını belirler, tutum ve davranışlarını yönlendirirler. Aynı zamanda kişinin kendisini ve etrafındakileri anlama ve anlamlandırma hususunda ölçüt olan değerler, kimliğin yapıtaşını oluştururlar.

Değişen dünya koşullarında insanların içinde bulunduğu anlam karmaşası, kimlik bunalımı, ahlâkî yozlaşma gibi sorunların anlaşılabilmesi için değerlerin araştırılması büyük önem taşımaktadır. Son dönemde değer konulu araştırmalarda artış gözlenirse de henüz, genelde psikoloji özelde ise din psikolojisi alanındaki hareketlilik istenilen durumda değildir. Bu noktada araştırmamız değerlerin insan hayatındaki önemine dikkat çekerek alana ufak da olsa katkı yapmak istemektedir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana rehberlik eden ve her türlü desteği sağlayan sayın hocam ve danışmanım Prof. Dr. Asım YAPICI’ya, fikirlerinden ve birikimlerinden istifade ettiğim sayın hocam Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK’a, yapıcı eleştiri ve geri bildirimlerle katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. M. Oğuz KUTLU’ya teşekkürü borç bilirim. Çalışmanın her bir sayfasını itina ile okuyan ve fikirleriyle katkıda bulunan kıymetli meslektaşım Nesibe ESEN’e, son okuma ve düzeltmede katkı sağlayan dostlarım Ahmet R. GEÇİOĞLU ile Süleyman DOĞANAY’a teşekkür ediyorum.

Ayrıca araştırmaya katılan KKTC halkına, anketin uygulanmasında yardımlarını gördüğüm ve beni misafir ederek çalışmamın yükünü azaltan yakın ve akrabalarım, çalışma boyunca manevî desteklerini bir an olsun esirgemeyen sevgili anne ve babam Ayşe ve Osman EMRE’ye sonsuz şükranlarımı sunarım. Bu çalışma Ç.Ü. Araştırma Fonu tarafından İF2012YL1 numaralı proje ile desteklenmiştir. Katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Yusuf EMRE
ADANA - 2013

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Hipotezler ve Araştırmada Cevap Aranılan Sorular	4

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değer Kavramının Tanımlanması ve Özellikleri.....	6
2.2. Değerle İlgili Kavramlar	10
2.2.1. Değer – Tutum İlişkisi	10
2.2.2. Değer – İnanç İlişkisi.....	12
2.2.3. Değer – Kimlik İlişkisi	13
2.2.4. Değer – İhtiyaç İlişkisi.....	14
2.2.5. Değer – Ahlâk İlişkisi	15
2.3. Değerlerin Sınıflandırılması	16
2.3.1. Spranger Değer Sınıflaması.....	16

2.3.2. Rokeach Değer Sınıflaması	18
2.3.3. Schwartz Değer Sınıflaması	20
2.4. Değer ve Gelişim	27
2.4.1. Psikanalitik Kuram	27
2.4.2. Bilişsel Gelişim Kuramı	29
2.4.3. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	31
2.5. Değerler Kaynağı Olarak Din	32
2.6. Değerler - Dindarlık İlişkisi	34
2.7. Değişen Dünyada Din ve Değerler	37
2.7.1. Değerlerin Değişme Nedenleri	40
2.7.1.1. Bireysel Faktörler	40
2.7.1.2. Çevresel Faktörler	41

BÖLÜM III

ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

3.1. KKTC'nin Genel Özellikleri	45
3.1.1. Tarihi.....	45
3.1.2. Sosyal Yapısı	46
3.1.3. Kültürel Yapısı.....	47
3.2. Evren ve Örneklem	47
3.3. Araştırmada Kullanılan Ölçek ve Değişkenler	49
3.3.1. Değişkenler	49
3.3.2. Schwartz Değerler Ölçeği.....	49
3.4. Verileri Analizde Kullanılan Teknikler	50
3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	50

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Değer Yönelimleriyle İlgili Bulgular.....	51
4.1.1. Sosyo-demografik Değişkenlere Göre Değerler.....	52
4.1.1.1. Cinsiyet ve Değer Yönelimleri.....	52
4.1.1.2. Yaş ve Değer Yönelimleri.....	53
4.1.1.3. Eğitim Düzeyi ve Değer Yönelimleri.....	54
4.1.1.4. Köken ve Değer Yönelimleri	58
4.1.1.5. İkamet ve Değer Yönelimleri	60
4.2. Dinî Değişkenlere Göre Değerler	61
4.3. Dinî Değişkenlerle İlgili Bulgular	64
4.3.1. Cinsiyet ve Dinî Değişkenler	64
4.3.2. Yaş ve Dinî Değişkenler	65
4.3.3. Eğitim Düzeyi ve Dinî Değişkenler.....	66
4.3.4. Köken ve Dinî Değişkenler	68
4.3.5. İkamet ve Dinî Değişkenler	69

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE SONUÇ

5.1. Bulguların Tartışılması	71
5.1.1. Değer Yönelimleri	71
5.1.1.1. Cinsiyet ve Değerler.....	76
5.1.1.2. Yaş ve Değerler	77
5.1.1.3. Eğitim Düzeyi ve Değerler.....	78
5.1.1.4. Köken ve Değerler	79
5.1.1.5. İkamet ve Değerler	79
5.1.2. Dinî Değişkenlere Göre Değerler	80

5.1.3. Dindarlığın Görüntüleri	83
5.2. Sonuçlar	86
KAYNAKLAR	88
EK 1. ANKET FORMU ÖRNEĞİ	95
ÖZGEÇMİŞ	98

KISALTMALAR LİSTESİ

akt.	: Aktaran
ANOVA	: Analysis of Variance
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DED	: Değerler Eğitimi Dergisi
Ed.	: Editör
Edt.	: Edition
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Ltd.	: Limited
M. Ü.	: Marmara Üniversitesi
N	: Toplam Kişi Sayısı
Ort.	: Ortalama
Publ.	: Publication
r	: Korelasyon
SS	: Standart Sapma
SD	: Serbestlik Derecesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TG	: Türkiye Göçmeni
USA	: United State of America
vb.	: Ve Benzeri
\bar{X}	: Ortalama Puan
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
YK	: Yerli Kıbrıslı
Y.Y.Ü.	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1: Amaç ve Araç Değerler	19
Tablo 2: Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	48
Tablo 3: Örneklemin Kökene Göre Dağılımı	48
Tablo 4: Örneklemin İkamete Göre Dağılımı	48
Tablo 5: Değer Yönelimlerinin Cinsiyete Göre Analizi (t-testi)	52
Tablo 6: Yaş ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)	53
Tablo 7: Eğitim Düzeyine Göre Güç, Başarı, Hazcılık, Uyarılım, Özyönelim ve Evrensellik Değerleri (Tek Yönlü ANOVA)	55
Tablo 8: Eğitim Düzeyine Göre İyilikseverlik, Geleneksellik, Uyma, Güvenlik ve Dindarlık Değerleri (Tek Yönlü ANOVA)	56
Tablo 9: Değer Yönelimlerinin Kökene Göre Analizi (t-testi)	58
Tablo 10: Değer Yönelimlerinin İkamete Göre Analizi (t-testi)	60
Tablo 11: Dinî Hayatın Farklı Görüntüleri ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki	62
Tablo 12: Dinî Yaşayışın Farklı Görüntülerinin Cinsiyete Göre Analizi (t-testi)	64
Tablo 13: Yaş ile Dindarlık Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)	65
Tablo 14: Eğitim Düzeyi ile Dindarlık Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)	66
Tablo 15: Eğitim Düzeyine Göre Dinî Hayatın Görüntüleri (Tek Yönlü ANOVA)	67
Tablo 16: Dinî Yaşayışın Farklı Görüntülerinin Kökene Göre Analizi (t-testi)	68
Tablo 17: Dinî Yaşayışın Farklı Görüntülerinin İkamete Göre Analizi (t-testi)	69
Tablo 18: Türkiye’de Yapılan Çalışmalardaki Değer Sıralamaları	74
Tablo 19: Kültürlerarası Değer Sıralamaları	75

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1: Davranış Buzdağı (The iceberg of behaviours)	14
Şekil 2: Değer Tipleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Yapısal Model	24
Şekil 3: Evrensel Değer Yapısının Dinamik Temelleri.....	26
Şekil 4: Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı.....	43
Şekil 5: Değer Gruplarının Benimsenme Sırası	51

BÖLÜM I

GİRİŞ

Değerler ve dindarlık, pozitivist-rasyonalist bilim anlayışının etkisi ile araştırmacıların uzun süre ilgisiz kaldığı iki alan olmuştur. Gerek değerler gerekse dinî yaşayış konusunun bilimsel araştırmalar için fazlaca öznel ve soyut bulunması söz konusu tavrın gerekçeleri olarak ileri sürülmüştür. Ancak dikkat edilecek olursa bu ifade, hem dindarlık hem de değerlere soğuk ve tepeden bakan bir yargı olmakla birlikte, esasında kendisi de içerisinde saklı olan dışlayıcı ve dayatmacı bir değeri ortaya koymaktadır (Ersoy, 2012, s.15). Oysa değerler ve dinî yaşayış insan hayatının iki önemli gerçeğidir. Bu alanları incelemeyen insanı anlamaya çalışmak eksik bir çaba olacaktır.

Değerler-dindarlık ilişkisini uygulamalı olarak çalışan ilk araştırmacılardan olan Rokeach, kendisinden sonrakilere ilham kaynağı olmuştur (Mehmedoğlu, 2006). Rokeach'ın çalışmalarını geliştirerek dünya çapında yaptığı araştırmalarla değerler konusuna yeni boyut kazandıran Schwartz ise dindarlık-değer yönelimleri çalışmalarına katkıda bulunmuş, son zamanlarda gerek yurtdışında gerekse ülkemizde değer konulu araştırmalara öncülük etmiştir. Buna bağlı olarak değerler ve dinî hayatın farklı görüntüleri hakkında yapılan çalışmaların sayısı fark edilir bir artış göstermiştir. Özellikle değerlere gösterilen bu ilgide son günlerde gündemi fazlası ile meşgul eden şiddet olayları, boşanma oranlarının artış göstermesi, aşırı tüketim, tatminsizlik gibi değer kaybı ile ilişkilendirilebilecek durumların etkili olduğu söylenebilir.

Hızla değişen ve küreselleşen dünyada insanlar hangi değerlere bağlanacağını bilemez olmuş, kendilerine sunulan değerleri tüketerek hem kimlik bunalımına girmiş hem de hızlı değer değişiminden kaynaklı içsel uyumu yitirmiş görünmektedir. Normalde insan için anlam kaynağı ve önem kriteri olan değerler, bu hızlı dönüşümün etkisiyle birlikte belirsizliğin hazırlayıcısı olmuştur. Geçmişten beri değerlere kaynaklık eden dinin son yüzyılda eskiye nispetle insanlar üzerindeki etkisinin azalmış olması ile değerlerin hızla değişime uğraması arasında bağ kuran sosyal bilimciler (Duriez & Fontaine & Lutyen, 2003), konuya farklı bir boyut kazandırmışlardır.

İşte bu çalışma değerler ile dindarlık arasındaki ilişkiyi teorik olarak ele alıp bireyin değerlerini ve dinî yaşantısını incelemek istemiş, değerlerin değişimini izah etmeye çalışmıştır.

Uygulama kısmında ise KKTC halkının değer yönelimleri ve sıralamaları tespit edilip dinî yaşayışları ile olan ilişkileri araştırılmıştır. Gerek değerlerin gerekse dindarlık göstergelerinin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, ikamet ve köken bağımsız değişkenleri ile anlamlı farklılık gösterip göstermediği sorgulanmış, veriler Kıbrıs koşullarına göre yorumlanmaya çalışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Teknoloji alanındaki gelişmelere bağlı olarak toplumsal hayatta birçok değişiklikler meydana gelmiştir. Şüphesiz bu değişimlerden değer yönelimleri ve dinî yaşantı da payını almış, dönüşüme uğramıştır. Özellikle geçmişte değerlerin temel kaynağı olan dinin, günümüzde etkisini ne kadar hissettirebildiği, dolayısıyla değerlerin ondan ne ölçüde beslendiği merak konusudur. Bu noktada araştırma grubunun değer yönelimlerinin ne yönde olduğu ve söz konusu değerlerin dindarlık ile ilişkisinin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, köken ve ikamete göre farklılık gösterip göstermeyeceği araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı KKTC vatandaşlarının değer yönelimlerini belirlemek, buna bağlı olarak değer sıralamalarını tespit etmektir. Ayrıca dinî davranış ve tutumlar ile değer yönelimleriyle ilgili tutumları incelemek ve bunların günümüzde öne çıkan dindarlık ve değer yapıları arasındaki ilişkileri ele alarak birbirlerini hangi ölçüde etkilediğini belirlemektir. Bununla birlikte araştırma sonucunda KKTC halkının temel değerlerinin belirlenmesiyle karşılaştırmalı çalışmaların yapılması için önemli bir başlangıç yapılmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Değerler konusunun araştırılmasını teşvik eden faktörlerden en önemlisi, değerlerin insan davranışlarını önceden tahmin edebilme açısından önemli bir fonksiyona sahip olmasıdır. Çünkü değerler insanın tutumlarını etkileyen davranışlarına yön veren bilişsel yapılardır. Bu yönüyle davranışın belirlenmesinde bir rehber olarak önemli rol oynarlar (Rokeach, 1973). Değerlerin tespit edilebilmesi halinde kişi ya da grupların tutumları, tercihleri ve davranışlarıyla ilgili güvenilir bilgiler elde etmek mümkündür.

Bu araştırma, KKTC’de yapılan değerler konulu ilk çalışmadır. Öte yandan, Türkiye’deki değerlerle ilgili yapılan uygulamalı çalışmalara bakıldığında örneklemin çoğunlukla eğitim kurumlarından (eğitim yöneticileri, öğretmenler ve öğrencilerden) seçildiği görülmektedir. Zira ülkemizdeki değer konulu çalışmalar daha çok “Değerler Eğitimi” teması çerçevesinde yürütülmektedir. Bu durum, değerlerin belli yaş aralığı ya da meslek grubu ile sınırlı kalması sorununu beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada ise 17-70 yaş aralığında genel ve yaş aralığı geniş bir örneklem tercih edilmiştir. Türkiye’de değerlerle ilgili uygulamalı çalışmalarda bu türde genel ve geniş yaş aralığını kapsayan örneklem üzerine yapılmış herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Bu nedenle çalışmamızın ilk ya da ilklere olma özelliğine sahip olduğu da söylenebilir.

1.4. Hipotezler ve Araştırmada Cevap Aranılan Sorular

- A. Cinsiyete göre değerlere verilen önem düzeyinde anlamlı farklılıklar olacaktır. (1) Güç, (2) uyarılım, (3) hazcılık, ve (4) özyönelim değerlerinde erkekler lehine; (5) iyilikseverlik, (6) geleneksellik, (7) uyma değerlerinde kadınlar lehine anlamlı farklılık olacaktır. (8) Diğer değerlerde ise anlamlı bir farklılaşma olmayacaktır.
- B. Yaşa göre değer yönelimlerinde anlamlılık seviyesine ulaşan ilişkiler olacaktır. Yaş değişkeni ile (1) geleneksellik, (2) güvenlik ve (3) dindarlık değerleri arasında pozitif yönde; (4) güç, (5) başarı ve (6) uyarılım değerleri arasında ise negatif yönde seyreden ilişkiler ortaya çıkacaktır. (7) Diğer değerlerde ise anlamlılık seviyesine ulaşan ilişkiler olmayacaktır.
- C. Eğitim düzeyi ile değerler arasında anlamlı farklılıklar vardır. Buna göre katılımcıların eğitim düzeyi yükseldikçe (1) geleneksellik ve (2) dindarlık değer yönelimlerine verilen önem azalacak; (3) evrensellik ve (4) özyönelim değerlerine verilen önem ise artacaktır.
- D. Kökene göre değerlere önem verme düzeyi farklılaşacaktır. Yerli Kıbrıslılar Türkiye Göçmenlerine nispetle (1) güç, (2) evrensellik ve (3) uyarılım değerlerini daha çok önemserken; Türkiye Göçmenleri Yerli Kıbrıslılara göre (4) geleneksellik, (5) dindarlık ve (6) uyma değerlerini daha çok önemseyeceklerdir. (7) Diğer değerlerde ise herhangi bir farklılaşma olmayacaktır.

- E. İkamet durumu, katılımcıların değer yönelimlerinde anlamlı bir farklılığa neden olmayacaktır.
- F. Dinin farklı görüntüleri ile (Bir yaratıcının varlığına inanma, Allah'ın varlığını hissetme, namaz kılma, oruç tutma, dua etme) (1) dindarlık, (2) geleneksellik, (3) uyma, (4) iyilikseverlik değerleri arasında pozitif; (5) hazcılık, (6) özyönelim ve (7) uyarılım değerleri arasında ise negatif güçlü ve anlamlı ilişki ortaya çıkacaktır. (8) Diğer değerlerle anlamlı herhangi bir ilişki söz konusu olmayacaktır.

Araştırmanın genel amacı çerçevesinde şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. Örneklemin değer yönelimleri demografik özelliklere göre farklılaşmakta mıdır?
2. Kıbrıs halkı hangi değerlere daha çok, hangi değerlere daha az önem vermektedir?
3. Dindarlık, değer yönelimleri üzerinde etkili bir faktör müdür?
4. Çeşitli dindarlık değişkenleri ile hangi değer yönelimleri arasında pozitif yönde güçlü ve hangi değer yönelimleri arasında negatif yönde güçlü ve anlamlı ilişki vardır?
5. Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, köken ve ikamete bağlı olarak dinî değişkenlerde farklılaşma var mıdır?

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değer Kavramının Tanımlanması ve Özellikleri

Değer kavramının tanımlanması meselesi bir takım güçlükler içermektedir. Öncelikle, insanı konu edinen hemen her disiplinin bu terimi kullanıyor olması (Villar, 2008), diğer bir ifadeyle birçok disiplinin “değer”i kendi bakış açısından ele alması ortak bir tanımlamanın ortaya çıkmasını güçleştirmektedir. Bunun yanı sıra tek bir bilim dalı içinde ele alınsa bile tanımlamanın farklı kavramlarla ilişkilendirilerek oluşturulmaya çalışılması değer kavramını belirsizleştirmektedir. Aslında bu durumu bir yönüyle doğal karşılamak gerekir. Değer kavramı soyut ve muğlak bir yapıya sahip olduğu için araştırmacılar ortak bir tanımda anlaşamamışlardır. Ancak bu durum değer kavramının tanımsız kaldığı şekilde anlaşılmalıdır.

Değer kavramı sözlükte, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü (TDK, 2009), bir şeyi arzu edilir veya yararlı kılan özellik (Budak, 2009) ve kişilerde duygusal bir tepkiye yol açan ideal (Bilgin, 2003) olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle değerlerin duyguları harekete geçiren, duygusal durumu değiştirebilen bir niteliğe sahip olduğunu ve “şeylere” yüklediği anlam ile onların önemli, güzel, faydalı vb. olarak algılanmasına yol açtığını söylemek mümkündür.

Kelimenin etimolojisine bakılacak olursa; yaklaşık 1300’lü yıllarda kullanılmaya başlandığı ve eski Fransızca’da “iyi”, “değerli”, “güçlü” anlamlarına gelen Latince kaynaklı *valere* fiilinden türetilmiş olduğu görülecektir (Bacanlı, 2011a). Osmanlıca’da *kıymet*, İngilizce’de *value*, Almanca’da *wert* ve Fransızca’da *valeur* kelimelerinin karşılığıdır (Hançerlioğlu, 2003). *Sosyal ilke* anlamı Thomas ve Znaniecki tarafından yapılan “*The Polish peasant in Europe and America*” adlı araştırma ile kullanılmaya başlanmıştır. Batılı sosyal bilimciler tarafından bilimsel araştırmalar için çok subjektif bulunan değerler konusu, bu çalışmaya kadar tereddütle yaklaşılan bir alan olagelmıştır. Bu bakımdan Thomas ve Znaniecki’nin çalışması, *değer* konulu araştırmalar için birçoklarına göre başlangıç olarak kabul edilmektedir (Şerif & Şerif, 1996; Oyserman, 2001; Bacanlı, 2011a).

Değer kavramı literatürde farklı yönleri ele alınarak birçok biçimde tanımlanmıştır. Değerlerin psikolojideki kullanımına bakıldığında Allport, Rokeach ve sonrasında Schwartz’ın çalışmaları karşımıza çıkmaktadır.

Allport, değerleri kişinin tercihen davranışta bulunması üzerindeki kanaati ve benlikle ilişkili olarak algılanan anlamlar olarak nitelendirmektedir (akt. Mehmedoğlu, 2006, s.135). Allport'un bu tanımı, değerli olarak görülen şeyin diğerlerine tercih edilmesi, ona ulaşılması ve bağlanması, onun muhafaza edilmesi gibi anlamları içermektedir (Ünal, 1981; Yapıcı & Zengin, 2003). Tanımdaki “benlikle ilişkilendirmek”, “bağlanmak” ve “muhafaza etmeye çalışmak” ifadelerinden hareketle değerlerin duygusal içeriklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki bir değere sahip olmak, insanı onun tutulacak en doğru yol olduğunu düşünmeye ve o konuda duygusal davranmaya zorlayabilir. Durum böyle olunca değerlere karşı pozitif tavır takınmak, aksi durumların aleyhinde bulunmak neredeyse kaçınılmaz bir hal almaktadır (Güngör, 2000; Villar, 2008).

Yaptığı çalışmalarla değerler konusuna önemli katkılarda bulunan Rokeach (1969; 1973) ise değeri “belirli bir davranış biçiminin ya da varoluş amacının kişisel ya da toplumsal olarak karşıtlarına tercih edilmesine dair kalıcı inanç” olarak tanımlamıştır. Söz konusu inançlar kendisine ters düşen davranış biçimlerinden ya da diğer inançlardan üstün tutulur (Yapıcı & Zengin, 2003). O yüzden gerek iki ya da daha fazla şeyin önem sırası belirlenirken gerekse onlardan birini tercih ederken değerlere başvurulur. Bu anlamda değerler, karşılaşılan seçenekler hakkında kişiye ayırt edici fikirler sunar. Rokeach'a (1973) göre bu ayrımı tespit edebilmek, kendisinin “değerler sistemi” olarak ifade ettiği, içerisinde değerlerin organize olduğu yapı ile mümkündür. Zira değerler sistemi, görelî önemince sürekliliği olan ve belirli bir davranış ya da yaşam amacının tercih edilmesini sağlayan kalıcı inançların düzenlendiği alandır. Bireylerin davranış biçimlerinin hem toplum hem de birey tarafından algılanış biçimi değerler sistemi içinde ortaya çıkar (Ural, 2007).

Her değer kendi başına ayrı standartlar olarak düşünüldüğünde, değerler sisteminin işlevi, günlük yaşamda sorunları çözmek ve alternatifler arasında seçim yapma noktasında kolaylık sağlamaktır. Herhangi bir durumda kişiden tüm değerlerinin eşit bir şekilde uyumlu olduğu bir davranışta bulunmasını beklemek mümkün değildir. Çünkü içinde bulunulan durum, birbiriyle çatışan iki ya da daha fazla değeri harekete geçirebilir ya da baskın olan değeri ön plana çıkarabilir. Söz gelimi, bir kişi bazen dürüstlük ve nazik olma arasında seçim yapmak zorunda kalabilir. Böyle bir durumda kişi ya gerçekleri olduğu gibi söyleyecektir ya da karşı tarafı kırmamak için nezaketini koruyarak gerçekleri gizleme yoluna gidecektir. Benzer şekilde karşılaşılan bir durum, birbiriyle çatışan iki ya da daha fazla amaç değeri harekete geçirebilir. Örneğin

heyecanlı bir hayat ve iç uyum karşıtlığı ile günahlardan arınma ve hayattan zevk alma isteği arasındaki tezatlık gibi hususlar bu bağlamda düşünülebilir. Buradan hareketle *değerler sisteminin* iki ya da daha fazla davranış arasındaki çatışmayı çözmek ve seçim yapabilmek için kişiye öğrenilmiş bir kurallar bütünü sunduğu söylenebilir (Rokeach, 1969, s.551).

Diğer yandan değerlerin, karar verme sürecinde duygu karmaşıklığını ya da kararsızlığı azaltma işlevinden de bahsedilebilir. “Şeylere” anlam yükleyerek önem sırası oluşturan değerler, tercih için ihtimalleri sınırlandırır, çeşitli alternatiflerin oluşturduğu bilişsel yüklemeleri azaltır. Dolayısıyla bireylerin tercih yaparken daha etkin olmalarına olanak sağlar. Örneğin, alışveriş yapan biri için “dürüstlük” önemli ise alışveriş sepetinde ödenmemiş ürünlerin olduğunu söylemede kişi daha az tereddüt yaşar, değilse karar verme süreci daha uzun ve karmaşık olabilir. Bu yönüyle değerler, insan davranışına rehberlik eden, istenen ve istenmeyen arasında ayırım yapmada yardımcı olan yapılardır. Buradan hareketle değerler kişisel eylemi başlatan içerikler olarak kabul edilebilir. Yani onlar, bireye cesaret vererek davranışın oluşmasında harekete geçirici etkiye sahiptir (Villar, 2008). Ayrıca onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder ve sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılmasını sağlar (Özensel, 2003, s.232). Şu halde değerler hem davranışı harekete geçiren hem de davranışları sınırlayan hatta yerine ve durumuna göre tamamen engelleyen bir niteliğe sahiptir.

Değerler, tercihte bulunurken kolaylık sağlayan inançlar olmasının yanı sıra, onlar günlük hayatta önemli amaçlara hizmet eden kriterler ya da standartlardır. Bu standartlar kişiye isteklerin nasıl olması gerektiğini, nasıl bir tutum içinde olunacağını ya da nasıl davranmak gerektiğini söyler. Yine birey bu standartları davranışlarını haklı çıkarmak, ahlâkî olarak yargılamak ve kendini başkaları ile kıyaslamak için kullanır (Rokeach, 1969; Villar, 2008). Dikkat edilecek olursa, bu yönüyle değerler, kişinin kendisini ve etrafındakileri anlama ve anlamlandırma noktasında bir ölçüt haline gelmektedir. Diğer yandan onlar, neyin “gerçek”, “iyi” ve “olması gereken” olduğunu söylerler (Özensel, 2003; Uysal, 2008; Kara & Uzgören, 2010; Bacanlı, 2011a). Bu sayede kişi hayatı anlamlı kılmaya çalışır ve hayatın gerçeklerini bunlara göre belirleme çabası içinde olur (Özensel, 2003).

Bir kişinin hayatına yön ve anlam veren değerlere sahip olduğunu söylemek, belirli bir davranışa karşılık gelen kalıcı inanca sahip olduğunu ifade etmektir (Rokeach, 1969). Değer böyle ifade edildiğinde her davranışın mutlaka bir değerle ilişkili olduğu

sonucuna varılabilir. İnsanın herhangi bir hedefi seçmesinde, bunları gerçekleştirmeye yönelik planlar yapmasında rol oynayan en önemli faktörlerden biri değer duygusudur. Çünkü insanın iradesini etkileyerek davranış ve eylemlerini yönlendiren şey inandığı, beğendiği ve bağlandığı değerleridir (Kaya, 1995, s.123). Örneğin insanın doğru olma ve doğru davranma çabasını belirleyen değer “doğruluk”, namuslu olma çabasının altındaki değer “namus”, iyi insan olma gayretinin içsel kaynağı da “iyilik”tir. Onların kişi için birer değer oluşu insanı doğru, namuslu ve iyi olmaya zorlamaktadır (Uysal, 2008, s.68). Yani, kişinin kendisini bağlı hissettiği değerler onun duygu, düşünce ve davranışları üzerinde belirleyici etkiye sahiptir (Yapıcı & Zengin, 2003, s.174).

Değerlerin işlevleri üzerine devam edilecek olursa, onlar bilişsel kurgulamaların başlıca unsurlarındandır (Güngör, 2000; Özensel, 2003). Bu unsurlar arasında üst düzey bir ahengin oluşması halinde, kişinin içsel ve toplumsal uyumu kolaylaşır. Bireyin kendi içinde tutarlı olması ve içsel bütünlüğü sağlaması, sahip olduğu değerlerin uyumuna bağlıdır. Aksi takdirde birey aynı konuda sürekli farklı tutum geliştirip farklı davranışlar sergileyebilir. Örneğin bir kimse demokrasiye çok değer veriyorsa, bu kişinin aynı zamanda antidemokratik bir anlayışa değer vermesi beklenmez. Dahası, bu kişinin demokrasiye verdiği değerle birlikte, farklılıklara da değer vermesi kaçınılmaz görünmektedir. Aksi bir durumda söz konusu kişinin o değeri benimsemediği sonucuna varılır. Benzer durum toplumsal uyum için de geçerlidir. Toplumdaki değerleri benimseyen ve içselleştiren birey, bu değerlere uygun hareket ederek toplumsal uyumu gerçekleştirir ya da diğer bir ifade ile toplumsallaşır (Özensel, 2003; Villar, 2008).

Değer tanımında, Rokeach’ın görüşlerini benimseyen ve geliştirmeye çalışan Schwartz’ın söyledikleri de son derece önemlidir. Ona göre değerler, insanların kendileri de dâhil olmak üzere bireyleri ve olayları değerlendirmek, eylemleri seçmek ve meşrulaştırmak için kullandıkları ölçütlerdir (Schwartz, 1992). Dikkat edilecek olursa Schwartz, bu tanımda diğerlerinden farklı olarak değerlerin *meşrulaştırma* fonksiyonuna vurgu yapmaktadır. Buna göre değerler, bireysel istek ve ihtiyaçların meşru zeminde giderilmesine olanak tanır. Örneğin cinsel ihtiyaçlar, mahremiyet ve sevgi değerleriyle ilişkilendirildiğinde tatmin edilmesi kolaylaşır. Yani ihtiyaçlar değere dönüştürülünce sosyal yaşamda anlamlı bir yere sahip olur. Bu da o ihtiyacın karşılanmasını sağlar (Rokeach, 1973; Schwartz, 1999). Aslında bu meşrulaştırma fonksiyonu sadece bireysel ihtiyaçlarla sınırlı değildir. Ulaşılmaya çalışılan her türlü hedef, meşrulaştırma işlevinin kullanılmasına zemin hazırlamaktadır. Hedefe ulaşmada

arzu edilen şey ile toplum tarafından onaylanmış ve yüceltilmiş değerler arasında bağ kurmak değerlerin meşrulaştırma gücünden faydalanmak için çoğu kez yeterli olmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle değerlerin ortak özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Değerler; duygu yüklü, bilmekten öte benimsemeye dayanan, bireyler tarafından tercihte bulunma ve olayları anlamlandırma noktasında birer ölçü ve rehber olarak kullanılan *inançlardır*. Aynı zamanda onlar istek, arzu ve ihtiyaçları *meşrulaştırma* hususunda toplumda geçerliliği olan, içsel ve toplumsal uyumu kolaylaştıran ve zaman içerisinde etkileşimler sonucunda değişebilen, insana özgü niteliklerdir. Sonuç olarak değerler; insanların önemseydiği, duygusal olarak ona bağlandığı, düşünceleri için sağlam bir zemin olan ve tercih, tutum ve davranışlarında onlara rehberlik eden inançlardır.

2.2. Değerle İlgili Kavramlar

2.2.1. Değer – Tutum İlişkisi

Değerler ile belki de en fazla yan yana gelen kavram “tutum”dur. Söz konusu yakınlık zaman zaman karışıklığa neden olabilmektedir. Bu durum iki kavram arasındaki sınırın belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki, bazen birbirlerinin yerine kullanılan tutum ile değer bazen de farklı anlamlarda kullanılmaktadır (Rokeach, 1969). Dolayısıyla psikologlar değerlerle tutumlar arasındaki ilişkiyi henüz net bir şekilde ifade edememişlerdir (Ünal, 1981).

Değer ve tutum arasındaki kavramsal farklılık tam olarak nedir ve aralarındaki ilişki nasıldır? Tutum ve değerleri ayırt edebilmek için nasıl bir ampirik çalışma yapılmalıdır? Değerleri değiştirmek tutumları da değiştirmek anlamına gelir mi ya da tutumları değiştirmek değerleri değiştirir mi? (Rokeach, 1969, s.550) gibi sorular iki kavram arasındaki ilişkinin tespit edilmesi noktasında sosyal bilimciler tarafından tartışılmaktadır.

Bu konuya ışık tutabilmek için Rokeach (1969), tutum ve değer kavramlarını tanımlayarak iki kavram arasındaki farkları ortaya koymuştur. Buna göre tutum, *belirli bir nesne ya da duruma odaklanmış çeşitli inançların kalıcı bir organizasyonu* olarak tanımlanırken, değer *belirli bir davranışa karşılık gelen kalıcı ve tek bir inanç* olarak ifade edilebilir. Değerler aynı zamanda, davranışın istenilen bir biçimi ya da yaşam amacı ile ilgilidir ve nesne için yapılan karşılaştırmalara, hükümlere, davranışlara ve

tutulmlara rehberlik eder. Bu bağlamda tutum ve değerler birçok yönden farklılaşmış olur: 1-Değerler tek bir inancı yansıtırken, tutumlar çeşitli inançların düzenlenmesini ifade ederler. 2-Tutumlar bazı belirlenmiş nesne ya da duruma odaklanırken, değerler durum ve nesnelere aşar. Yani değerler tutumlara nazaran daha geneldir. 3-Değerler standarttır; ancak tutumlar standart değildir. 4-Bireyin sahip olduğu değer sayısı tutum sayısından daha azdır. Söz gelimi, yetişkin bir insan binlerce tutuma sahipken, nispeten az sayıda değere sahiptir. 5-Değerler kognitif sistemde ve kişiliğin oluşumunda tutumlardan daha merkezîdir. 6-Değerler tutumlara göre daha dinamik yapıdadır ve bireyleri motive ediciliği daha fazladır. 7-Değerler; yargılama, savunma mekanizmaları, anlama ya da kendini gerçekleştirme özellikleri ile doğrudan bağlantılı olabilirken, tutumlar bu tür özelliklerle ancak dolaylı olarak ilişkilidir (Rokeach, 1973, s. 18-19).

Güngör (2000, s.29), Rokeach'ın ilk maddesini (*Değerler tek bir inancı yansıtırken, tutumlar çeşitli inançların düzenlenmesini ifade ederler.*) hatalı bulmuştur. Çünkü ona göre değerler, tutumlar için de bir rehber rolü oynar. Kişinin çevresi hakkındaki görüşlerinin kaynağı olan değerler, ancak pek çok inancın bir araya gelip kaynaşmasıyla bir referans oluşturabilir (Güngör, 2000; Yapıcı & Zengin, 2003). Dolayısıyla değerlerin tek bir inançtan değil birçok inancın bir araya gelmesi ile oluşan yapılar olduğunu söylemek gerekir. Örneğin, insanlara yardım etmenin iyi olduğuna dair inanç, insan ilişkileriyle ilgili çeşitli hayat tecrübelerinden doğmuştur. Bu da içinde iyilik yapmanın vicdan huzuru getireceğine, yardımseverliğin barış ortamına vesile olacağına ve Tanrı'nın yardım edenleri sevdiğine dair inançları vb. barındırmaktadır (Güngör, 2000, s.28).

Değerleri, tutumların işlenmiş ve gelişmiş bir versiyonu olarak tanımlayan Ünal (1981), tutumları değerlerle ilişkileri bağlamında ele almıştır. Ona göre tutumlar yeterli tecrübelerin sonucunda ve uzun zaman içinde, davranışlara rehberlik edebilecek genelleşmiş tutumlar yani değerler haline gelmektedir. Diğer bir ifade ile tutumlar zamanla birikir, etkileşim içine girer ve birbirini değiştirerek daha genel yapılar oluşturur. Bu genel yapılar da zaman içinde yerleşerek alışkanlıklara dönüşür. İşte bu paylaşılmış ve yaygınlaşmış tutumlar değerleri meydana getirir. Bu açıdan değerler, tutumların özelliklerini paylaşır. Sonuç olarak tutum ve değerleri, benzer psikolojik süreçlerin farklı düzeylerde ele alınışı olarak değerlendirmek de mümkündür. Tutumu kişinin dünyasının belli bir kısmına ait idrak, duygu ve bilgilerinin bir düzenlemesi olarak tanımlayan Güngör (2000) de bilgi, duygu ve hareket unsurları bakımından tutumların değerlerle benzerlik taşıdığını ifade etmiştir.

2.2.2. Değer – İnanç İlişkisi

Değer terimine çok yakın olan inanç kavramı birçok değer tanımında kendisine yer bulmuştur. Bazı araştırmacılar, değeri bir tür inanç olarak ele alırken, bazıları inanç ve değer birbirine yakın kavramlar olduğunu belirtmekle birlikte iki kavram arasında ayırım yapılması gerektiğini vurgulamıştır (Çalışkur, 2010, s.15).

Daha önce de belirtildiği üzere Rokeach (1973, s.6-7), değerleri bir tür inanç olarak kabul etmektedir. Ona göre, inançlar üç gruba ayrılır; ilki *betimleyici* ya da *varoluşsal inançlardır*. Bu tür inançlarda bir şeyin doğru ya da yanlış olduğuna inanmak söz konusudur. İkincisi, *değerlendirici inançlardır*. Bu inançlar, iyi ya da kötü hakkında hüküm vermeyi sağlayan inançlardır. Üçüncüsü ise *geleneksel* ya da *yasaklayıcı inançlardır*. Bunlar, zaman içinde oluşur ve bir davranışın istenir olup olmadığı hakkında yargıda bulunmayı sağlar. Değerler daha çok bu tür inanç ile ilişkilidir.

Değerleri bir inanç türü olarak kabul eden Rokeach'a katılan Güngör'e (2000, s.28) göre değer, dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin düzenlenmesi demektir. Ancak değer, inancın spesifik bir şekli olduğu için ondan daha yukarıda bir zihin organizasyonudur. Dolayısıyla değer, tek bir inanca değil, organize olmuş bir grup inanca karşılık gelir. Bu yönüyle o, Rokeach'ın görüşlerinden ayrılır.

Rokeach ve Güngör'den farklı olarak Bolay (2007), değerlerin bilgi ve inanç olmak üzere iki temeli olduğundan bahseder. Ona göre bazı değerlerde bilginin rolü hâkim iken, bazılarında inancın rolü hâkimdir. Sanat, ahlâk ve din ile ilgili değerlerde bilginin payı az inancın payı çok iken tecrübeye dayalı değerlerde bilginin payı inanca göre fazladır.

İnceoğlu (2010, s.123) ise inanç ile değer birbirine yakın kavramlar olduğunu kabul etmesine karşın bunların ayırt edici yönlerini de göz ardı etmemek gerektiğini belirtmiştir. Buna göre; inançlar, *gerçeğin şimdi ve geçmişte nasıl olduğu hakkındaki bilgilerdir*, değerler ise, *iyi, güzel, doğru olanı belirtirler*. İnançlar birey için, değere göre daha merkezi bir önem taşırlar. İnanç ve değer arasındaki farklılığa bir örnek verilecek olursa; “*Doğanın tahribi insanlığın sonu olur.*” cümlesi geleceğe dair kesin olmayan ya da bilinemeyecek bir öngörüü yani inancı dile getirmektedir. “*İnsanlar dengeli bir doğa için çevreyi korumalıdır.*” cümlesi ise bu inanca bağlı değer yargısını yansıtmaktadır.

2.2.3. Değer – Kimlik İlişkisi

Kimlik kavramı, “ben kimim?” ve “sosyal dünyamda neredeyim?” sorularına verilen cevap ya da benliğimiz konusunda öznel bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik duygusu olarak tanımlanmaktadır (Bilgin, 2003; Budak, 2009). Bu duygu; ait olunan cinsiyet, etnik köken, yaş, statü gibi toplumsal konumla, başkalarının bireye ne gözle baktığına ilişkin inançlarıyla ve yaşadıklarıyla olduğu kadar değer yargılarıyla da ilgilidir (Budak, 2009). Öyle ki, değerler kişinin kendisi ve başkalarını nasıl algılayacağını ve yargılayacağını belirleyen sağlam bir kılavuzdur (Yapıcı & Zengin, 2003; Yapıcı, 2009).

Değerlerin kimliğe kaynaklık eden bir işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kişi ve grupların hem kendilerini hem de birbirlerini nasıl algılayacakları sahip oldukları değerlere göre değişebilir. Zira insanlar değer yargılarını kullanarak kendilerini başkalarının açısından, başkalarını da kendi açılarından yargılayabilirler. Bu da değerlerin hem bireysel farklılıkları, hem de toplumsal tabakalaşma ve farklılaşmayı ortaya çıkardığı anlamına gelmektedir (Yapıcı & Zengin, 2003; Kara & Uzgören, 2010).

Değerler, oluşturduğu kimlik algısıyla bireylere içsel bir bütünlük sağlar. Bunun yanı sıra toplumu oluşturan bireyler arasında sosyal çekicilik oluşturarak toplumsal dayanışmayı mümkün kılar. Dahası, grupların birlikteliği toplumda yaygın olarak bulunan değerlere bağlıdır. Gruplar, bu değerlere uygun davranılması gerektiğini üyelerine hissettirerek sosyal kontrolü elinde tutar (Yapıcı & Zengin, 2003; Özensel, 2003). Ancak değerlerin toplumdaki bireyleri bir araya getirme ve tutma gibi birleştirici özellikleri olsa da toplumun değerleri ile kişilerin davranışları arasında bir uyumsuzluk olduğunda çatışma kaçınılmaz olmaktadır (Kara & Uzgören, 2010). Buradan hareketle değerlerin bir yandan bireysel ve toplumsal iç bütünlüğü sağlarken, öte yandan bireysel ve toplumsal farklılaşmayı desteklediği sonucuna varılabilir.

Kısaca değerler, kimliğin oluşum sürecinde önemli bir yapıtaşdır. Kişinin sahip olduğu değerler aynı zamanda o kişinin kim olduğunu belirler. Bu bakımdan benzer değerler fertleri bir araya getirerek bütünlük oluşturabilir. Farklı ya da karşıt değerler de kişileri birbirinden uzaklaştırarak ayırıştırabilme gücüne sahiptir.

Davranış Buzdağı

Tutum, inanç, değer ve kimlik kavramlarının birbiri ile olan ilişkisi literatürde “*davranış buzdağı*” şekilleri ile tasvir edilmektedir. Söz konusu şekillerden uyarlanarak yapılan Şekil-1’e göre, gözlemlenebilen davranışların ardında karmaşık bir süreç vardır.

Şekil 1. Davranış Buzdağı (The iceberg of behaviours)

Kaynak: <http://visvanheemst.wordpress.com> (Erişim Tarihi: 13.12.2012)

Her ne kadar aralarındaki ilişki, tabloda görüldüğü kadar belirgin ve net olmasa da tutum, inanç, değer ve kimlik kavramlarının davranışa olan mesafesi Şekil-1’de olduğu gibi temsil edilmektedir. İnsanların davranışları, kararları ve hareketleri buzdağının görünen yüzüne benzetilirse, onları yönlendiren tutumlar, inançlar, değerler, kimlik algısı, kişilik özellikleri ve diğer bilinçdışı süreçler buz dağının görünmeyen kısmında yer alır. Diğer bir ifade ile davranışlar su yüzeyinde yer alırken; kimlik algısı, kişiyi yönlendiren şeyler (değerler), istek ve arzular, hisler, inançlar, anılar, kişisel motivasyon kaynakları ve daha bilinmeyen birçok bilinçdışı süreçler suyun altında bulunur. Dolayısıyla davranışın oluşmasında tüm bu bilinçdışı ilişkiler ağına önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.4. Değer – İhtiyaç İlişkisi

İnsanların ilgi ve ihtiyaçları şüphesiz değerleri üzerinde etkilidir. Maslow’a göre, insanın ihtiyaçları onun hangi değeri öğrenmesi ve yaşamında nasıl uygulaması gerektiği noktasında belirleyici bir işleve sahiptir. Örneğin özsaygı bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç, insanı hayatta başarılı kılacak güçler üzerine düşünmesini ve kendisine olan saygısını kazanmasını sağlar (akt. Çalışkur, 2010, s.18).

İhtiyaç–değer ilişkisi bireysel planda; bir şeye ihtiyaç duymak, ona sahip olmak, onu tercih etmek gibi eğilimler ve psikolojik haller içerdiğinden o şey kişi için değer taşır (Bolay, 2007). Sözelimi susuz kalan biri için su, karanlıkta kalan biri için ateş çok değerlidir. Buna karşın su ve ateşin normal koşullarda aynı değere sahip olduğunu söylemek güçtür (Arslan, 2009).

Bir başka önemli nokta ise, ilgi ve ihtiyaca göre değer önceliklerinin değişime uğrayabilmesidir (Özensel, 2003). Kişinin içinde bulunduğu koşullar, gelişimsel dönem, ilgi alanı, ihtiyaç duyduğu şeyler değer önceliklerini farklılaştırabilmektedir. Örneğin bir çocuk için en değerli şey oyuncağı olabilirken, ergen için arkadaşlarının beğenisini kazanmak, yetişkin için yetkin olmak, yaşlı için ise sözü dinlenir olmak diğer birçok şeyden önemli olabilir.

Değer ve ihtiyaçlar arasındaki ilişkiler noktasında Rokeach (1973), bu kavramların aynı olmadığını belirterek, söz konusu farklılıkları insan ve hayvanların özellikleri üzerinden açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre değer ve ihtiyaçlar aynı olamazlar. Çünkü hayvanların ihtiyaçları vardır; ancak değerleri yoktur. Zira değerler insana özgüdür, insanla vardır. Dahası değerler, ihtiyaçların zihinsel temsili ve dönüşümleridir. Bu dönüşümü gerçekleştirme yeteneği yalnızca insanda bulunmaktadır. Dolayısıyla değer ile ihtiyaçlar ortak özellikler taşıyalar ve birbirlerini etkileşer de eşdeğer kavramlar değildir.

2.2.5. Değer – Ahlâk İlişkisi

Değerlerle ilgisi belirlenmesi gereken kavramlardan biri de ahlâktır. Genel olarak ahlâk, bir kültür çevresi içinde kabul görmüş ve belirlenmiş değerler manzumesi ve bu değerlerin nasıl yaşantı haline geldiğini ortaya koyan kurallar öbeği olarak tanımlanabilir (Sam, 2010, s.6). Buna göre ahlâk, soyut ve sınırları belirsiz olan değerleri sistematize eden ve yaşama yansıtan bir vasıtaadır.

Diğer taraftan *iyi* ve *kötü*nün belirlenmesi, ideal düşünme ve davranma yollarının tamamı değerler tarafından oluşturulduğu için (Özensel, 2003) ahlâk, değerler dünyasının bir parçasıdır. Zira “değer”, kendisine yöneldiğimiz özelliktir, “ahlâk” ise ne tür değerlere yönelmek gerektiğini belirler (Ural, 2007; Gündüz, 2010). Bu yüzden ahlâk ve değerler, birçok yönüyle örtüşen özellikler taşırlar; ancak bu iki kavram arasında bir özdeşlikten söz etmek mümkün değildir (Ural, 2007). Çünkü değer

hükümlerinin hepsi ahlâkla ilgili değildir. Ahlâkî hüküm denince, ahlâkla ilgili değer yargıları yani ahlâkî değerler kastedilmektedir (Güngör, 2000).

Ahlâkî değerler ise, değerlerin bir biçimi olup, neyin yasak olduğunu, hangi kurallara uyulması gerektiğini, bize bildirirler. Yönelimleri ve eğilimleri belirlediği için kişi üzerinde yaptırım gücüne sahiptirler. Subjektif özellikler taşımasına karşın birey ve toplum üzerinde böylesi bir etkiye sahip olması değerleri ve ahlâkı ilginç kılar. Bu yüzden bir toplumu karakterize etmek, toplum ve birey arasındaki ilişkiyi anlayıp aydınlatmak; değerleri, ahlâkı ve aralarındaki münasebeti anlamakla mümkündür (Ural, 2007).

Kısaca ahlâk, değerler dünyasının yaşamdaki görünen yüzüdür. Ahlâk, değerlerin yalnızca bir yönüyle ilgili olduğu için iki kavramın özdeşliğinden bahsedilemez. Değerler, ahlâka nispetle daha kapsayıcı ve genel yapılardır. Değerler, çizgileri belirsiz ve görelî bir yapıya sahipken; ahlâk, çizgileri toplum, din, gelenek vb. tarafından belirlenmiş ilkeler bütünüdür, denebilir.

2.3. Değerlerin Sınıflandırılması

İnsan davranışlarına rehberlik eden değerlerin sayısı belirlenemeyecek kadar çoktur. Bu yüzden tanımlamada yaşanan zorluklar sınıflandırmada da kendisini göstermektedir. Değerleri inceleyen araştırmacılar, değerlerle ilgili belirli tipolojiler oluşturarak araştırmada ekonomi sağlamaya çalışmışlardır (Ünal, 1981). Bu yöndeki girişimlerden en çok ön plana çıkan ve kabul edilenler Spranger, Rokeach ve Schwartz'ın sınıflandırmalarıdır.

2.3.1. Spranger Değer Sınıflaması

Değer sınıflaması ile ilgili yapılan ilk araştırmanın, 1928 yılında Spranger'in değerlerle kişilik tipolojisi arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yaptığı çalışma ile başladığı kabul edilen bir görüştür (Ünal, 1981; Güngör, 2000; Sarı, 2005).

Spranger (2001) kişileri her birinde hâkim olan değere göre kişilik tiplerine ayırmaya çalışmış ve insanların genel olarak altı değer tipi ile sınıflandırılabilceğini belirtmiştir. Bunlar sırasıyla *teorik*, *ekonomik*, *estetik*, *toplumsal*, *politik* ve *dinî* değerlerdir:

a. Teorik Değer: En önemli özelliği bilme tutkusudur. Nesnel bilgiye ulaşmak ve gerçeği keşfetmek temel kaygısıdır. Bir konuyu açıklamak, problem çözmek ya da bir

teori formüle etmek onu her şeyden çok mutlu eder. Bir konu hakkında bilgisizliğini fark etmesi hayal kırıklığına neden olur. Her ne pahasına olursa olsun bilgisizliğini aşmak için uğraşı verir. Duygusallığı önemsemez, onun için her şeyin nesnel özü kavranmalıdır. Muhakeme etme, eleştirel bakma ve gözlemde bulunma gerçeğe ulaşmada kullandığı yöntemdir. Güzel, doğru, faydalı, sevap gibi değerler anlamlı değildir, nesnelere benzerlikleri ya da farklılıkları noktasında ele alır. Daha çok bilim insanı ve felsefecilerde kendini gösteren değer olarak bilinir.

b. Ekonomik Değer: Tüm ilişkilerinde faydayı gözetir, pratik olana önem verir. Etrafındaki her şey kendini korumanın aracı ve hayatı daha zevkli, yaşanır hale getirmenin olanağıdır. Kendi hayatını korumayı ilk işi olarak gördüğü için son derece bencildir. Kimi zaman yaptığı işler toplum menfaatlerine gibi görünse de işin arka yüzünde şahsî çıkarıya yönelik gizli arzular vardır. Kendi adına yararlılığı en üst düzeye çıkarabilmek için malları, güçleri, zamanı ve mekânı araç olarak kullanmak doğal bir yönelimdir.

c. Estetik Değer: Hayatta her şeyi belli bir form ve ahenk içerisinde görme eğilimindedir. Tüm davranışları öznel bir nitelik taşır. Her yerde yalnızca kendi içsel biçimlendirici gücünü genişleten şeyi görür. Nesnel gerçekliği temaşa ederek, içsel biçimlendirme gücü ile yoğurup duygulara yansıyan görünümleri ifade etmek ister. Bu süreçte sezgi önemli bir kaynaktır. Her baktığında simetri, uyum ve zerafet arar, aradığını bulduğu sürece bu durumdan zevk duyar.

d. Toplumsal Değer: Bir kimsenin kendisini bir başkasına adanmasına yönelik dürtünün ağır bastığı yerde toplumsal değerden bahsetmek mümkündür. Bu durum ancak bencil olmama, sevme ve yardımsever olma ile mümkündür. Seven insan, bireysel sınırlarını aşarak kendi benliğini bir başkasında ya da başkalarında yeniden ve zenginleşmiş olarak bulan insandır. Etrafındaki insanları araç olarak değerlendirmeyiz. Buradan hareketle toplumsal değer, dinî tutuma yakın; teorik, ekonomik ve estetik tutuma uzak bazen de onların karşısında olduğu söylenebilir.

e. Politik Değer: Güçlü olma motifi kendisini belirgin bir şekilde gösterir. İnsanlar üzerinde hâkimiyet kurma, onları yönetme ve şöhrete sahip olma isteği politikaya yönelmelerini sağlayabilir. Ancak bu değer politika ile sınırlandırılmaz. Onun ötesinde kişisel güç ve isteklerini yerine getirme kabiliyetinin canlı olarak devam ettirebilme arzusu yatmaktadır.

f. Dinî Değer: Evreni bir bütünlük içinde kavramak ve kendisini de o bütünlüğün bir parçası olarak görmek ister. Hiçbir şey din dışı olmadığı için her şey dine göre

anlam kazanır. Tanrı en yüksek değer deneyiminin objesidir. Kişi gündelik hayattan uzaklaşarak Tanrı ile irtibat kurmak ister. Tanrı ile kurulan sıkı irtibat halinde ilham kişiye lütuf olarak verilir. Hayatın anlamı, kanıtlama ya da bilme yoluyla değil, ilham ile mümkündür.

Yapılan sınıflandırmaların suni nitelik taşıdığını hatırlatmakta fayda vardır; zira yapılan çalışmalar gerçek hayatın fotoğrafları değil, değerlerin daha kolay ele alınmasını ve anlaşılmasını sağlayan soyutlamalardır. Diğer yandan hiçbir kişilik salt bir değer sınıflamasının özelliklerinden ibaret değildir. Örneğin, *teorik değer* sınıfına giren biri, diğer değer sınıflamalarından soyutlanmış olamaz. Bir kişinin belli bir sınıflamaya dâhil olduğunu söylemek, o bireyin kişiliğinde sınıflamaya ait özelliklerin diğerlerine göre ağır bastığını ifade etmektir (Spranger, 2001).

Spranger'in değer tasnifinden esinlenen Allport, Vernon ve Lindzey, değerlerin ampirik olarak incelenebilmesi için bu sınıflandırmayı ölçek haline getirmişlerdir. Ölçekte ulaşılmaya çalışılan şey söz konusu altı değer için ifade ettiği anlam ve hâkim değerlerin tespit edilmesi olmuştur (Ünal, 1981). Bu çalışmalar ve kullanılan ölçekler daha sonra yapılan pek çok çalışmaya kaynaklık etmiştir (Yapıcı & Zengin, 2003). Güngör (2000) ise çalışmasında altılı değer sınıflamasına bir de *ahlâkî değer* boyutunu eklemiştir.

2.3.2. Rokeach Değer Sınıflaması

Daha önce de ifade edildiği üzere Rokeach, değerleri, belli bir davranış tarzının ya da yaşam amacının bir değerine göre üstün olduğuna yönelik inançlar olarak kabul eder. Bu değerler göreceli önem sırasına göre değerler sisteminde belirlenir. Yani değerler birbirlerine göre zihinde mertebelenir. Kişinin bu organizasyonda en yükseğe koyduğu değer, onu en çok etkileyen değerdir (Rokeach, 1973; Bilgin, 2003).

Bu noktada Rokeach (1969) değerleri *amaç ve araç değerler* olarak iki gruba ayırır. *Amaç değerler* eşitlik, iç uyum, barış içinde bir dünya, özgürlük, zevk, başarı ve kendine saygı gibi yaşamın amacına dair genel inançlardır. *Araç değerler* ise cesur, itaatkar, sorumlu, dürüst, açık fikirli, kibar, mantıklı, çalışkan, neşeli ve yardımsever olmak gibi amaç değer olarak bahsedilen değerlere ulaşmak için gerekli olan davranış biçimleridir.

Amaç değerlerin bazıları *kişisel* bazıları ise *sosyal* özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Başarı, iç uyum, kendine saygı gibi kişinin kendi yaşam amaçlarıyla ilgili

değerler *kişisel değerler* kapsamına girerken; eşitlik, özgürlük, barış içinde bir dünya gibi kişiler arası yaşam amaçlarıyla ilgili olan değerler *sosyal değerler* içinde yer bulur. Benzer bir durum araç değerler için de geçerlidir. Araç değerler *ahlâkî içerikli* ve *kişisel yetkinliğe dair* değerler olmak üzere iki kısımdır. Dürüst, sorumlu, temiz olmak gibi sosyal odaklı ve dolayısıyla yanlış bir şey yapıldığında utanma ya da suçluluk hissine neden olabilecek davranış biçimleri *ahlâkî içerikli* değerlerdir. Mantıklı, entelektüel ve yaratıcı olmak gibi birey merkezli, kendini gerçekleştirme ile ilgili davranışlar da *kişisel yetkinliğe dair* değerlerdir (Bilgin, 2003; Devrani, 2008)

Bu görüş aynı zamanda Rokeach'ın değer ölçeğinin metodoloji yönünü de oluşturmuştur (Bilgin, 2003). Rokeach değer ölçeğinde 18 amaç ve 18 araç değerden oluşan (İngilizcesinde), alfabetik olarak düzenlenmiş bir liste hazırlamıştır. Bu, sıralama tipinde bir ölçek olup, bireyin kendi öncelik sırasına göre değerleri sıraladığı bir ankettir. Ölçekteki amaç ve araç değerler Tablo-1'de listelenmiştir:

Tablo 1
Amaç ve Araç Değerler

Amaç Değerler		Araç Değerler	
1	Refah bir yaşam	1	Hırslı olmak
2	Heyecan dolu bir yaşam	2	Açık fikirli olmak
3	Başarma duygusu	3	Yetenekli olmak
4	Barış içinde bir dünya	4	Neşeli olmak
5	Güzelliklerle dolu bir dünya	5	Temiz/Düzenli olmak
6	Eşitlik	6	Cesur olmak
7	Aile güvenliği	7	Bağışlayıcı olmak
8	Özgürlük	8	Yardımsever olmak
9	Mutluluk	9	Dürüst/Samimi olmak
10	İç uyum	10	Yaratıcı olmak
11	Olgun sevgi (Cinsel ve manevî yakınlık)	11	Bağımsız olmak
12	Ulusal güvenlik	12	Entelektüel olmak
13	Zevk	13	Mantıklı olmak
14	Kurtuluş (Ahiret selameti)	14	Sevgi dolu/Şefkatli olmak
15	Öz saygı	15	İtaatkâr olmak
16	Sosyal itibar	16	Kibar olmak
17	Gerçek dostluk (Yakın arkadaşlık)	17	Sorumlu/Güvenli olmak
18	Bilgelik	18	Kontrollü/Ölçülü olmak

2.3.3. Schwartz Değer Sınıflaması

Schwartz ve arkadaşları Rokeach Değer Anketindeki 36 değeri kullanarak önce Almanya ve İsrail’de, sonra Avustralya, Finlandiya, Hong Kong, İspanya ve Amerika gibi geniş coğrafyada yaptıkları çalışmalar ile değerlerin yapısını incelemişlerdir. Daha sonra Schwartz, değer listesinde birtakım düzeltmeler yaparak aralarında Türkiye’nin de bulunduğu, örnekleme çoğunlukla öğrenci ve öğretmenlerden oluşan araştırma sonucu 56 maddelik Schwartz Değer Anketini oluşturmuştur. Bu 56 maddeyi ise yaptığı analizler sonucunda evrensel olarak varsaydığı 10 temel değer ile sınıflamıştır (Schwartz,1992; Devrani, 2008).

Söz konusu 10 temel değer öne çıkan motivasyona göre belirlenmiştir. Zira, Schwartz’a (1992, 1999, 2006) göre bir değeri diğerinden ayıran şey, değer ifade eden motivasyon ya da hedefin türüdür. Ayrıca bu temel değerler, insan doğasıyla baş etmeye yardımcı olan üç evrensel ihtiyacı karşıladığı için Schwartz bu değerlerin evrensel olabileceğini belirtmiştir. Söz konusu ihtiyaçlar şöyledir: Biyolojik organizmalar olarak bireylerin ihtiyaçları, düzenli sosyal etkileşim gereksinimleri ve grupların hayatta kalma ve sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirme gereksinimi.

Schwartz’a (2006) göre bireyler insan doğasında bulunan bu ihtiyaçları kendi başlarına sağlıklı bir şekilde gideremezler. İhtiyaçlarını giderebilmek için uygun hedefler belirlemeleri, diğer insanlarla etkileşime geçmeleri ve işbirliği yapmaları gerekir. Bu yönüyle değerler, sosyal etkileşimde hedefleri ifade etmek ve bu hedefleri zihinsel olarak temsil etmek için kullanılan sosyal olarak arzu edilen kavramlar olarak tanımlanabilir.

Sınıflamadaki 10 temel değer *özyönelim*, *uyarılım*, *hazcılık*, *başarı*, *güç*, *güvenlik*, *uyuma*, *geleneksellik*, *iyilikseverlik* ve *evrensellik* kavramları ile ifade edilmiştir. Bunlar kısaca şöyledir (Schwartz, 1992, s.5-12):

Özyönelim (Self-direction): Bağımsız düşünce ve bağımsız eylem (*seçme*, *yaratma*, *keşfetme*) anahtar kavramlarıdır. Bu değer özgürlük, hâkimiyet kurma, kontrol etme, kişiler arası özerklik ihtiyacı gibi gereksinimlerden kaynaklanır (*Yaratıcı olmak*, *özgür olmak*, *merak duyabilmek*, *kendi amaçlarını seçebilmek*, *bağımsız olmak*) [*kendine saygısı olmak*, *mahremiyet*, *zeki olmak*].

Uyarılım (Stimulation): Heyecan ve yenilik arayışı, hayata meydan okuma gibi kavramlar *uyarılım* değerini açıklar. *Uyarılım* değeri, kişinin etkinlik düzeyini en uygun seviyede tutmak için uyarılma ve uyarıcı çeşitliliği ihtiyacından kaynaklanır. Bu ihtiyaç,

aynı zamanda özyönelim değerlerinin vurguladığı ihtiyaçlarla yakından ilgilidir (*değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantıya sahip olmak, cesur olmak*).

Hazcılık (Hedonism): Kişinin zevk duymasını ya da kendisine duyumsal haz sağlamasını ifade eder. *Hazcılık*, kişinin kendisine haz veren memnuniyet duygusundan ve biyolojik ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır. *Hazcılık* değeri, önceleri Rokeach'ın ölçeğindeki *mutluluk* ve *neşeli olmak* değerlerini de içerdiği doğrulanabilmesi için *keyifli olma (enjoyment)* kavramı ile ifade edilirdi. Ancak bu değerler biyolojik ihtiyaçlardan kaynaklanmadığı için *hazcılıkla* ilişkilendirilmesi zamanla inandırıcılığını yitirmiştir. Bu yüzden *hazcılık* değerini daha net bir ifade ile kişinin kendisine duyumsal haz sağlaması ya da zevk duyması olarak tanımlamak daha isabetlidir (*zevk, hayattan her yönüyle tat almak*).

Başarı (Achievement): Kastedilen, toplumun belirlediği standartların yeterlilik göstergelerine dayanan kişisel başarıdır. Bu değer, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri, sosyal etkileşimde ve kurumlarda başarılı olabilmeleri için gerekli olan performansı tarif eder. Burada da tanımlandığı gibi başarı değeri, hâkim kültürel standartlar açısından yeterlilik göstergesini vurgular, dolayısıyla bu yeterliliğe ulaşıldığı ölçüde toplumsal onay elde edilir. Ayrıca başarı değeri özyönelim değerleriyle yakından ilişkilidir (*hırslı olmak, başarılı olmak, yetenekli olmak, etkili olmak*).

Güç (Power): İnsanlar ve kaynaklar üzerinde hakimiyet ya da denetim, sosyal statü ve prestij elde etmeyi vurgulayan değer tipidir. *Güç* değerinin *kontrol etme* ve *hâkimiyet kurma* gibi eğilimlerin dönüşmüş hali olma ihtimali üzerinde durulur (*yetkin olmak, sağlıklı olmak, sosyal güç sahibi olmak, toplumdaki görüntüyü koruyabilmek, insanlar tarafından benimsenmek*).

Güç ve *başarı* değerlerinin her ikisi de sosyal saygınlığa vurgu yapmaktadır. Ancak *başarı* değeri, yoğun etkileşimde sürekli olarak başarılı olma gayretini ön plana çıkarırken, *güç* değeri sosyal yapıda hâkim pozisyona ulaşmayı ya da onu korumayı vurgular (Schwartz, 2006, s.4).

Güvenlik (Security): Birey ve toplumun selameti, uyumu ve güven içinde olması *güvenlik* değerini ifade eder. Bu açıdan *güvenlik* değerinin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlardan ileri geldiği söylenebilir. *Sağlıklı olmak, temiz olmak* vb. bireysel temel ihtiyaçlara karşılık gelirken *ulusal güvenlik, toplumsal düzen* gibi değer öğeleri de toplumun temel gereksinimlerini ifade eder (*toplumsal düzenin sürmesini istemek, aile güvenliği, ulusal güvenlik, iyiliğe karşılık vermek, başkasına borçlu olmaktan kaçınmak, temiz olmak*) [*ılımlı olmak, aidiyet duygusu, sağlıklı olmak*].

Uyma (Conformity): Toplumsal beklenti ve normları ihlal etme ya da başkalarına zarar verme olasılığı bulunan dürtü, eğilim ve eylemlerin sınırlandırılması ile ilgilidir. *Uyma* değerleri, toplumun işleyişinin ve kişiler arası etkileşimin sağlıklı bir şekilde devam etmesine hizmet eder. Bu duruma muhalif olan eğilimleri engeller. Özellikle yakın ilişkide olduğumuz kişilere karşı dikkatli davranmamız ve onların özgürlük alanını ihlal etmemeye özen göstermemiz *uyma* değeri ile ilgilidir (*itaatkâr olmak, kendini denetleyebilmek, kibarlık, anneye-babaya ve yaşlılara değer vermek*).

Geleneksellik (Tradition): Kültürün ya da dinin sağladığı fikir ve âdetlerin benimsenmesi, onlara bağlanması ve saygı gösterilmesi ile ilgilidir. Toplumlar zaman içinde kaderi ve paylaşılmış deneyimleri temsil eden pratikler, semboller ve inançlar geliştirir. Bunlar değer atfedilmiş âdet ve gelenekler olduğu için bu ritüelleri benimseyenler toplum tarafından onaylanır. Ayrıca bu değer, toplumun birliği, bütünlüğü ve devamı için yaptığı katkıyı sembolize eder. Diğer yandan onlar sıklıkla dinî ritüellerin, inançların ve davranış normlarının şeklini alabilir (*geleneklere saygılı olmak, alçakgönüllü olmak, dindar olmak*).

Geleneksellik ve *uyma* değerlerinin güdül olarak yakın ilişki içinde olduğu söylenebilir. Çünkü ikisi de toplumun belirlediği kurallara itaati öngörürler. Birbirinden ayrılan yönü itaat edilecek nesnenin türüdür. *Uyma* sık etkileşimde olan kişilere yani ebeveynlere, öğretmenlere ve patronlara vb. itaati gerektirirken; *geleneksellik* ise daha soyut şeylere yani dinî kurallara, kültürel âdet ve fikirlere itaati öngörür. Bunun doğal sonucu olarak *uyma* değerleri şimdiki zamanda ortaya çıkan, değişen beklentilere yanıt verilmesini ister. *Gelenek* değerleri ise geçmişten gelen değişmez beklentilere karşılık verilmesini ister (Schwartz, 2006, s.5).

İyilikseverlik (Benevolence): İnsanlarla iyi geçinmeyi amaç edinmiş kişilerin bu etkileşimi korumaya ve geliştirmeye çalışması *iyilikseverlik* değerine hizmet eden bir çaba olarak nitelendirilebilir. Bu değer, grup işleyişinin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi ve insanların bağlanma gereksinimlerini karşılayabilmesi için önemli bir fonksiyona sahiptir. Diğer bir ifadeyle *iyilikseverlik* değerinin ortaya çıkması ya da anlamlı olması söz konusu ihtiyaçlardan ileri gelmektedir. Gerek bireysel gerekse toplumsal ihtiyaçlara dayanan *iyilikseverlik* değeri insanların başkalarına yardım ederken gönüllü olmaları gerektiğini vurgular (*Yardımsever olmak, sadık olmak, olgun sevgi, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sorumluluk sahibi olmak, gerçek arkadaşlık*) [*aidiyet duygusu, anlamlı bir hayat, manevî bir hayat*].

İyilikseverlik ve *uyma* değerleri birbirine yakın özellikler taşırlar. İkisi de sosyal ilişkileri destekler, işbirliğine katkıda bulunurlar. Ancak *iyilikseverlik* değeri, böylesi davranışlar için içselleşmiş bir güdüsel temel sağlar. *Uyma* değeri ise aksine kendi adına olumsuz olabilecek sonuçları engellemek için işbirliğini destekler. Her iki değer de ayrı ayrı ya da birlikte aynı faydalı fiili motive edebilir (Schwartz, 2006, s.5).

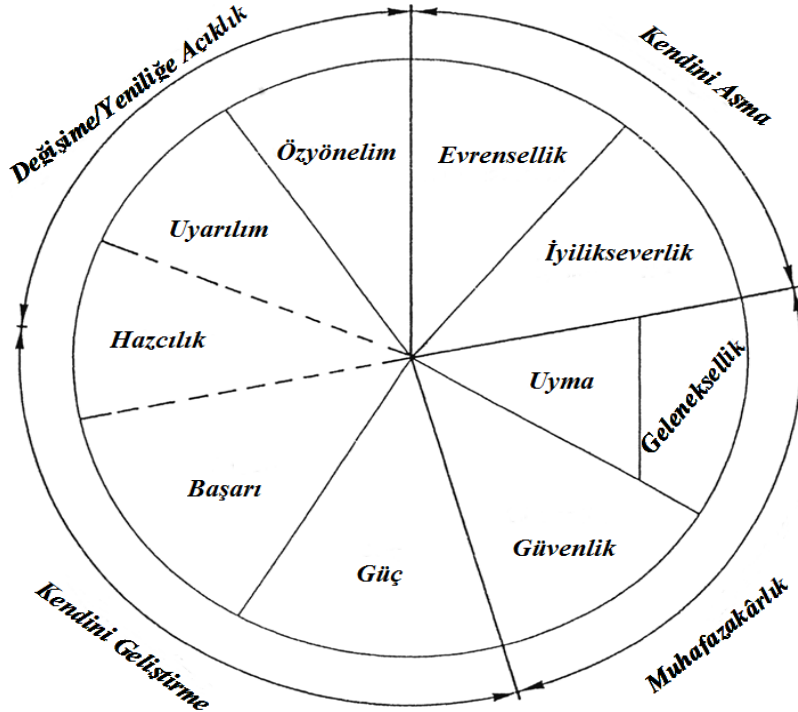
Evrensellik (Universalism): Anlayışlı olma, takdir edebilme, hoşgörülü olma, doğayı koruma ve tüm insanların iyiliğini isteme gibi yönelimler *evrensellik* değerini vurgular. *Evrenselciliğin tüm insanlar* vurgusu ile *iyilikseverlik* değerinin grup içi vurgusu bu iki değeri birbirinden ayırır. *Evrensellik* değeri bireylerin ve toplumların hayatta kalma/yaşamlarını sorunsuzca devam ettirebilme ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. İnsanların farklı kültürlerdeki insanlarla karşılaşması ve doğal kaynakların kıtlığa uğradığını fark etmesiyle *evrensellik* değerinin anlamlı hale geldiği söylenebilir. Diğer bir ifade ile büyük savaşlar sonucu toplumların zarar görmesi ya da doğal kaynakların tahrip edilmesi, insanlarda uzlaşma ve çevreyi koruma çabasını yani *evrensellik* değerine ihtiyaç duymasını beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak küreselleşen dünyada *evrensellik* değerinin uzlaşma çabası, bir arada sorunsuzca yaşama fikri, farklılıklara saygı gösterme ve çevre bilinci ile önem kazanan bir değer olarak karşımıza çıktığı söylenebilir (*açık fikirli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, barış içinde bir dünya istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, erdemli olmak, çevreyi korumak*) [*iç uyum, manevî bir hayat*].

Bu 10 temel değere ek olarak Schwartz (2006, s.6), 1992 yılında yaptığı sınıflamada *maneviyat (spirituality)* değerinin de bir diğer evrensel değer olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. O, *maneviyat* değerini günlük yaşamın gerçeklerini aşan yönüyle anlam isteği, uyum ve iç uyum gibi öğelerle ilişkilendirmişti. Eğer nihai anlam arayışı insan için temel bir ihtiyaç ise, *maneviyat* değeri tüm toplumlarda farklı bir değer olarak ayrışabilmeliydi. Bu yüzden değer ölçeğinde çeşitli kaynaklardan toplanan *maneviyat* değeri ile ilgili öğeler (*manevî bir hayat, anlamlı bir hayat, mahremiyet*) [*doğayla bütünlük içinde olmak, hayatın sunduklarını kabullenebilmek, dindar olmak*] de dâhil edildi. Ancak sonraki araştırmalarda *maneviyat* değerinin kültürler arası tutarlılığının olmadığı yani farklı bir değer olarak ayrışmadığı tespit edildiği için temel değer sınıflamasından çıkarılıp *maneviyatı* temsil eden değer öğeleri *geleneksellik, evrensellik* ve *iyilikseverlik* gibi yakın temel değerlere dağıtılmıştır.

Değer Tiplerinin Dinamik Yapısı

Schwartz (2006, s.6-7), 10 temel değer tespit edilmesinin yanı sıra değerler arasındaki dinamik ilişkilere de açıklık getirmiştir. Ona göre değer tiplerinin dinamik yapısında bazılarıyla çelişen, bazılarıyla uyumlu olan değerler vardır. Örneğin; *başarı* ile *iyilikseverlik* değerleri doğası gereği çelişiktir. Çünkü bireysel başarı isteği başkalarına yardım etmeye yönelik hareketleri engelleme eğilimindedir. Diğer taraftan *başarı* ve *güç* değerlerinin ise genelde uyum içinde olduğu söylenebilir. Bireysel başarı isteği ile sosyal statüyü yükseltme ve insanlar üzerinde otoriteyi artırma isteği birbirini destekler niteliktedir. Bir diğer örnek, yenilik ve değişim (*uyarılma değerleri*) zaman içinde oluşan örf ve âdetlerin (*geleneksel değerlerin*) zayıflamasına neden olabilir. Buna karşılık *geleneksellik* ve *uyma* değerleri birbiriyle uyumludur.

Şekil-2'deki dairesel yapı karşıt ve uyumlu değerlerin ilişkilerini bir bütün halinde canlandırmaktadır. Dikkat edilirse *geleneksellik* ve *uyma* değerlerinin tek bir dilimde yer aldığı görülür. Bunun nedeni daha önce ifade edildiği üzere her iki değer de genelde aynı güdüsel hedefi paylaşıyor olmasıdır. *Uyma* değeri, tabloda merkeze daha yakın bir alanda bulunurken, *geleneksellik* değeri ise nispeten dış kısımda yer alır.

Şekil 2. Değer tipleri arasındaki ilişkiyi gösteren yapısal model

Bu durum *geleneksellik* değerinin karşıt değerlerle daha güçlü çelişki içerisinde olduğu anlamına gelir. *Geleneksellik* değerine bağlantılı olan beklentiler, *uyma* değerinin kişilerarası etkileşim temelli beklentilerinden daha soyut ve kesindir. Dolayısıyla *geleneksellik*, karşıt değerlerin daha güçlü bir şekilde ve açıkça reddedilmesini talep eder (Schwartz, 2006).

Söz konusu dairesel sıralamada değerler, çift kutuplu iki boyut arasında organize olmaktadır. Birinci boyut karşıtlıkları *Değişime/Yeniliğe Açıklık* ve *Muhafazakârlık* değerleridir. Bu boyut özgür düşünme, bağımsız hareket etme, duyguları rahatça ifade edebilme ve değişime açıklığı (*özyönelim* ve *uyarılım*) vurgulayan değerler ile düzen, kendini sınırlandırma, geleneğin korunması ve değişime direnç göstermeyi (*güvenlik*, *uyma* ve *geleneksellik*) vurgulayan değerler arasındaki karşıtlığı gösterir. İkinci boyut, *Kendini Aşma* ve *Kendini Geliştirme* değerleri arasındaki karşıtlıkları içerir. Bu boyut ise başkalarını da düşünebilme ve onların iyiliğini isteyebilmeyi vurgulayan (*evrensellik* ve *iyilikseverlik*) değerler ile başkaları üzerinde hâkimiyet kurma, başarılı olma ve kişinin kendi çıkarlarını düşünmesini (*güç* ve *başarı*) vurgulayan değerler arasındaki karşıtlığı ortaya koyar. *Hazcılık* ise hem *Değişime/Yeniliğe Açıklık* hem de *Kendini Geliştirme* ile ortak özellikler taşır (Schwartz, 1992; 2006).

Schwartz (2006, s.7-8), 10'lu değer sınıflamasının temelde güdüsel bir sürekliliğe sahip olduğu için dairesel yapıyı oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu sürekliliğin doğasını daha açık hale getirmek için, birbirine komşu (ya da bitişik) değerlerin paylaşılmış güdüsel vurgularını şu şekilde ifade etmiştir: **a)** *Güç* ve *başarı*, sosyal üstünlük ve itibar; **b)** *başarı* ve *hazcılık*, ben merkezli memnuniyet; **c)** *hazcılık* ve *uyarılım*, duyumsal haz uyandırma arzusu; **d)** *uyarılım* ve *özyönelim*, içsel olarak yenilenme ve kendini geliştirme arzusu; **e)** *özyönelim* ve *evrensellik*, kişinin kendi kararlarına güvenmesi ve doğadaki çeşitliliğin devamı; **f)** *evrensellik* ve *iyilikseverlik*, başkalarını düşünebilme ve onlara faydalı olma; **g)** *iyilikseverlik* ve *geleneksellik*, topluma bağlı olmak; **h)** *iyilikseverlik* ve *uyma*, insanlarla iyi geçinme, alçakgönüllü olma; **i)** *uyma* ve *geleneksellik*, toplumsal beklentilere itaat etme; **j)** *geleneksellik* ve *güvenlik*, yaşama emniyet sağlayan mevcut sosyal yapıyı korumak; **k)** *uyma* ve *güvenlik*, ilişkilerdeki düzen ve uyumun korunması; **l)** *güvenlik* ve *güç*, insanları ve kaynakları kontrol altında tutmak ve onları korumak.

<p>Bireysel</p> <p>↑</p> <p>↓</p> <p>Toplumsal</p>	<p><u>Kendini Geliştirme</u></p> <p><i>Başarı</i></p> <p><i>Güç</i></p>	<p><u>Değişime/Yeniliğe Açıklık</u></p> <p><i>Hazcılık</i></p> <p><i>Uyarılım</i></p> <p><i>Özyönelim</i></p>
	<p><u>Muhafazakârlık</u></p> <p><i>Güvenlik</i></p> <p><i>Uyma</i></p> <p><i>Geleneksellik</i></p>	<p><u>Kendini Aşma</u></p> <p><i>Evrensellik</i></p> <p><i>İyilikseverlik</i></p>

Şekil 3. Evrensel değer yapısının dinamik temelleri

Kaynak: Schwartz, 2006

Diğer taraftan değerleri bireysel ve toplumsal olmak üzere ikiye ayırmak da mümkündür. Şekil-3'te de görüldüğü gibi bireysel değerler *başarı*, *güç*, *hazcılık*, *uyarılım* ve *özyönelim* değerlerinden oluşur. Bu satırdaki değerlerin ortak yönü kişisel ilgi ve özelliklere vurgu yapmasıdır. *Güvenlik*, *uyma*, *geleneksellik*, *evrensellik* ve *iyilikseverlik* ise toplumsal değerleri oluşturur. Söz konusu değerlerin vurgusu da kişilerin toplum ile olan etkileşimi üzerinedir. Ancak Şekil-2'deki *evrensellik* ve *güvenlik* değerlerine dikkat edilecek olursa onların bireysel değerlerin sınırında yer aldıkları görülür. Tüm komşu değerler birbiriyle ilişki içinde olduklarından *evrensellik* ve *güvenlik* değerlerinin salt toplumsal değer olmadığını söylemek mümkündür. Yani bu durumda onlar hem toplumsal hem de bireysel niteliklere sahiptir (Schwartz, 2006).

Kısaca ifade etmek gerekirse, *Schwartz Değer Ölçeğinde* bulunan 56 değer ögesi gruplanarak 10 temel değeri oluşturmaktadır. Bu temel değerler kendi içinde dinamik bir yapıya sahiptir. Yani birbiriyle olan etkileşimi güdül sürekliliğe dayanır. Bu ilişkilerin daha anlaşılır olabilmesi için değerlerin birbirine olan ilgisi dairesel yapı içerisinde sunulmuştur. Değerlerin sınıflandırılması ve aralarındaki ilişkilerin yukarıdaki gibi tespit edilmesi vb. tüm çabalar değer yapısının daha kolay anlaşılmasına hizmet etmektedir.

2.4. Değer ve Gelişim

Bireyin sahip olduğu değerler, gelişimsel bir süreç içinde ortaya çıkar (Erden & Akman, 2009). Yaşam boyu devam eden bu gelişim süreci bireyin topluma ayak uydurmasını, sosyalleşmesini ifade eder (Uyguç, 2003). Bu bağlamda dünyaya geldiğinde kendisini bir değerler sistemi içinde bulan birey; ebeveyni, sosyal çevresi, eğitim kurumları vb. aracılığıyla toplumun değerlerini benimsemeye başlar (Kaya, 1995). Zamanla, içinde bulunulan sosyal değerler bireysel değerlere dönüşür. Bireyin söz konusu bu gelişimi genellikle ahlâkî gelişime paralel olarak ortaya çıkar (Güngör, 2000).

Ahlâk gelişimi; Psikanalitik Kurama göre süperegonun ortaya çıkması ve cinsiyet özdeşleşmesi ile, Bilişsel Gelişim Kuramına göre bilişsel yapının gelişmesi ile, Sosyal Öğrenme Kuramına göre ise herhangi bir değişiklik olmadan sürekli olarak devam eden bir toplumsallaşma süreci ile gerçekleşmektedir.

2.4.1. Psikanalitik Kuram

Freud'un ahlâkî gelişim konusundaki açıklamaları iki temel nokta üzerine odaklanır. Bunlardan ilki *süperego'nun oluşumudur*. Kişilik gelişimindeki son dönem olan *süperego*, ahlâkın bireydeki içsel kaynağı olarak ifade edilir ve gelişimsel olduğu için evrensel bir nitelik taşır. İkinci noktaysa, ahlâkî norm ve değerlerin ebeveynlerden taklit yoluyla öğrenilmesini sağlayan *cinsiyet özdeşleşmesidir*. Çocuk, bu süreçte ahlâkı kendisine model edindiği anne ya da baba vasıtasıyla öğrenir.

Kişilik gelişimi *id*, *ego* ve *süperego*'nun teşekkülü ile gerçekleşir. Freud'a göre insan, *id* ile birlikte dünyaya gelir. Kalıtsal özellik taşıyan ve içgüdüleri kapsayan *id*, psikolojik gizil güçlerin ve arzuların temel kaynağıdır. Kişiliğin en ilkel yönü olması bakımından yalnızca bencil istek ve arzulara doyum arar ve söz konusu arzuların hemen tatmin edilmesini ister (Freud, 2011a).

Zamanla çevresiyle etkileşime geçen çocukta kişiliğin ikinci kısmı olan *ego* gelişmeye başlar. Gerçeklik ilkesine göre hareket eden *ego*, *id*'in sınırsız istek ve arzularını kontrol altına almaya çalışır ve içinde bulunulan gerçekliği de dikkate alarak *id*'den gelen dürtüleri tatmin eder. Bunu yaparken *id*'in sabırsız ve anında doyum arayan isteklerini erteler, uygun ortam oluşunca tatmini sağlar (Freud, 2011b).

Çocuk 5 yaş dolaylarına geldiğinde ise kişilik yapısının üçüncü ve son gelişen bölümü *süperego* oluşur. Kişiliğin ahlâkî yönünü temsil eden *süperego*, ebeveyn tarafından aktarılan, ödül ve ceza uygulamalarıyla pekiştirilen, geleneksel değerlerin ve toplum ideallerinin içsel temsilcisidir (Geçtan, 2005; Burger, 2006). *Süperego*, çocukların ahlâkî gelişimini destekleyen *benlik ideali* ve *vicdan* olmak üzere iki ana bileşenden oluşur. *Benlik ideali*, ebeveynlerin onayladığı örnek davranışlardır. *Vicdan* ise kişinin yanlış yaptığını düşündüğünde onda suçluluk hissi uyandıran sistemdir. Birey ahlâkî standartlara uygun hareket ettiğinde *benlik ideali* onu gurur ve kendini değerli bulma hissi ile ödüllendirirken, *vicdan* kişinin ahlâk dışı davranması halinde suçluluk duygusu ile bireyi cezalandırır. Böylelikle, *süperego* ebeveynin yerine oto kontrolü sağlayan toplumun temsilcisi haline gelir (Geçtan, 2005). Freud'a göre ahlâk gelişimi 5 - 6 yaşlarında *süperego*'nun güçlenmesi ile büyük ölçüde tamamlanır (Berk, 2006) ve ilerleyen yıllarda önemli bir değişime uğramaz.

Kişilik yapısında *id*, *ego* ve *süperego* bütünlük oluşturur. Biri olmadan diğeri anlamlı değildir. Buna bağlı olarak *id*'in kişilikte biyolojik yönü, *ego*'nun psikolojik yönü, *süperego*'nun ise toplumsal ya da ahlâkî yönü temsil ettiği söylenebilir (Geçtan, 2005).

Diğer taraftan Freud için ahlâkî gelişim, ebeveyninden taklit yoluyla edinilen bir öğrenmedir. Çocuk kendi cinsiyetini ayırt etmeye başladığı zaman hangi ebeveynini model alacağını da öğrenir ve *cinsiyet özdeşleşmesi* gerçekleşir. Freud'a göre *cinsiyet özdeşleşmesinin* gerçekleşebilmesi için erkek çocukların Oedipus, kız çocuklarınsa Elektra komplekslerini aşmaları gerekir. Başlangıçta kız ve erkek çocuk anneye aşırı ilgi gösterir. Erkek çocuğun annesine olan aşırı ilgisi nedeniyle babasının kendisini kısırlaştıracağı korkusu, çocukta Oedipus kompleksine neden olur. Ancak bu korkuya rağmen babasını kendisine rakip görür. Benzer şekilde kız çocuklarında da kastrasyona uğramış olma ve erkek vücuduna gıpta etme Elektra kompleksine neden olur (Güngör, 2000). Erkek vücuduna gıpta etme de kız çocuğunu babaya yöneltir.

Anne ya da babasını kendisine rakip gören çocuk, ebeveynine hissettiği olumsuz duygulardan dolayı zamanla suçluluk duymaya başlar. Freud oluşan bu suçluluk duygusunu vicdanın temeli olarak görür. Çocuk bu durumdan kurtulmak için karşı cins sevgisini bastırarak hemcinsi olan ebeveynini taklit etmeye başlar. Anne-babalarıyla özdeşleşen çocuklar, kendi cinsiyetlerine uygun davranışları benimsemeye ve toplum tarafından belirlenmiş kurallara uygun hareket etmeye başlar (Geçtan, 2005; Güngör, 2011).

2.4.2. Bilişsel Gelişim Kuramı

Bilişsel gelişim kuramına göre ahlâkî gelişim bilişsel gelişimin bir parçasıdır. Çocuğun bilişsel yapısı ahlâkî tutumun nasıl olacağını belirler, bilişsel yapı geliştikçe ahlâkî tutum da gelişir ve karmaşık hale gelir. Ahlâk gelişimi, birbirinden farklı nitelikler taşıyan ve hiyerarşik sıra izleyen dönemler halinde gerçekleşmektedir. Bilişsel gelişimde ahlâkî gelişimle ilgili görüşlerden en önemlileri Jean Piaget ve L. Kohlberg'e aittir.

Piaget Ahlâk Kuramı

Piaget'e göre ahlâkî gelişim, *ahlâkî gerçeklik* ve *ahlâkî özerklik* olarak da adlandırılan iki aşamadan oluşur. *Ahlâkî gerçeklik* aşaması, çocuğun ahlâkî düşünceye dair ilk edinimleri çevresindeki büyüklere bağlı olarak gerçekleşir. Çocuğun bilişsel yapısının özelliklerinden olan egosantirizm ve realizm ahlâkî gelişimde etkisini gösterir. Egosantirik olan çocuk kendi düşüncesi ile başka düşünceleri birbirinden ayıramaz, kendisi ne düşünüyorsa başkalarının da öyle düşündüğünü zanneder. Bu yüzden ahlâkî konularda insanların farklı düşünebileceğini aklına getiremez. Ahlâkî yargıları kutsal ve değişmez olarak kabul eder. Realizmin bir sonucu olarak da çocuk, sosyal hayatın kurallarını fiziki kurallardan ayıramaz (Güngör, 2000). Bu bağlamda ahlâkî kuralların genel geçer olduğunu ve değiştirilemeyeceğini düşünür. Çocuk için ahlâkî kuralların kaynağı ebeveyn ve çevredeki büyüklere dir. “Büyüklerin koyduğu kurallara tartışmasız uyulmalıdır” inancı yaygındır. Bu dönemdeki çocuklara göre ahlâk “doğru” ve “yanlış” kavramlarından ibarettir. “Doğru”, kurallara sıkı sıkıya bağlılığın karşılığı olurken “yanlış” ise büyüklerin onaylamadığı ya da cezalandırdığı davranışları temsil eder. Bu dönemde henüz “niyet” kavramı anlamlı değildir. Çocuklar niyeti ve davranışın sonucunu birlikte düşünemedikleri için bir şeyi yaparken niyetten çok eylem sonrası ortaya çıkan nesnel sonuca önem verirler (Erden & Akman, 2009). Yani onlar için olayların görünen kısmı, arka planından bağımsız olarak gerçekliği yansıtır.

10 – 11 yaşlarına gelindiğine çocuğun sosyal çevresi genişlemeye başlar. *Ahlâkî özerklik* olarak da ifade edilen bu ikinci aşamada çocuk, arkadaşları ile daha fazla etkileşime geçer. Yaşlılarıyla bir araya gelmesi, çocuğun birçok konuda serbestçe tartışma imkânı bulmasını sağlar. Aynı zamanda çocuk, arkadaş ortamında işbirliğine dayalı etkileşim kurarak farklı roller almaya başlar. Kendisini başkalarının yerine koyan çocuk farklı bakış açılarının olabileceğini anlar. Bu durum da empati yeteneğinin

gelişmesini ve egosantrizmin zayıflamasını beraberinde getirir. Diğer taraftan bu dönemde çocuk soyut düşünebilme kabiliyetini kazandığı için neden-sonuç ilişkisini kavramaya başlar. Tüm bunların etkisiyle çocuğun zihnindeki kuralların önemi değişir. Önceden kurallar, büyüklerin belirlediği değişmez niteliğe sahipken, söz konusu değişimlerle birlikte şartlara göre değişebilen ve bir hedefe ulaşmak için yapılan anlaşma halini alır (Erden & Akman, 2009). Böyle bir algıya sahip olan çocuk ahlâkî yargılarında ise başkalarının görüşünden ziyade kendi düşüncelerine önem vermeye başlar.

Kohlberg Ahlâk Kuramı

Piaget'in düşüncelerini geliştirerek detaylandıran Kohlberg, ahlâkî gelişimde *gelenek öncesi*, *geleneksel* ve *gelenek sonrası* olmak üzere üç düzeyden söz eder ve bu düzeylerden her biri kendi içinde iki aşamaya ayrılır. Tüm aşamalar kendinden öncekine dayanır ve kendinden sonrakine geçmek için temel oluşturur. Yani gelişim aşamaları birbirini izlemekle birlikte, biri tamamlanmadan diğerine geçiş mümkün olmamaktadır. Kohlberg herkesin son gelişim aşamasına ulaşamadığını hatta büyük çoğunluğun dördüncü aşamada kaldığını belirtmiştir (Bacanlı, 2011b; Güngör, 2011).

Gelenek öncesi düzey, Piaget'in *ahlâkî gerçeklik* anlayışının özelliklerini yansıtır. Bu düzeyde ahlâkî yargılar ve kurallar çevredeki büyüklere göre şekillenir. Büyüklerin cezalandırdığı davranış yanlış, ödüllendirdiği davranış ise doğrudur. Yani etkinliğin fiziksel sonuçlarına göre doğru ve yanlış belirlenir. *Birinci aşamada* şahsi çıkar ve gereksinimler her zaman ön plandadır. Ceza almayacaksa kendi çıkarları uğruna yasaları çiğnemenin bir mahsuru yoktur. Sınavda kopya çekmek isteyen öğrencilerin eğilimi bu duruma örnek olarak verilebilir (Erden & Akman, 2009). Hedef, şahsi ihtiyaçlarının giderilmesi olduğu için fırsat buldukça gayrimeşru yollarla bunu temin etmek söz konusu ahlâk anlayışına uygundur (*İtaat ve ceza eğilimi*). *İkinci aşamada* az da olsa diğer insanların ihtiyaçları da fark edilmeye başlanır. Ancak başkalarının ihtiyaçları kişinin kendi çıkarlarına hizmet ettiği sürece anlamlıdır (Senemoğlu, 2007). Yani etkileşimde karşılık bekleme esastır. Diğer insanlar kişiye fayda sağladığı ölçüde onaylanır. Buna *saf çıkarıcı eğilim* de denmektedir.

Geleneksel düzeyde bireyler ben-merkezli düşünceden uzaklaşır. Farklı roller almaya başlanması ile birlikte hayata başkalarının gözü ile bakabilme yeteneği gelişir. *Üçüncü aşamanın* bir özelliği olarak aile ve toplumun beklentileri kişisel istek ve

ilgilerin önüne geçer. İyi davranış kişisel çıkarları karşılamaktan çok başkalarına yardım etmektir (Erden & Akman, 2009). İçinde bulunulan grubun fikirleri birey için önemli hale gelir. Başkalarından onay görme ve hem kendi gözünde hem de başkalarının gözünde iyi görünme önem kazanır. Yapılan davranışlar cezadan korkulduğu için değil başkalarını mutlu etmek için yapılmaya başlanır. Davranışlar niyete göre değerlendirilir, davranışın sonuçlarının ardında eylem sahibinin amacı da dikkate alınır (*İyi çocuk eğilimi*). *Dördüncü aşamaya* geçildiğinde, bireyi etkileyen çevre daha da genişler. Aile ve akran grupları kurallarının yerini toplumun kuralları alır. Başkalarının beklentilerine saygı, topluma katkıda bulunma ve kanunların korunması önem kazanır (Güngör, 2011). Toplumsal değerler benimsenir, kanunlar toplumun iyiliğini gözettiği için yasalara sonuçları düşünülmezsizin uyulması gerektiği inancı pekişir (*Kanun ve düzen eğilimi*).

Gelenek sonrası düzeye geçilmesi ile birlikte kişi kendine özgü ahlâk ilkelerini belirlemeye ve değerler sistemini oluşturmaya başlar. Birey toplumun kurallarını anlar ve onaylar. Bu yetkinlik aynı zamanda kişiye kuralları düzeltme ve değiştirme imkânı tanır. Söz konusu düzeyde davranışları belirleyen ilke *toplumsal anlaşma* ya da *evrensel ahlâk ilkeleridir* (Senemoğlu, 2007). *Beşinci aşamada* kanunlar ve değerler eleştirel gözle incelenir. Bunlar gerektiğinde toplumun iyiliği için değiştirilebilir. Zira yasalar insanların rahat yaşamalarına hizmet etmelidir. İnsanların farklı fikir ve değerlere sahip olabileceği anlayışı gelişir. Dolayısıyla farklılıklara saygı duymak gerektiği inancı olgunlaşır. Ulaşılabilecek en üstün dönem olan *altıncı aşamada* “doğru” ve “yanlış” kanunlarla değil kişinin vicdanı ve ahlâk ilkeleri ile belirlenir (Erden & Akman, 2009). Kısaca, birey kendine özgü ahlâk ilkelerini belirler. Bu ilkeler toplumsal eşitlik, evrensel adalet ve insan haklarına dayalıdır. En üst düzeye ulaşan insan sayısı azdır. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi insanların büyük kısmı ahlâkî gelişim açısından dördüncü aşamaya yani *toplumsal sözleşme aşamasına* kadar gelebilmektedir.

2.4.3. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramcıları biyolojik gelişim çerçevesinin dışına çıkarak, ahlâkî gelişimde toplumsal etkinliklerin önemini vurgulamışlardır. Onlara göre ahlâkî gelişim ani herhangi bir değişiklik olmadan sürekli olarak devam eden bir toplumsallaşma sürecidir (Güngör, 2011). Bu süreçte ahlâkî davranışlar gözlem ve model alma yöntemleri ile öğrenilir.

Çocuklar diğer davranışlarda olduğu gibi ahlâkî davranışları da öncelikle başkalarını gözlemleyerek öğrenirler. Çevrelerinde meydana gelen olaylardan hangilerinin pekiştirildiğini hangilerinin cezalandırıldığını gözlemler, buna bağlı olarak davranış standartları oluştururlar (Miller, 2008). Cezalandırılan eylemler, toplumun yasakladıkları şeyler yani “yanlış”lar, pekiştirilenler ise toplumun önem verdiği şeyler ya da “doğru”lar olarak anlam kazanır. Çocuk bu ahlâkî değerleri öğrenip içselleştirerek topluma ayak uydurmaya başlar.

Ahlâkî norm ve değerlerin öğrenilmesinde bahsi geçen diğer yöntem de *model alma*dır. Burada model alma, *özdeşleşme* ve *taklit* gibi iki kavramı ifade eder. *Özdeşleşme* bir kimsenin kendisini başkasıyla bir tutması, *taklit* ise özdeşim kurulan kimsenin davranışlarının benimsenmesi ve tekrar edilmesidir. Daha önce Psikanalitik Kuramda *cinsiyet özdeşleşmesi* olarak geçen taklit sürecini Sosyal Öğrenme Kuramcılarını ödül ve ceza açısından ele almışlardır. Hatırlanacağı üzere, Freud cinsiyet özdeşleşmesinin Oedipus ve Elektra komplekslerinin aşılması ile mümkün olacağını ifade etmişti. Ancak bu durum Sosyal Öğrenmecilere göre *seçici pekiştirme* olayından ibarettir. Yani çocuklar toplumun kendi cinsiyetlerinden beklediği davranışları yapınca ödül, yapmayınca ceza alırlar. Böylece her iki cinsiyet hemcinslerine uygun davranmayı öğrenmiş olur. Cinsiyete ait davranışların örneği anne ve baba olduğu için onlar taklit edilirler. Ancak sosyal öğrenme kuramında özdeşleşme yalnızca cinsiyete yönelik taklitten ibaret değildir. Hayata dair tüm davranışlar çevredeki kişilerden model alınarak öğrenilebilir (Güngör, 2000).

Birey ilk olarak ailede, sonra yakın çevrede, en sonunda da içinde yaşadığı toplumda taklit yoluyla model alacağı kişilerden etkilenir. Önce ebeveyniyle özdeşim kurar, sonra da diğer insanların davranışlarını gözlemler. Bunların içerisinde seçtiklerini benimseyerek içselleştirir (Gülen, 2010, 6 Aralık). Ancak Sosyal Öğrenme Kuramında ahlâkî gelişim yalnızca çocukluk ve ergenlik dönemini değil hayatın tüm safhasını içine almaktadır (Güngör, 2000). Zira toplumsallaşma devam ettikçe gözlem, taklit ve model alma süreçlerinin de devam etmesi kaçınılmazdır.

2.5. Değerler Kaynağı Olarak Din

Zaman zaman insan hayatındaki etkisi ve önemi farklılık gösterse de dinler, varlığını her dönem devam ettirmiştir. Bu durum şüphesiz dinin insana sağladığı sosyal ve psikolojik destekle ilgilidir. Zira her din inananlarına bütünleşmeyi kolaylaştırıcı

kutsal değerler yaratır (Günay, 2010), söz konusu değerlere bağlı bir ahlâk sistemi oluşturur (Yapıcı, 2007a) ve bu sayede anlamlı bir hayat vaat eder. İnsanlara dünya görüşü ve ahlâkî programlar sunan din, dünya hayatının karmaşıklığını azaltma ve sadeleştirme amacı güder. Psikolojik planda güvenli bir çerçeve oluşmasını sağlar (Duriez & Fontaine & Lutyen, 2003). Bu bakımdan özellikle modern hayatın karmaşasından uzaklaşmaya çalışan insanlar dine yönelme ihtiyacı hissedebilir.

Söz konusu ihtiyaç içindeki birey kuşkusuz bir takım kurallarla karşılaşacaktır. Çünkü dinler, müntesiplerinden birtakım belirlenmiş değerleri içselleştirmelerini ve bu değerler ölçüsünde hareket etmelerini ister. Bazı değer, tutum ve davranışlara pozitif yönde anlam yüklerken diğerlerine negatif anlam yükleyerek dindarlara bir dünya görüşü sunar (Saroglou & Delpierre & Dernelle, 2004). Özellikle yaratılış, ahiret, cennet – cehennem gibi metafizik alana dair verdiği bilgiler ve anlam arayışına yönelik başka bir kaynak tarafından karşılanması pek mümkün olmayan cevaplar dini, hayata anlam verme sürecinde göz ardı edilemez bir konuma taşıyabilir. Ayrıca din, ürettiği değer sistemini kutsal bir kaynağa dayandırdığı için insan hayatını şekillendirme noktasında önemli bir referans olmaktadır (Akıncı, 2005). Dolayısıyla pek çok insan yaşam önceliklerini oluşturan değerleri genelde dinde bulur. Bu aynı zamanda dindarın davranışlarını şekillendirmesinde dinî motivlerin etkisinin önemli bir yere sahip olduğu anlamına gelir (Mehmedoğlu, 2006, s.138).

Öte yandan dinin, ahlâkî değer ve kuralların içselleştirilmesi sürecine katkı yapan son derece önemli sosyalleştirici bir öge olduğu söylenebilir. Bireylerin dinî değerler etrafında sosyalleşmeleri, onların toplumsal değer ve normlar etrafında davranış sergilemelerini sağlar. Bu çerçevede din, bireyleri toplum tarafından onay görmeyen suç ve sapkın davranışlara karşı koruyucu bir toplumsal kontrol unsuru olur. Söz gelimi, hırsızlık yapma, rüşvet verme, zina etme, adam öldürme ve bunun gibi günümüzde yasalar tarafından da suç olarak tanımlanan çok sayıda davranış biçimi din tarafından cezalandırılması gereken davranışlar arasında kabul edilerek, olumsuzlanmaktadır (Kızmaz, 2010, s.28). Bu bakımdan özellikle hayatı anlamlandırmada dini temele alan kişilerin, dinî değerler ve kurallar ölçüsünde beklentiye girmeleri, tutumlar geliştirmeleri ve davranışta bulunmaları doğal karşılanmalıdır.

İnsanların din ile ilişkisi doğrudan olmasa bile, toplumsal normlara ve ahlâkî kurallara sinmiş geleneksel dinî etkilerin nüfuz alanına girmesi kaçınılmazdır (Mehmedoğlu, 2006). Diğer bir ifadeyle din ile ilişkileri ne seviyede olursa olsun

insanlar, toplum içerisinde dinden bir şekilde etkilenmektedir. Zira dinî değerler genellikle toplumun kültürel yapısıyla iç içedir. Bu bakımdan din, mensuplarını etkilediği gibi toplumdaki diğer insanları da kültürel olarak etkileme gücüne sahiptir.

Değerlerin yaratılmasını, beslenmesini ve muhafazasını temin eden din, sosyalleşme sürecinin desteği ile bu değerlerin sonraki nesillere aktarılmasını sağlar (Günay, 2010). Değerlerin öğretilmesi, aileden başlayıp topluma doğru genişleyen bir yelpazede devam eder. Söz konusu süreçte her toplum sahip olduğu değerleri nesilden nesile tüm üyelerine aktarmayı amaç edinir. Bu bakımdan din, hem değerler üreterek hayata anlam kazandırır hem de koymuş olduğu kurallarla kişisel ve toplumsal davranışların oluşmasında ve bunun nesiller boyu devam etmesinde önemli bir rol oynar.

Kısaca ifade etmek gerekirse din, değerlere iki yolla kaynaklık eder. İlk olarak modern hayatın karmaşasına karşı bireye sunduğu anlam dünyası ile, ikinci olarak ise geleneğe sinmiş dinî öğelerin bireyi ister istemez etki sahasına alması yoluyla gerçekleştiği söylenebilir.

2.6. Değerler - Dindarlık İlişkisi

Değerler ile dindarlık arasındaki ilişki, sosyal bilimcilerin çokça ilgi gösterdiği konulardan biridir. Bu ilgede *değerler kaybı* olarak ifade edilen olgu ile *dindarlığın gerilemesi* arasında önemli bağlantılar olduğu yönündeki iddiaların payı büyüktür. Zira değerler ile din arasındaki ilişki hem karşılıklı hem de karmaşıktır. Her ne kadar din, bir ahlâkî değerler ve kurallar bütününe indirgenemezse de, ahlâkî değerler her dinin önemli bir kısmını teşkil ederler. Bu nedenle değer yönelimleri ile *bireysel dinî bağlılık* olarak da ifade edilen dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemek araştırmacılar için cazip hale gelmiştir (Duriez & Fontaine & Lutyen, 2003).

Geçmişte dindarlık ve değerler arasındaki ilişkiler farklı değer teorileri ve modelleri içinde ampirik olarak incelenmiştir. Söz konusu çalışmaların ilki Rokeach'a aittir. Rokeach, katılımcılarına hayatlarındaki rehber ilkeler olarak 18 amaç ve 18 araç değeri sormuş ve her değer maddesinin sıra düzeni averajına göre dindar olan ve olmayan katılımcıları karşılaştırmıştır. Dindar katılımcıların dindar olmayanlara göre *kurtuluş, şükran ve itaat* değer terimlerine daha yüksek ve *zevk, bağımsızlık, zekâ ve mantık* değer terimlerine ise daha düşük değer biçtiklerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Rokeach Değer Ölçeği'ni kullanan araştırmalar da dindar grupların ahlâkî ve

ilişkisel/toplumsal değerleri daha çok, kişisel yetkinlik ve bencil değerleri daha az tercih ettiklerini göstermiştir. Değer yönelimleri ile dindarlık arasındaki ilişkiye dair daha sonraki araştırmalar çoğunlukla Rokeach'ın yaklaşımından esinlenmiştir (akt. Mehmedoğlu, 2006, s.139).

Schwartz Değer Ölçeği ile yapılan değer yönelimleri dindarlık çalışmalarının ilki ise Schwartz ve Huismans (1995) tarafından yapılmıştır. Yahudilik, Romen Katoliklik, Protestanlık ve Grek Ortodoksluğu gibi dört farklı mezhebe/dine mensup kişiler arasında yapılan teorik ve ampirik araştırmada değerler ile dinî bağlılık arasında teorik olarak anlamlı bir ortaklık bütünü olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu dört mezhebin/dinin tümünde dindarlık, *geleneksellik* ve *uyma* değerleri ile pozitif; *hazcılık* ve *uyarılım* değerleri ile negatif olarak ilişkili bulunmuştur.

Duriez ve arkadaşlarının (2003) Leuven Katolik Üniversitesinde (Belçika) 389 psikoloji birinci sınıf öğrencisi üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada Schwartz Değerler Ölçeği ve tek boyutlu dinî bağlılık ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre dinî bağlılık, *geleneksellik* ve *uyma* ile anlamlı biçimde pozitif ilişki içinde iken; *hazcılık*, *uyarılım* ve *özyönelim* ile anlamlı biçimde negatif ilişki tespit edilmiştir. Bu araştırmada dinî bağlılık, en yüksek pozitif korelasyonu *geleneksellik* ile, en yüksek negatif korelasyonu ise *özyönelim* ile sergilemiştir.

Türkiye'de Schwartz Değerler Ölçeği ile yapılan araştırmalara bakıldığında yurtdışında yapılan çalışmaların sonuçları ile büyük ölçüde benzerlik taşıdığı görülmektedir.

Kuşdil ve Kağıtçıbaşı'nın (2000) Türk öğretmenlerin değer yönelimlerini ele aldıkları araştırmada, lise öğretmenlerinin değer öncelikleri saptanmak istenmiştir. Aynı zamanda Schwartz Değerler Ölçeği'nin Türkçe'ye ve Türk kültürüne uyarlanması olan bu çalışmada katılımcıların en çok önem verdiği değerler *evrensellik*, *güvenlik* ve *iyilikseverlik* olarak tespit edilmiştir. Ayrıca dinsel yönelim değişkeninin en yüksek pozitif korelasyonu *geleneksellik*, en yüksek negatif korelasyonu ise *evrensellik* değer tipleriyle sergilediği görülmüştür. Öte yandan *geleneksellik* değerinin yanı sıra dinsel yönelim değişkeninin pozitif ilişki sergilediği diğer değerler *güvenlik* ve *uyma*, negatif ilişki sergilediği diğer değerler ise *özyönelim*, *uyarılım* ve *hazcılık* olarak sıralanmıştır.

Mehmedoğlu'nun (2006) Marmara Üniversitesi Eğitim, İktisat ve İlahiyat Fakültelerinde öğrenim gören 191 öğrenci üzerinde yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin en fazla önem verdiği değerler sırasıyla *güvenlik*, *iyilikseverlik*, *özyönelim* ve *evrensellik*dir. Yazar *güvenlik* değerinin en yüksek puanı almasını ülke içindeki

sosyo-ekonomik ve politik şartlara bağlarken, dikkat çekici olarak gördüğü *özyönelim* değerini ise gençlik çağı özelliklerinin yansıması olarak değerlendirmiştir. Diğer taraftan literatürde belirtilen teorik yapıya uygun olarak dindarlık, *geleneksellik*, *iyilikseverlik* ve *uyma* arasında pozitif yönde; *hazcılık*, *uyarılım*, *güç* ve *özyönelim* değerleriyle ise negatif yönde anlamlı ilişki içindedir. Mehmedoğlu bu durumu İslam dininin gelenek ve hayırseverliğin önemini daha fazla vurgulaması; *hazcılık*, *uyarılım* ve *gücün* önemini ise daha az vurgulaması ya da onları sınırlandırmasıyla ilişkilendirmiştir.

Yapıcı, Kutlu ve Bilican'ın (2012), Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesinin farklı bölümlerinde okuyan öğretmen adayları üzerinde yaptıkları başka bir çalışmada öğrencilerin değer yönelimleri tespit edilmek istenmiştir. Araştırmada bölümler arası en büyük farklılaşma *dindarlık* değer yöneliminde kendisini göstermiştir. *Dindarlık* puanı en yüksek olan öğretmen adaylarının *evrensellik*, *geleneksellik* ve *iyilikseverlik* değerlerine önem verdikleri tespit edilmiştir. Bu sonuç *dindarlık* ile *evrensellik* değerinin doğru orantılı olması bakımından dikkat çekicidir. Zira Batılı ülkelerin çoğunda *dindarlık* ve *evrensellik* arasında pozitif korelasyon gözükse de, Türkiye ve İsrail örneklerinde *dindarlık* ile *evrensellik* arasında negatif korelasyon saptanmıştır (Kuşdil & Kağıtçıbaşı, 2000). Yazarlar bu durumu, dindarlık puanı yüksek olan öğretmen adaylarının, “*dinlerin özünde var olan eşitlikçi ve barış içinde bir dünya söylemini benimsemiş ve içselleştirmiş oldukları, aldıkları eğitimin, doğrudan ya da dolaylı öğrenme süreçlerinin değişen dünyaya uyum sağlayabilme hususunda onları motive ettiği söylenebilir*” şeklinde izah etmiştir.

Buraya kadar aktarılan araştırma sonuçlarına dikkat edilecek olursa, dindarlık ile değerler arasındaki ilişkiye ait verilerin genelde paralel olduğu görülür. Gerek yurt dışında gerekse ülkemizde yapılan çalışmaların sonuçları birbirine yakındır. Araştırma sonuçlarında dindarlığın *kurtuluş*, *şükran*, *itaat* ya da *geleneksellik* ve *uyma* değer yönelimleri ile güçlü pozitif ilişki içinde olması, beklenen bir sonuçtur. Zira dinlerin inananlarından aşkın bir otoriteye itaat etmelerini (Mehmedoğlu, 2006) bekleyerek ve toplum içinde uyumlu yaşamı öngörerek *uyma* ile *itaat* değerlerini ön plana çıkardığı söylenebilir. Aynı zamanda dinî ve ahlâkî kuralların toplumsallaşma süreci ile nesilden nesile aktarılması yani gelenekten beslenmesi dindarların *geleneksellik* değerini önemli görmelerini sağlamış olabilir.

Diğer taraftan dindarların *zevk*, *bağımsızlık*, *zekâ* ya da *hazcılık*, *uyarılım* ve *özyönelim* değerlerine en düşük puanları vermeleri de literatüre uygun ve beklenen bir sonuçtur. Çünkü birçok din, istek ve arzuları sınırlandırmayı ve aşırılıklardan uzak

olmayı vurgular. Ayrıca ahlâkî programlar sunan dinlerin, mensuplarını çerçevesi belirlenmiş bir hayat yaşamaya sevk etmesi, dindarların *hazcılık, uyarılım ve özyönelim* gibi değerlerden düşük puan almalarını açıklayabilir.

2.7. Değişen Dünyada Din ve Değerler

Günümüzde sıklıkla tartışılan *değerler kaybı, değerler erozyonu ve dindarlığın gerilemesi* gibi olgular her şeyden önce değerlerdeki ve dinî alandaki değişime işaret eder. Değişim, zaman içerisinde farklı nedenlere bağlı olarak bireyleri ve toplumları etkileyen doğal bir süreçtir. Canlılığın doğası gereği yaşayan her şey farkında olsun ya da olmasın bir şekilde değişimden nasibini alır (Kayıklık, 2006). Ancak dünyanın yakın geçmişte Rönesans ve Reform hareketleri, coğrafi keşifler, teknolojinin gelişmesi ve sanayi devrimi ile yaşamış olduğu değişimler eskiye nispetle hiç olmadığı kadar hız kazanmıştır. Bu değişimler günlük yaşamı etkilediği gibi, insanların din anlayışlarını ve geleneksel değerlere bağlılıklarını da derinden sarsıntıya uğratarak, dönüştürmüştür (Yapıcı, 2007b, s.24).

Sekülerleşmeye Bağlı Olarak Dinsel Yaşamın Değişimi

Özellikle Batı'da bilimsel ilerlemeler ve deneysel kanıtlama ölçütlerine dayalı rasyonel dünya görüşü, insanların sıkı sıkıya bağlı oldukları geleneksel değerleri sorgulamalarına yol açmıştır. Bu sorgulamadan dönemin toplumsal yapısında önemli bir otoriteye sahip olan kilise de fazlasıyla etkilenmiştir (Küçükcan, 2005). Din olgusu ciddi bir biçimde sorgulanarak eleştirilmiş, kilisenin hurafelere dayalı dogmaları yıkılmıştır. Söz konusu gelişmeler modern hayatta geleneksel dinin yer alamayacağına dair görüşlere zemin hazırlamıştır (Yapıcı, 2007b). Başta A. Comte, E. Durkheim, K. Marks ve S. Freud olmak üzere birçok Batılı aydın, dinin kısa zaman içerisinde insan hayatından çekileceği hatta geri dönmek üzere yok olacağı şeklinde yorumlarda bulunmuşlardır. Çünkü onlara göre insanlar modernleşmeye bağlı olarak sekülerleşmekte, kutsallıktan arınıp tamamen dünyevileşmekteydi. Bilimsel verilerden çok dönemin öngörü ve zanlarına dayanan (Kayıklık, 2006) sekülerleşme tezi, söz konusu gelişmelerin Hıristiyanlıkla sınırlı kalmayıp tüm dinleri ve insanlığı kapsayan küresel bir olgu olarak görülmesini istemiştir (Stark, 2002).

Ancak buna karşı çıkan bazı sosyologlar (Berger, Davie vb.) sekülerleşmenin Avrupa deneyimini yansıttığını, dünyanın diğer bölgelerindeki din-toplum ilişkilerini,

dindarlık düzeylerini ve dinî davranışları açıklayamadığını dile getirmişlerdir. Onların bu şekilde düşünmelerinde zaman içinde dinî hareketlerin artması, anlam arayışının bir sonucu olarak yeni dinî hareketlerin ortaya çıkması ve geleneksel dinlerde görülen ihya hareketleri etkili olmuştur. Ayrıca modern toplumlarda dinin etkisini artırarak varlığını devam ettirmesi, modernlik ile sekülerleşme arasında kurulmak istenen bağı da zayıflatmıştır (Küçükcan, 2005).

Kısaca sekülerleşme, bireysel bilinç düzeyinden ziyade toplumsal ve kültürel alanda ortaya çıkan ve dönemin din-toplum ilişkisini betimlemek isteyen bir tezdır. İddiaları tutarlı olsun ya da olmasın sekülerleşme, dinin toplum üzerindeki etkisinin değişmesi ile ilgilidir. Yani söz konusu teze göre toplum üzerinde dinin otoritesi sarsılmış, değişime uğramıştır. Ancak konu bireysel planda ele alındığında sekülerleşmeyi dinden uzaklaşma değil, dindarlığın biçim değiştirmesi olarak yorumlamak gerekir. Zira din, toplum bazında bölgesel olarak zaman zaman etkisini yitirse de bireysel anlamda varlığını her dönem devam ettirmiştir. Değişim ise bireyin içinde yaşadığı koşullara bağlı olarak *geleneksel dindarlıktan bireysel dindarlığa* doğru gerçekleşmiştir (Kayıklık, 2006).

Bu bağlamda dini, değerler kaynağı olarak ele aldığımızda dinsel yaşamdaki farklılaşmayı aynı zamanda değerler dünyasının değişimi olarak da ifade etmek mümkündür. Gerek geleneksel dindarlıktan bireysel dindarlığa geçiş gibi biçimsel bir değişim olsun, gerekse dine ilginin artması ya da dinden uzaklaşma gibi dinsel değişim hareketliliği olsun, bireyin sahip olduğu değerlerde önemli değişimler olması mümkündür.

Modernleşme ve Küreselleşme Kaynaklı Değerlerin Değişimi

Sanayileşme ile başlayan toplumsal yapıdaki hareketliliği sosyal evrimci bakış açısıyla ele almak gerekirse, toplumların tarıma dayalı yaşam biçiminden, modern toplum olarak da ifade edilen sanayi toplumuna, oradan da hızla yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının etkisiyle post-modern, bilgi ya da dijital toplum gibi kavramlarla nitelendirilen küreselleşmeye doğru bir seyir izlediğini söylemek mümkündür (Yapıcı & Yıldırım, 2003; Yapıcı, 2007b).

Bu bağlamda, sanayi devrimi ile birlikte üretim biçiminin farklılaşması ve tarımın makineleşmesi kırsal yaşamın kente kaymasını beraberinde getirmiştir. Şehirleşmenin getirdiği yeni yaşam biçimi ile geleneksel değerler çözülmeye başlamış, sosyo-kültürel anlamda pek çok değişim yaşanmıştır. Her şeyden önce geleneksel

toplum özelliklerinden olan kuvvetli sosyal bağlar modern toplumda zayıflamış, insan bir yandan özgürleşirken diğer yandan kalabalıklar içinde yalnızlaşmıştır (Fromm, 2011). İnsan ilişkilerindeki duygusallık ve samimiyet, yerini kısa süreli ve amaca yönelik ilişkilere bırakmış, sosyal düzen ise âdetler, gelenekler ve dinî kurallardan çok yasalar-kanunlar aracılığıyla sağlanır olmuştur. Toplum yapısındaki bu değişimlere bağlı olarak geleneksel değerlerde önemli ölçülerde farklılaşmalar meydana gelmiştir. Öncelikle, değerlerin doğasındaki soyut karakter pozitivistin de etkisiyle somut ve maddi olana doğru bir dönüşüm yaşamıştır (Fromm, 2004). Yani değerler aşkın, soyut, sezgisel ve mahremiyetçi bir karakter yapısında iken aşkınlıktan uzak, akılcı ve dış görünüşü ön plana çıkaran bir yapıya bürünmüştür. Bunun yanı sıra geleneksel bireysel değerlerden olan itaat, tevazu, iç huzur, yardımseverlik, şeref ve kanaatkârlığın yerini bağımsızlık, hırs, hazcılık, bencillik, sosyal itibar ve ileriye dönük planlar yapma gibi değerlerin aldığı gözlemlenmiştir (Ersoy, 2012). Görüldüğü gibi toplumsal yapıdaki değişimler kültürel öğelerin dönüşmesini doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebilmekte, değerlerin değişim hızını artırabilmektedir.

Ancak değerlerin değişim hızını artıran asıl faktörün son yıllarda etkisini daha da fazla hissettiren küreselleşme süreci olduğu söylenebilir. Zira teknolojinin ilerlemesiyle makineleşmeden sonra elektronik cihazların gelişmesi (Garaudy, 2012); telefon, radyo ve özellikle televizyon ile internet gibi iletişim araçlarının yaygınlaşması, insanların eskiye nispetle çok daha kolay ve sıklıkla etkileşime geçebilmelerine imkân sağlamıştır. Benzer şekilde deniz taşıtları ve özellikle uçak gibi dünyanın bir ucundan diğerine kısa sürede ulaşımı mümkün kılan araçların gelişerek yaygınlık kazanması dünyayı moda tabirle “küresel köy”e çevirmiştir (Kılıç, 2003; Yapıcı & Yıldırım, 2003). Durum böyle olunca farklı kültürlerle, farklı değerlere sahip insanların tanışmaları ve birbirlerinden etkilenmeleri kolaylaşmıştır. Bu da daha önceki benimsenmiş ve doğruluğu o toplum ya da birey tarafından onaylanmış değerlerin bir tarafa bırakılıp, yeni değerlerin benimsenmesine (Kara & Uzgören, 2010) yol açmıştır. Söz konusu değişim sürecinin öncekilerden en belirgin farkı, toplumların birbirlerini küresel boyutta etkileyebilmesi ve üretilen yeni değerlerin çok hızlı bir şekilde yayılabilmesi olmuştur.

Küreselleşme ile meydana gelen gelişmelerin insana pek çok kolaylık ve imkân sunduğu aşikârdır. Ancak bu imkânların yanı sıra özellikle değerlerin küresel ölçekte ve hızlı bir şekilde değişime uğraması, başta ulusal kültür ve kimliğin zayıflaması, hayat tarzlarının giderek tekdüzeleşmesi, tüketim ve kitle kültürünün yayılması (Mahiroğulları, 2005, s.1280) ve teknolojiyi elinde bulunduran Batılı devletlerin kendi

değerlerini çağdaş ve evrensel olduğu iddiası ile dünya piyasasına sunması gibi birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda küreselleşme ve değerlerin hızlı değişimi birçok araştırmacı tarafından endişe ile karşılanıp eleştirilmiş ve hali hazırda eleştirilmeye de devam edilmektedir.

Esas itibarıyla normal koşullarda değerlerin değişimi, kültürel dokunun canlılığını koruyabilmesi adına gayet doğal bir süreçtir. Çünkü değişim aynı zamanda yeni durumlara uyumu kolaylaştıran bir fonksiyona sahiptir. Ancak söz konusu değişimin sosyo-kültürel bünyeye uygun olması ve yavaş bir seyir izlemesi gerekir. Bu durum bireysel ve toplumsal uyum ve dengeyi sağlayabilmek için son derece önemlidir (Yapıcı & Kutlu & Bilican, 2012). Aksi takdirde değerlerin dönüşümü, günümüzde de olduğu gibi, bireysel ve toplumsal dengeleri sarsan sancılı bir hal alabilmektedir.

2.7.1. Değerlerin Değişme Nedenleri

Değerlerin değişimi, yukarıda da ifade edildiği üzere toplumsal yapıdaki değişime, teknolojik gelişmelere ve insan etkileşimindeki farklılaşmalara bağlı olarak gerçekleşebilir. Bunun yanı sıra değerlerin değişmesinin bireysel ve toplumsal boyutta belki de sayılamayacak kadar çok sebebi vardır. Dolayısıyla söz konusu sebeplerin bireysel ve çevresel faktörler olarak sınıflandırılıp maddeler halinde açıklanması, konunun anlaşılması açısından işlevsel olacaktır.

2.7.1.1. Bireysel Faktörler

a) Yaş, değerlerin farklılaşması açısından önemli bir bireysel faktördür. Çünkü değerler gelişimsel özelliklere bağlı olarak ortaya çıkar ve her yaş döneminde ilgi ve ihtiyaçların farklılaşmasıyla birlikte onlar da değişir. Örneğin, bir çocuk için en değerli şey oyuncuğu olurken bir ergen için en önemli şey arkadaşlarından kabul görme ve beğenilme duygusu olabilir. Diğer taraftan çocukluk ve gençlik döneminde bireyler değer değişimine açık olurlar, yaş ilerledikçe kişilerin değerlerini değiştirme noktasında daha isteksiz, hatta değişime karşı tavır sergileme eğiliminde oldukları görülür. Zira yaş ilerledikçe insanın yeniliğe açıklık dinamizmi azalır ve edinilen tecrübe ile mevcut değerler kuvvetlenerek kökleşir. Her ne kadar kişilerin gelişim çizgilerindeki bireysel farklılıkları, değerlerde önemli değişmelere yol açsa da, genel olarak farklı yaş gruplarının değişen özellikleri ve o yaş dilimine ait toplumun belirlediği değerler ve roller, değer farklılaşmalarının önemli sebeplerinden olduğu söylenebilir (Ersoy, 2012).

b) Cinsiyet, kişinin seçimine kalmaksızın ortaya çıkan bir rol çeşididir ve bir toplumda insanların edindikleri değerlerin oluşmasında ve farklılaşmasında etkili bir diğer önemli faktördür. Normal koşullarda kadın ve erkek arasında zekâ, hafıza, duygusallık gibi niteliklerde belirgin bir farklılaşma olmasa da kültürel açıdan cinsiyetlerin söz konusu özelliklerde farklılık gösterdiği açıktır. Bu noktada cinsiyetler arasındaki farklılıklar biyolojik olmasa da kültürel anlamda inşa edilmiştir. Her toplum kendi kültürüne göre kadın ve erkeğe belirli roller ve değerler verip, onlardan bu rollere uygun davranmasını beklemiştir. Zaman içerisinde toplumun kadın ve erkekten bu beklentileri o kadar kanıksanmıştır ki onların sorgulanması bile tepkilere neden olabilmektedir. Söz gelimi kadınlar toplum içinde duygusal bir dışavurum olarak rahatlıkla ağlayabilirken bir erkeğin aynı şekilde tepki vermesi zayıflık olarak algılanıp tasvip edilmez. Başka bir örnekte, erkeklerin sadakatsizlikleri genellikle “kaçamak” gibi tabirlerle küçük hatta sevimli gibi gösterilmesine karşın, kadınlarda bu durum büyük bir günah olarak kabul edilir (Güngör, 2000). Cinsiyetler arası bu tür tutum ve değer farklılıkları kültürden kültüre değişebilir. Değişmeyen, her kültürün cinsiyetlere farklı değer ve roller biçerek onlardan bu yönde beklentiye girmesidir.

c) Eğitim, bilgi ve kültür donanımını yükselten bir faktör olarak, birey için başlı başına bir değer kazanma sürecini ifade eder (Ersoy, 2012). Eğitim seviyesi yükseldikçe değerlere karşı yaklaşımlarda farklılıklar kendisini hissettirmektedir. Aileden sonra çocuk değer kazanımını okulda aldığı eğitim ile devam ettirir. Eğitimin temel görevlerinden olan sosyalleşmenin gerçekleşmesinde en önemli hususu değerlerin öğretilmesi ve benimsetilmesi teşkil eder. Ancak eğitimin değerlerle ilişkisi bağlamında amacı yalnızca belirlenmiş değerleri kazandırmak değil, bunun yanında öğrenciye sorgulamayı, tenkit etmeyi, değerlendirmeyi ve gerekirse yeniden anlam vermeyi de öğretmektir. Bu bağlamda özellikle üniversite eğitiminde gençlerin değer yargılarında önemli değişiklikler ortaya çıkabilir. Zira gençler aldıkları eğitime bağlı olarak önceki inançlarını, bilgilerini ve dünya görüşlerini sorgulayabilir (Yapıcı & Zengin, 2003). Böylesi bir formasyon onların değerlerini yeniden gözden geçirip yenileri ile değiştirmesinde önemli bir etken olabilmektedir.

2.7.1.2. Çevresel Faktörler

a) Aile, değerlerin kazanılmasında ilk adımın atıldığı, kişilik gelişiminin büyük ölçüde temellendirildiği, değerlerin içselleşmesi bakımından ömür boyu sürececek bir

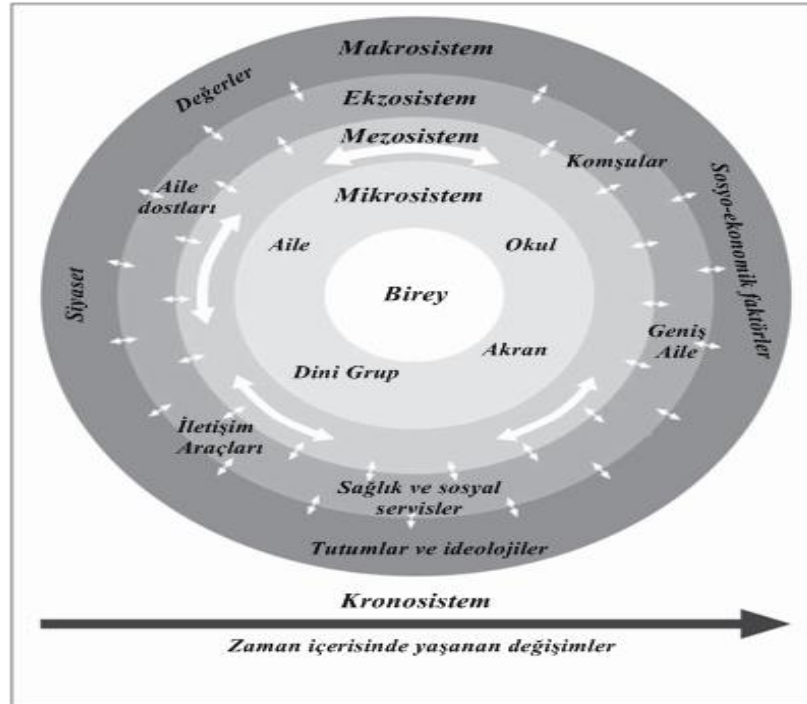
etkiye sahip yegane kurumdur. Bu bağlamda her aile, çocuğunun sosyalleşebilmesi ve kültürel dokuya uyum sağlayabilmesi için sahip olduğu değerleri çocuklarına öğretir. Aile içinde babanın karar veren, çocuklara sınırlamalar getiren ve onları disipline eden rolü; annenin ise, aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılama, onlar arasındaki duygusal tutum ve davranışlarda bütünleştirici ve uzlaştırıcı bir rolü vardır. Dolayısıyla çocuk anne-babası ile özdeşim yoluyla onlara ait değerleri benimser (Şengün, 2007; Hökelekli, 2011). Bu noktada ebeveynin çocuklara yaklaşımı değer gelişimi adına hayati öneme sahiptir. Sözelimi, onlara iyi örnek olma, ilgi ve özen gösterme, aşırı koruyucu ya da ilgisiz davranma gibi farklı tutumlar değer eğitiminin farklı olmasına neden olabilir. Dahası aile içindeki ortamın farklı olması da bir etkidir. Örneğin, mutlu bir ailede büyüyen çocuk ile huzursuz bir ailede yetişen birey kıyas edilemez ve ayrıca ebeveyninden birini kaybetmiş ya da ailesi boşanmış çocuğun durumu söz konusu yoksunlukları yaşamamış çocukların durumu ile aynı olmayacaktır.

b) Kitle iletişim araçları, önemli bir sosyalleşme vasıtası olarak değerlerin tanımlanmasında, öğrenilmesinde ve değişmesinde etkili bir fonksiyona sahiptir. Ayrıca internet, televizyon ve gazeteler bireylere değerleri taşıyan ve onların değerlerinin şekillenmesine etki eden unsurlardır (Ersoy, 2012). Özellikle görsel medya (televizyon, sinema vb.) kısa sürede milyonlarca kişiye ulaşabilmesi ve oluşturduğu yapay gerçeklikle izleyicilerini kolayca etki altına alabilmesi yönüyle dikkat çekicidir. Söz konusu etkinin oluşturulabilmesi için kısa zamanda sürekli tekrarlar yapılarak ileti bombardımanına tutulan izleyiciler, belli bir süreden sonra eleştirel yaklaşma ve düşünme gibi yetilerini kullanamaz hale gelmekte, böylelikle söz konusu iletişim organının güdümüne girmektedir. Bireyler farkında bile olmadan birçok yeni değerler benimseyerek, sahip olduklarının dönüşümüne açık hale gelmektedir. Medyadan özellikle ergenlik ve gençlik dönemindeki bireyler daha çok etkilenmektedir. Tüm bunların yanında söz konusu vasıtalar hayatın her döneminde kişilerin tüketim, giyim, yeme ve davranış biçimlerine önemli ölçüde tesir etmektedir (Ersoy, 2012; Şengün, 2007; Fromm, 2011).

c) Coğrafi hareketlilik, ister bir yerden başka bir yere göç şeklinde olsun, ister eğitim programı ya da iş gezisi olsun, isterse turistik amaçlı kısa süreli geziler olsun insanların farklı kültürlerle tanışmasına imkân sağlaması bakımından değerlerin değişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Teknolojinin gelişmesi ile ulaşım imkânlarının kolaylaşması coğrafi hareketliliğe de ivme kazandırmıştır. Farklı kültürlerle tanışmak anlamına da gelen yer değiştirme, önceki bilgileri ve değerleri

sorgulamayı, karşılaşılan yeni değerlerle eskilerini sentez yapmayı ya da eskileri yenileriyle değiştirmeyi beraberinde getirebilir.

Değerlerin değişimini etkileyen çevresel faktörler, Bronfenbrenner'in *Ekolojik Sistemler Kuramı* ile de açıklanabilir. Gelişim sürecinde çevresel faktörlerin insanı nasıl etkilediğini inceleyen Bronfenbrenner, bebeğin anneye etkileşiminden başlayan ve kültürün etkilerine kadar genişleyen iç içe geçmiş beş sistemden bahsetmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler kuramı

Kaynak: <http://thrivingtoo.typepad.com> (Erişim Tarihi: 30.05.2013)

Mikrosistem, bireyin günlük hayatta karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu kişileri ve bu kişilerle olan ilişkileri içerir. Değerlerin değişiminde önemli bir yere sahip olan aile, okul ve arkadaş gruplarını kapsayan bu sistem, Bronfenbrenner'e (1986) göre bireyin gelişimini en fazla etkileyebilen sistemdir. Söz konusu sistemde ilişkiler iki yönlü olabilmektedir. Örneğin, ebeveynler çocuğun inanç, değer, tutum ve davranışlarını etkileyebilirken çocuk da aileninkileri etkileyebilmektedir. Bronfenbrenner buna *çift yönlü etki* (bi-directional influences) adını vermiştir (<http://schoolworkhelper.net>, Erişim Tarihi: 31.05.2013).

Mezosistem, çocuğun ilişki içerisinde bulunduğu iki veya daha fazla mikrosistem arasındaki etkileşimi (ev ile okul arası ilişkiler vb.) içermektedir (Bronfenbrenner, 1994,

s.40). Söz gelimi, çocuğun okulda problem yaşaması halinde aile, öğretmenlerle ve okul yöneticileri ile daha fazla etkileşime geçmek zorunda kalabilir ya da evde yaşanan sorunlar çocuğun okuldaki ilişkilerine zarar verebilir. Bu ve benzeri ilişkiler de doğal olarak çocuğun gelişimini etkileyebilmektedir.

Ekzosistem, bireyin doğrudan içinde bulunmadığı fakat onun gelişimini dolaylı olarak etkileyebilen ilişkiler bütünüdür. Örneğin ebeveynlerin sağlık durumu, iş durumu (yoğun iş temposu ve stresi ya da işsizlik) vb. durumlar bireyin gelişimini dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Doğan, 2010, s.156-157). Bireyin genişleyen çevresini temsil eden bu sistem, kitle iletişim araçlarını, komşuları ve geniş aileyi kapsar. Söz konusu öğeler, bireyi doğrudan olmasa bile etkileşime geçtiği ölçüde dolaylı olarak etkileyebilmekte, sahip olduğu tutum ve değerleri değiştirebilmektedir.

Makrosistem, bir toplumdaki değerleri, gelenek ve normları, sosyo-ekonomik durumları, inanç sistemlerini, yaşam biçimlerini ve insanların davranışlarını düzenleyen yazılı ve sözlü ilkelerden oluşmaktadır. Bu ilkeler dinî, siyasi, hukukî, ekonomik ve eğitime dayalı olsun ya da olmasın bireysel yaşamda anlam ve değere sahip olduğu için dolaylı yollardan bireyin davranışlarını etkileyebilmektedir (<http://schoolworkhelper.net>, Erişim Tarihi: 31.05.2013).

Bronfenbrenner son olarak bütün sistemleri kapsayan, bireyin yaşadığı çevrede zaman içerisinde gelişiminin nasıl etkilendiğini açıklayan *kronosistemi* oluşturmuştur. Bu sistem kişinin hayatı boyunca yaşadığı değişimleri içermektedir. Sözgelimi aile yapısında, sosyo-ekonomik statüde, mesleki pozisyonda ortaya çıkan değişimler ya da sıra dışı teknolojik gelişmeler ve büyük bir savaş bireyi etkileyebilmektedir (Bronfenbrenner, 1986, 1994).

Kısaca birey, anne-babasından başlayıp toplumda hakim olan yazılı ve sözlü ilkelere kadar içten dışa doğru genişleyen çevresel koşullardan etkilenebilmektedir. Bronfenbrenner, yapmış olduğu bu sınıflama ile çevresel etkilerin bireyin gelişimini nasıl etkilediğine açıklık getirmeye çalışmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. KKTC'nin Genel Özellikleri

KKTC, Akdeniz'in doğusunda yer alan Kıbrıs adasının kuzeyini oluşturan bağımsız bir devlettir. Ancak ülkenin bağımsızlığını yalnızca Türkiye resmen tanımaktadır (Keser, 2006). 1 Mayıs 2004'te Kıbrıs Cumhuriyeti tüm adayı temsilen Avrupa Birliğine girmiştir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlar tarafından adanın tamamı Kıbrıs Cumhuriyeti olarak görülmekte, adanın kuzey kısmı ise Türkiye'nin işgali altında kabul edilmektedir (<http://tr.wikipedia.org>, Erişim Tarihi: 03.06.2013).

3.1.1.Tarihi

Kıbrıs adası tarihin farklı dönemlerinde stratejik, siyasi ve ekonomik nedenlerle birçok devletin hakimiyet kurma mücadelesine sahne olmuştur. Söz konusu mücadeleler nedeniyle ada sürekli olarak el değiştirmiştir (Suiçmez, 1998).

Kazılarda çıkarılan ilk yaşam izlerine ait buluntular (taş ve pişirilmiş toprak kaplar, takılar, balta ve silahlar, demir ok ve bıçaklar vb.) ada tarihinin M.Ö. 7000'li yıllara kadar uzandığının göstergesi olarak kabul edilmektedir (Atasoy, 2011). İlk çağlarda Antik Mısır, Hititliler, Fenikeliler, Asurlular ve Roma İmparatorluğuna ev sahipliği yapan ada, Bizans ve sonrasında Venedikliler'e geçmiştir (<http://tr.wikipedia.org>, Erişim Tarihi: 03.06.2013).

1571 yılında II. Selim döneminde Kıbrıs, Osmanlı himayesine girmiştir. Fetihle birlikte Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden (Konya, Karaman, Niğde, Kayseri, Nevşehir, Afyon, Ankara ve Mersin kırsalları) adaya yaklaşık 20.000 hane gönderilmiştir. İlk Türk sakinleri bu vesile ile adaya yerleşmişlerdir. Bugün adada yaşayan Yerli Kıbrıs Türklerinin kökeni, söz konusu göçler ile gelen Türklerden gelmektedir (Suiçmez, 1998; Keser, 2006; Atasoy, 2011).

Kıbrıs adası, yaklaşık 307 yıl Osmanlı idaresinde kaldıktan sonra 1878 yılında Ruslarla yapılan savaşta Osmanlı'nın yenilmesiyle birlikte, Rusya'ya karşı Osmanlı'yı koruyacağı vaatleriyle 1878 Ayestafanos antlaşması gereği İngiltere'ye kiraya verilmiştir (Atasoy, 20011). 1914'te Osmanlı'nın 1. Dünya Savaşı'na fiili olarak

katılması üzerine İngiltere, 1878 tarihli antlaşmayı tek taraflı feshedip Türkiye'ye harp ilan ederek aldığı bir kararla (Order in Council) Kıbrıs'ı İngiliz topraklarına kattığını duyurur. Ardından iki yıl adada yaşayanların İngiliz vatandaşı olmaları istenir, kabul etmeyenler ise adadan göç etmeye zorlanır. Bu dönemde çok sayıda (yaklaşık 20.000) Kıbrıslı Türk Anadolu'ya göç etmek zorunda kalır. Türk nüfusunun azalmasını fırsat bilen Rumlar, Türkleri adadan tamamen yok etmek amacıyla 1954'te kurdukları EOKA silahlı örgütü ile yüzlerce Türk'ü öldürmüştür. 1963-1974 yılları arasında şiddetlenen örgütün eylemleri dış göçleri iyice artırmıştır. 20 Temmuz 1974'te Türkiye, garantör devlet olarak başlattığı Kıbrıs Barış Harekâtı ile Kıbrıs'a asker çıkarması yapmış, kısa bir süre sonra ateşkes ilan edilerek adanın yaklaşık % 37'si Türklerin kontrolüne geçmiştir. 1976'da Kıbrıs Türk Federe devleti kurulmuş, 1983'te de meclis oy birliği ile aldığı bir kararla KKTC'yi ilan etmiştir (Keser, 2006).

3.1.2. Sosyal Yapısı

1974 Barış Harekâtı'ndan önce Türk nüfusu Kıbrıs adasının geneline dağılmış durumdaydı (Atasoy, 2011). KKTC'nin ilanı ile güneyde bulunan Türkler kuzeye, kuzeyde bulunan Rumlar ise güneye göç ettirilmiştir. Rumlardan boşalan yerlere Şubat 1975 döneminden itibaren Türkiye'den yapılan göçlerle Türk nüfusu arttırılmak ve adadaki iş gücü tamamlanmak istenmiştir. Bu vesile ile başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere, Erzurum, Kars, Adana, Mersin, Antalya, Antakya ve Karaman gibi illerin kırsal kesiminden adaya göç politikası uygulanmıştır (Keser, 2006).

Bugün KKTC'de Osmanlı döneminden beri ikamet eden ve 1974 sonrası Türkiye'den göç edenler olmak üzere iki toplumdaki bahsetmek mümkündür. Aralarında resmi bir ayırım olmasa da kültürel farklılıklar ve 1974 sonrası Türkiye'den göç edenlerin Kıbrıs koşullarına uyum sağlamada zorluk çekmeleri "Yerli Kıbrıslı" (Kıbrıs Türkü, Kıbrıslı Türk) ve "Türkiye Göçmeni" (Türkiyeli vb.) gibi tanımların oluşmasına neden olmuştur. 1960 öncesi Rumlarla birlikte yaşayan Kıbrıslı Türkler, kendilerini Rumlara karşı "Türk" kavramı ile tanımlarken 1974 sonrasında Yerli Kıbrıslı (Kıbrıslı Türk) kavramıyla, Türkiye göçmenlerine karşı kendilerini tanımlama ihtiyacı hissetmişlerdir (Duranay & Reis, 2012).

Devlet Planlama Örgütünün 2011 nüfus sayımı sonuçlarına göre (sürekli ikamet eden) toplam nüfus 286.257 kişidir (<http://www.devplan.org>, Erişim Tarihi: 20.03.2013). Bu nüfusun tamamına yakını (yaklaşık %99) Müslüman ve Türk'tür. Çok

az sayıda da olsa Hristiyan ve diğer inançlardan insanların da olduğu sanılmaktadır. Müslüman nüfus geleneğe bağlı olarak Sünni inancın Hanefi mezhebine bağlıdır. KKTC Din İşleri Dairesi Müslümanların ihtiyaçlarına cevap vermektedir (<http://tr.wikipedia.org>, Erişim Tarihi: 03.06.2013).

3.1.3. Kültürel Yapısı

Kıbrıslı Türkler Anadolu'dan getirdikleri Anadolu kültürünü uzun süre korumayı başarmış bir topluluk olmasına rağmen, 1974 yılına kadar Kıbrıs Rumlarıyla birlikte yaşadıklarından dolayı Rum kültüründen de etkilenmişler ve başta dil alanında olmak üzere birçok kültür alışverişi yaşanmıştır. Adanın 1878 yılında fiilen İngiliz yönetimine geçmesinden sonra ada Türklerinin Anadolu ve Türk kültürüyle olan bağları giderek zayıflamış ve zaman içerisinde “Kıbrıslılık” kültürü oluşmaya başlamıştır (<http://tr.wikipedia.org>, Erişim Tarihi: 04.06.2013). Bu durum 1974 sonrası Türkiye’den gelenlerle arada önemli bir kültürel farklılığın oluşmasını ve aynı etnik kökene sahip iki toplumun kaynaşmasını güçleştirmiştir.

Diğer taraftan Kıbrıs toplumu, adada hâkimiyeti sağlayan güçlerin değişmesine bağlı olarak geçmişten bu yana birçok kez göç olgusuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum psiko-sosyal bir takım zorlukları beraberinde getirirse de kültürel çeşitlilik ve zenginlik noktasında katkı sağlamıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın genel evreni KKTC vatandaşları olup, çalışma evreni Lefkoşa, Gazimağusa, İskele kent merkezleri ve buralara bağlı köylerde yaşayanlardır. Örneklem ise söz konusu yerleşim yerlerinde ikamet edenler arasından basit rastlantısal yöntemle seçilen 401 kişiden oluşmaktadır. Bunların 194’ü (% 48.4) erkek, 207’si (% 51.6) kadındır. Araştırmaya katılanların en küçüğü 17, en büyüğü 70 yaşında olup genel yaş ortalaması ise 32.23’tür.

Araştırmaya katılanlar eğitim düzeylerine göre üç sınıfa ayrılmışlardır. Tablo 2’de de belirtildiği gibi bunlar, *ilk ve ortaokul, lise ile üniversite ve sonrası* şeklinde gruplandırılmıştır. Buna göre katılımcıların % 43.4 üniversite eğitimi ve yüksek lisans, doktora gibi lisansüstü eğitimi almıştır. İkinci sırayı % 40.6 ile lise eğitimi alanlar, son sırayı ise % 16.0 ile ilk ve ortaokul mezunu katılımcılar oluşturmaktadır.

Tablo 2
Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	N	%
İlk ve Ortaokul	64	16.0
Lise	163	40.6
Üniversite ve sonrası	174	43.4
Toplam	401	100.0

Araştırma boyunca (ileri yaşlardaki katılımcılar arasında bile) okuma yazma bilmeyene rastlanmaması ve katılımcıların % 84'ünün lise ve üzeri eğitim alması örneklemin eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 3
Örneklemin Kökene Göre Dağılımı

Köken	N	%
Yerli Kıbrıslı	188	46.9
Türkiye Göçmeni	203	50.6
Boş	10	2.5
Toplam	401	100.0

Katılımcılar kökene göre Yerli Kıbrıslı ve Türkiye Göçmeni olmak üzere ikiye ayrılmıştır. *Yerli Kıbrıslı* kavramı, Osmanlı döneminde adaya gönderilen Türklerin soyundan gelen ve hâlihazırda KKTC'de ikamet eden kişileri; *Türkiye Göçmeni* ise 1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Türkiye'den giden KKTC vatandaşlarını tanımlamak için kullanılmıştır. Tablo 3'e göre örneklemin 188'inin (% 46.9) Yerli Kıbrıslı (YK), 203'ünün (% 50.6) Türkiye Göçmeni (TG) olduğu görülmektedir. Geriye kalan 10 kişi (% 2.5) köken sorgulamasına yanıt vermemiştir.

Tablo 4
Örneklemin İkamete Göre Dağılımı

İkamet	N	%
Kent	208	51.9
Köy	188	46.9
Boş	5	1.2
Toplam	401	100.0

Tablo 4’te de görülebileceği üzere örneklem grubunu oluşturan katılımcıların 208’i (% 51.9) kentte, 188’i (% 46.9) ise köyde ikamet ettiğini belirtmiştir. 5 kişi (% 1.2) ise ikamet sorgulamasını boş bırakmıştır.

3.3. Araştırmada Kullanılan Ölçek ve Değişkenler

Araştırmanın verilerini toplamak üzere hazırlanan anket formu, sırasıyla sosyo-demografik değişkenler, değerler ölçeği ve dinî hayata yönelik değişkenlerden oluşmaktadır.

3.3.1. Değişkenler

Anket formunda ilk sırayı alan sosyo-demografik değişkenler; *cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, köken ve ikamet* olmak üzere beş sorudan oluşmaktadır. Söz konusu değişkenler, yapılan istatistiksel işlemlerde bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. *Bir yaratıcının varlığına inanma, Allah’ın varlığını hissetme, namaz kılma, oruç tutma ve dua etme* sıklığını tespit etmeye yönelik dinî değişkenler ise sosyo-demografik değişkenlerle birlikte analiz edildiğinde bağımlı değişken, değer yönelimleri ile analiz edildiğinde ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

3.3.2. Schwartz Değerler Ölçeği

Katılımcıların değer yönelimlerini tespit edebilmek için Schwartz Değerler Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 1992 yılında Schwartz tarafından 10 değer grubu halinde geliştirilen, Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) tarafından Türkçe’ye uyarlanan ve Yapıcı, Kutlu ve Bilican (2012) tarafından *dindarlık* değer yönelimi de eklenerek 11 değer grubu olacak şekilde değiştirilmiş versiyonudur. Ölçek değiştirildikten sonra Yapıcı, Kutlu ve Bilican (2012) tarafından geçerlik analizleri çerçevesinde faktör analizi yapılmış, ölçeğin orijinal şeklinde *iyilikseverlik* ve *geleneksellik* değer tiplerinin içerisinde bulunan dinî değerlerle ilgili maddelerin yanı sıra “inançlı olmak” ve “kadere inanmak” maddeleri de eklenerek *dindarlık* kategorisi oluşturulmuştur. Yapılan faktör analizinde *dindarlık* kategorisindeki maddelerin kendi içinde homojen bir grup olduğu görülmüştür. “Münzevi bir hayatı tercih ederim” maddesi ise çalışmadığı için çıkarılmıştır. Sonradan eklenen *dindarlık* değer tipiyle oluşturulan ölçekte 11 faktör ortaya çıkmıştır. Bunlar; *güç, başarı, hazcılık, uyarılım, özyönelim, evrensellik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma, güvenlik ve dindarlıktır*.

Katılımcılar, toplam 61 değeri ve yanlarında parantez içinde verilmiş olan açıklamaları okuduktan sonra her birini, kendi hayatlarını yönlendiren bir ilke olmaları açısından taşıdıkları öneme göre 1 (hiç önemli değil) ile 5 (en üst düzeyde önemli) arasında değişen bir ölçek üzerinde değerlendirmişlerdir.

Araştırmanın güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach's alpha katsayısına bakılmış; alpha katsayısı tüm ölçek için .91, ayrı ayrı değer grupları için .82 ile .85 arasında olduğu tespit edilmiştir.

3.4. Verileri Analizde Kullanılan Teknikler

Verilerin bilgisayara girilmesi ve istatistiksel işlemlerin uygulanması SPSS (17.0) programı ile yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde ise t-testi, Pearson Korelasyon ve tek yönlü ANOVA teknikleri kullanılmıştır.

Eğitim düzeyine göre dinî hayatın görüntüleri ve değer yönelimlerinin çözümlenmesinde tek yönlü ANOVA; eğitim düzeyi ile dinin farklı görüntüleri ve değer yönelimleri arasındaki ilişki, yaş ile dinî hayata ilişkin değişkenler ve değer yönelimleri arasındaki ilişki, dinî hayatın görüntüleri ile değer yönelimleri arasındaki karşılıklı ilişkiler analiz edilirken korelasyon; cinsiyet, köken ve ikamete göre değer yönelimleri ve dinin farklı görüntüleri arasındaki ilişkiyi incelemek içinse t-testi tekniği kullanılmıştır.

3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

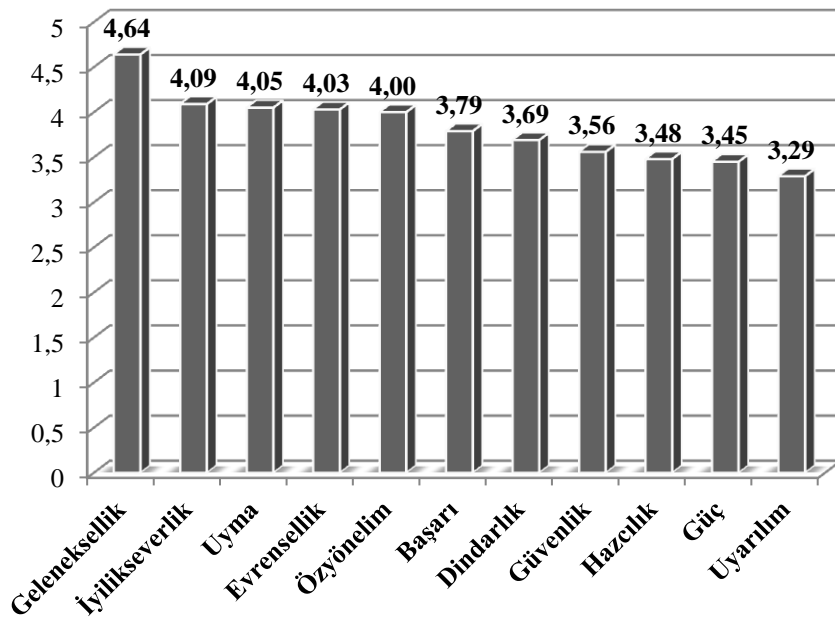
Araştırma, ampirik her çalışmada olduğu gibi uygulama yapıldığı örneklem grubu ve uygulama yapılan zaman dilimi ile sınırlıdır. Anket uygulaması 2012 Mart, Haziran ve Eylül ayları olmak üzere üç farklı süreçte gerçekleştirilmiştir. Bu noktada verilerin yorumlanmasında bu tür sınırlılıklar göz önünde tutulmalı, genelleme yapılırken dikkat edilmelidir. Bir diğer nokta da ölçekle ilgili sınırlılıktır. Zira farklı kültürel ortamda oluşturulmuş ve Türkçe'ye uyarlanmış Schwartz Değerler Ölçeğindeki soruların hem kültürel farklılıklar hem de çeviriden kaynaklı olası sorunlar nedeniyle (maddelerin dilimizdeki tam karşılığının tespit edilememesi vb.) tüm katılımcılar tarafından doğru bir şekilde anlaşılıp anlaşılmadığından emin olmak mümkün değildir. Bu durumda ancak soruların herkes tarafından doğru anlaşıldığı varsayılabilir. Dolayısıyla ölçeklerden kaynaklı söz konusu problemlerin, sonuçları değerlendirilirken göz ardı edilmemesi gereken sınırlılıklar olduğunu belirtmek gerekir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Değer Yönelimleriyle İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan KKTC vatandaşlarının değer yönelimleri ile ilgili aldığı ortalama puanlar, Şekil 5'teki sıralamayı meydana getirmiştir.

Şekil 5. Değer Gruplarının Benimsenme Sırası (Ort.)

Buna göre örneklem genelinde en yüksek öneme sahip değer tipinin *geleneksellik* ($\bar{X} = 4.64$) olduğu görülmektedir. Söz konusu değer tipini sırasıyla *iyilikseverlik* ($\bar{X} = 4.09$), *uyma* ($\bar{X} = 4.05$), *evrensellik* ($\bar{X} = 4.03$), *özyönelim* ($\bar{X} = 4.00$), *başarı* ($\bar{X} = 3.79$), *dindarlık* ($\bar{X} = 3.69$), *güvenlik* ($\bar{X} = 3.56$), *hazcılık* ($\bar{X} = 3.48$) ve *güç* ($\bar{X} = 3.45$) takip etmiştir. *Uyarılım* ($\bar{X} = 3.29$) değer yönelimi ise en düşük ortalama ile son sırada kendisine yer bulmuştur. Yani katılımcıların en az önem verdiği değer, heyecan ve yenilik arayışı ile hayata meydan okumak anlamlarına gelen *uyarılım* olmuştur.

4.1.1. Sosyo-demografik Değişkenlere Göre Değerler

Araştırmanın bu bölümünde cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, köken ve ikamet gibi sosyo-demografik değişkenler ile değer yönelimleri arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.1.1.1. Cinsiyet ve Değer Yönelimleri

Değer yönelimlerinin cinsiyet değişkenine göre analizini aktaran Tablo 5'e bakıldığında, erkeklerin kadınlara göre *güç*, *başarı*, *hazcılık*, *uyarılım*, *güvenlik* ve *dindarlık* değerlerinde; kadınların ise erkeklere göre *özyönelim*, *evrensellik*, *iyilikseverlik*, *geleneksellik* ve *uyma* değerlerinde ortalamalar üzerinden daha çok puan aldıkları görülmektedir.

Tablo 5
Değer Yönelimlerinin Cinsiyete Göre Analizi (t-testi)

Değer Tipi	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	SD	t	p																																																																																																																				
Güç	Erkek	189	17.47	3.30	390	1.219	.223																																																																																																																				
	Kadın	203	17.08	2.98				Başarı	Erkek	189	19.21	3.22	392	1.553	.121	Kadın	205	18.71	3.09	Hazcılık	Erkek	189	14.26	3.21	387	2.158	.032*	Kadın	200	13.60	2.84	Uyarılım	Erkek	190	10.24	2.31	394	2.834	.005*	Kadın	206	9.53	2.63	Özyönelim	Erkek	189	23.96	3.36	389	-.363	.717	Kadın	202	24.07	2.96	Evrensellik	Erkek	188	36.22	5.00	386	-.419	.676	Kadın	200	36.42	4.47	İyilikseverlik	Erkek	187	32.64	4.22	391	-.266	.791	Kadın	206	32.78	5.97	Geleneksellik	Erkek	190	18.55	3.45	389	-.133	.894	Kadın	201	18.60	3.07	Uyma	Erkek	192	16.11	2.20	396	-.730	.466	Kadın	206	16.28	2.33	Güvenlik	Erkek	183	28.63	3.89	384	.653	.514	Kadın	203	28.38	3.46	Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370
Başarı	Erkek	189	19.21	3.22	392	1.553	.121																																																																																																																				
	Kadın	205	18.71	3.09				Hazcılık	Erkek	189	14.26	3.21	387	2.158	.032*	Kadın	200	13.60	2.84	Uyarılım	Erkek	190	10.24	2.31	394	2.834	.005*	Kadın	206	9.53	2.63	Özyönelim	Erkek	189	23.96	3.36	389	-.363	.717	Kadın	202	24.07	2.96	Evrensellik	Erkek	188	36.22	5.00	386	-.419	.676	Kadın	200	36.42	4.47	İyilikseverlik	Erkek	187	32.64	4.22	391	-.266	.791	Kadın	206	32.78	5.97	Geleneksellik	Erkek	190	18.55	3.45	389	-.133	.894	Kadın	201	18.60	3.07	Uyma	Erkek	192	16.11	2.20	396	-.730	.466	Kadın	206	16.28	2.33	Güvenlik	Erkek	183	28.63	3.89	384	.653	.514	Kadın	203	28.38	3.46	Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370	Kadın	199	18.28	4.27								
Hazcılık	Erkek	189	14.26	3.21	387	2.158	.032*																																																																																																																				
	Kadın	200	13.60	2.84				Uyarılım	Erkek	190	10.24	2.31	394	2.834	.005*	Kadın	206	9.53	2.63	Özyönelim	Erkek	189	23.96	3.36	389	-.363	.717	Kadın	202	24.07	2.96	Evrensellik	Erkek	188	36.22	5.00	386	-.419	.676	Kadın	200	36.42	4.47	İyilikseverlik	Erkek	187	32.64	4.22	391	-.266	.791	Kadın	206	32.78	5.97	Geleneksellik	Erkek	190	18.55	3.45	389	-.133	.894	Kadın	201	18.60	3.07	Uyma	Erkek	192	16.11	2.20	396	-.730	.466	Kadın	206	16.28	2.33	Güvenlik	Erkek	183	28.63	3.89	384	.653	.514	Kadın	203	28.38	3.46	Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370	Kadın	199	18.28	4.27																				
Uyarılım	Erkek	190	10.24	2.31	394	2.834	.005*																																																																																																																				
	Kadın	206	9.53	2.63				Özyönelim	Erkek	189	23.96	3.36	389	-.363	.717	Kadın	202	24.07	2.96	Evrensellik	Erkek	188	36.22	5.00	386	-.419	.676	Kadın	200	36.42	4.47	İyilikseverlik	Erkek	187	32.64	4.22	391	-.266	.791	Kadın	206	32.78	5.97	Geleneksellik	Erkek	190	18.55	3.45	389	-.133	.894	Kadın	201	18.60	3.07	Uyma	Erkek	192	16.11	2.20	396	-.730	.466	Kadın	206	16.28	2.33	Güvenlik	Erkek	183	28.63	3.89	384	.653	.514	Kadın	203	28.38	3.46	Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370	Kadın	199	18.28	4.27																																
Özyönelim	Erkek	189	23.96	3.36	389	-.363	.717																																																																																																																				
	Kadın	202	24.07	2.96				Evrensellik	Erkek	188	36.22	5.00	386	-.419	.676	Kadın	200	36.42	4.47	İyilikseverlik	Erkek	187	32.64	4.22	391	-.266	.791	Kadın	206	32.78	5.97	Geleneksellik	Erkek	190	18.55	3.45	389	-.133	.894	Kadın	201	18.60	3.07	Uyma	Erkek	192	16.11	2.20	396	-.730	.466	Kadın	206	16.28	2.33	Güvenlik	Erkek	183	28.63	3.89	384	.653	.514	Kadın	203	28.38	3.46	Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370	Kadın	199	18.28	4.27																																												
Evrensellik	Erkek	188	36.22	5.00	386	-.419	.676																																																																																																																				
	Kadın	200	36.42	4.47				İyilikseverlik	Erkek	187	32.64	4.22	391	-.266	.791	Kadın	206	32.78	5.97	Geleneksellik	Erkek	190	18.55	3.45	389	-.133	.894	Kadın	201	18.60	3.07	Uyma	Erkek	192	16.11	2.20	396	-.730	.466	Kadın	206	16.28	2.33	Güvenlik	Erkek	183	28.63	3.89	384	.653	.514	Kadın	203	28.38	3.46	Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370	Kadın	199	18.28	4.27																																																								
İyilikseverlik	Erkek	187	32.64	4.22	391	-.266	.791																																																																																																																				
	Kadın	206	32.78	5.97				Geleneksellik	Erkek	190	18.55	3.45	389	-.133	.894	Kadın	201	18.60	3.07	Uyma	Erkek	192	16.11	2.20	396	-.730	.466	Kadın	206	16.28	2.33	Güvenlik	Erkek	183	28.63	3.89	384	.653	.514	Kadın	203	28.38	3.46	Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370	Kadın	199	18.28	4.27																																																																				
Geleneksellik	Erkek	190	18.55	3.45	389	-.133	.894																																																																																																																				
	Kadın	201	18.60	3.07				Uyma	Erkek	192	16.11	2.20	396	-.730	.466	Kadın	206	16.28	2.33	Güvenlik	Erkek	183	28.63	3.89	384	.653	.514	Kadın	203	28.38	3.46	Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370	Kadın	199	18.28	4.27																																																																																
Uyma	Erkek	192	16.11	2.20	396	-.730	.466																																																																																																																				
	Kadın	206	16.28	2.33				Güvenlik	Erkek	183	28.63	3.89	384	.653	.514	Kadın	203	28.38	3.46	Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370	Kadın	199	18.28	4.27																																																																																												
Güvenlik	Erkek	183	28.63	3.89	384	.653	.514																																																																																																																				
	Kadın	203	28.38	3.46				Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370	Kadın	199	18.28	4.27																																																																																																								
Dindarlık	Erkek	190	18.68	4.58	387	.897	.370																																																																																																																				
	Kadın	199	18.28	4.27																																																																																																																							

*p<.05

Değerlerin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen t-testi sonucuna göre kadın ve erkeklerin değer yönelimlerine verdikleri önem bakımından *hazcılık* ve *uyarılım* değerlerinde anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Tabloya göre *hazcılık* değer yöneliminden erkeklerin ortalama 14.26; kadınların ise ortalama 13.60 puan aldığı görülmektedir. Bu sonuçlar erkeklerin *hazcılık* değerini kadınlara nispetle daha fazla önemseydiği anlamına gelmektedir. Üstelik t-testi sonuçlarına göre cinsiyetler arasındaki bu farklılık, istatistiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaşmaktadır ($t= 2.158$; $p<.05$). Bir diğer anlamlılık seviyesine ulaşan değer yönelimi ise *uyarılımdır* ($t= 2.834$; $p<.05$). Söz konusu değerlerde de erkekler ($\bar{X}= 10.24$) kadınlardan ($\bar{X}= 9.53$) daha yüksek puan almışlardır.

4.1.1.2. Yaş ve Değer Yönelimleri

Tablo 6'daki veriler yaş ile değer yönelimleri arasındaki ilişkileri göstermektedir. Söz konusu verilere göre, yaş ile *uyarılım* değerine önem verme arasında anlamlılık seviyesine ulaşan ters yönlü bir ilişki mevcuttur ($r= -.123$; $p<.05$).

Tablo 6

Yaş ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)

	N	r	p
Yaş & Güç	392	-.015	.760
Yaş & Başarı	394	-.059	.244
Yaş & Hazcılık	389	-.096	.059
Yaş & Uyarılım	396	-.123*	.014
Yaş & Özyönelim	391	-.027	.599
Yaş & Evrensellik	388	.151**	.003
Yaş & İyilikseverlik	393	.062	.220
Yaş & Geleneksellik	391	.193**	.000
Yaş & Uyma	398	.119*	.017
Yaş & Güvenlik	386	.125*	.014
Yaş & Dindarlık	389	-.031	.541

* $p<.05$ ** $p<.01$

Buna göre yaş arttıkça *uyarılım* değerine verilen önemde belirgin bir düşüş ortaya çıkmıştır. Ancak mevzu, *evrensellik* ($r= .151$; $p<.01$), *geleneksellik* ($r= .193$; $p<.01$), *uyuma* ($r= .119$; $p<.05$) ve *güvenlik* ($r= .125$; $p<.05$) değerlerindeki ilişkiler

olduğunda daha farklı bir durumla karşılaşmaktayız. Çünkü burada yaş ile değer yönelimleri arasında pozitif yönde seyreden ilişkiler vardır. Yani, yaş arttıkça söz konusu değerlerde önemli artışlar yaşanmaktadır. Tabloya tekrar dönülecek olursa, katılımcıların yaşları ile *güç* ($r = -.015$), *başarı* ($r = -.059$), *hazcılık* ($r = -.096$), *özyönelim* ($r = -.027$), *iyilikseverlik* ($r = .062$) ve *dindarlık* ($r = -.031$) değerlerinin önemsenmesi arasında anlamlılık seviyesine ulaşan bir ilişki tespit edilememiştir ($p > .05$). Bu sonuçlara göre “Yaşa göre değer yönelimlerinde anlamlılık seviyesine ulaşan ilişkiler olacaktır. Yaş arttıkça *geleneksellik*, *güvenlik* ve *dindarlık* değerlerinde artma; *güç*, *başarı* ve *uyarılım* değerlerinde ise azalma görülecektir.” hipotezinin önemli ölçüde doğrulandığı söylenebilir.

4.1.1.3. Eğitim Düzeyi ve Değer Yönelimleri

Katılımcıların değer yönelimlerinin eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniği uygulanmıştır. Söz konusu analize ait sonuçlar Tablo 7 ve Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 7’deki sonuçlara göre *güç* değerinden en yüksek puanı ilk ve ortaokul mezunları almıştır ($\bar{X} = 18.06$). İlk ve ortaokul mezunlarını 17.15 ortalama ile lisans ve üstü eğitimi alanlar takip etmiştir. *Güç* değerini en az önemseyenler ise 17.08 ortalama ile lise mezunları olmuştur. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) söz konusu üç grup arasında gözlenen farklılıkların anlamlılık seviyesine ulaşmadığını göstermektedir ($p > .05$).

Başarı değer yönelimine bakıldığında en yüksek puanı lise mezunlarının ($\bar{X} = 19.04$) aldığı görülecektir. İkinci olarak üniversite ve sonrası grubunun ($\bar{X} = 18.92$) son olarak da ilk ve ortaokul mezunlarının ($\bar{X} = 18.79$) *başarı* değerini önemseddiği söylenebilir. Her ne kadar grupların ortalama puanlarının biri diğerine göre farklılık arz etse de, tek yönlü varyans analizinin (ANOVA) sonuçlarına göre bu farklılık anlamlılık seviyesine ulaşamamıştır ($p > .05$).

Hazcılık değeri ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılacak olursa, *hazcılık* değerini en çok önemseyenlerin üniversite ve sonrası eğitimi alan katılımcıların ($\bar{X} = 14.02$) olduğu görülecektir. *Hazcılık* değerine en az önem verenler 13.77 ortalama ile lise mezunlarıdır.

Tablo 7

Eğitim Düzeyine Göre Güç, Başarı, Hazcılık, Uyarılım, Özyönelim ve Evrensellik Değerleri (Tek Yönlü ANOVA)

Değer Tipi	Grup	Eğitim Düzeyi	N	\bar{X}	SS		Fark
Güç	1	İlk ve Ortaokul	62	18.06	3.37		
	2	Lise	160	17.08	3.21	sd= 2/389	
	3	Üniversite ve sonrası	170	17.15	2.96	F= 2.392	-
		Toplam	392	17.27	3.14	p= .093	
Başarı	1	İlk ve Ortaokul	63	18.79	2.96		
	2	Lise	161	19.04	3.25	sd= 2/391	
	3	Üniversite ve sonrası	170	18.92	3.15	F= .150	-
		Toplam	394	18.95	3.16	p= .861	
Hazcılık	1	İlk ve Ortaokul	58	14.01	3.25		
	2	Lise	158	13.77	3.19	sd= 2/386	
	3	Üniversite ve sonrası	173	14.02	2.85	F= .324	-
		Toplam	389	13.92	3.04	p= .723	
Uyarılım	1	İlk ve Ortaokul	64	10.45	2.48		
	2	Lise	160	9.75	2.68	sd= 2/393	
	3	Üniversite ve sonrası	172	9.78	2.32	F= 2.020	-
		Toplam	396	9.87	2.50	p= .134	
Özyönelim	1	İlk ve Ortaokul	62	23.35	3.11		
	2	Lise	159	23.99	2.93	sd= 2/388	
	3	Üniversite ve sonrası	170	24.29	3.36	F= 2.025	-
		Toplam	391	24.02	3.16	p= .133	
Evrensellik	1	İlk ve Ortaokul	61	36.45	4.33		
	2	Lise	159	35.97	4.69	sd= 2/385	
	3	Üniversite ve sonrası	168	36.61	4.91	F= .769	-
		Toplam	388	36.32	4.73	p= .464	

İlk ve ortaokul mezunları ($\bar{X}= 14.01$) bu iki grup arasında yer almıştır. Tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre puanlar arasındaki bu farklılıklar anlamlı değildir ($p>.05$).

Uyarılım değerine gelince, ilk ve ortaokul mezunları 10.45 ortalama ile en yüksek puanı alan grup olmuştur. En düşük puanı 9.75 ortalama ile lise mezunları almıştır. Üniversite ve sonrası eğitimi alanlar ($\bar{X}= 9.78$) ise bu iki grubun arasında yer almıştır. Rakamlara dikkat edilecek olursa *uyarılım* değerine önem verme konusunda gruplar arası puan farklılıklarının çok az olduğu görülecektir. Zaten tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre de her üç grup arasında anlamlı farklılık yoktur ($p>.05$). Bir

başka anlamlı farklılığa ulaşmayan sonuç da *özyönelim* değerine aittir. Tabloya göre *özyönelim* değerinde en düşük puanı alan grup ilk ve ortaokul mezunlarıdır ($\bar{X}= 23.35$). En yüksek puanı lisans ve üstü grubu ($\bar{X}= 24.29$) alırken lise mezunları 23.99 ortalama ile bu iki grubun arasında yer almaktadır. Lisans ve üstü eğitimi alanlar diğerlerine nispetle kısmen yüksek puan almış görünse de tek yönlü varyans analizi (ANOVA) söz konusu küçük farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulmamaktadır ($p>.05$).

Tablo 8

Eğitim Düzeyine Göre İyilikseverlik, Geleneksellik, Uyma, Güvenlik ve Dindarlık Değerleri (Tek Yönlü ANOVA)

Değer Tipi	Grup	Eğitim Düzeyi	N	\bar{X}	SS		Fark
İyilikseverlik	1	İlk ve Ortaokul	60	32.80	4.17	sd= 2/390 F= .049 p= .952	-
	2	Lise	161	32.78	6.15		
	3	Üniversite ve sonrası	172	32.62	4.54		
		Toplam	393	32.71	5.20		
Geleneksellik	1	İlk ve Ortaokul	61	19.39	3.02	sd= 2/388 F= 2.732 p= .066	-
	2	Lise	159	18.61	3.23		
	3	Üniversite ve sonrası	171	18.26	3.34		
		Toplam	391	18.58	3.26		
Uyma	1	İlk ve Ortaokul	64	16.29	2.42	sd= 2/395 F= .217 p= .805	-
	2	Lise	161	16.26	2.28		
	3	Üniversite ve sonrası	173	16.12	2.21		
		Toplam	398	16.20	2.27		
Güvenlik	1	İlk ve Ortaokul	61	28.22	3.31	sd= 2/383 F= .795 p= .452	-
	2	Lise	158	28.32	3.78		
	3	Üniversite ve sonrası	167	28.77	3.69		
		Toplam	386	28.50	3.67		
Dindarlık	1	İlk ve Ortaokul	59	19.66	3.91	sd= 2/386 F= 4.810 p= .009*	1-3
	2	Lise	158	18.80	3.96		
	3	Üniversite ve sonrası	172	17.77	4.87		
		Toplam	389	18.47	4.42		

* $p<.05$

Son olarak *evrensellik* değerinin eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine bakıldığında üniversite ve sonrası grubunun ($\bar{X}= 36.61$) en yüksek puanı aldığı görülmektedir. Bunu 36.45 ortalama ile ilk ve ortaokul mezunları, 35.97 ortalama ile de lise mezunları takip etmektedir. Tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre bu rakamlar arasında da anlamlı bir farklılık yoktur ($p>.05$).

Tablo 8'deki sonuçlara göre *iyilikseverlik* değer yönelimine en çok önem veren grup 32.80 ortalama ile ilk ve ortaokul mezunlarıdır. Bunu 32.78 ortalama ile lise mezunları ve sonrasında 32.62 ortalama ile üniversite ve sonrası eğitimi alan grup takip etmektedir. Dikkat edilecek olursa eğitim düzeyi arttıkça *iyilikseverlik* değerine verilen puanda düşüş görülmektedir. Ancak bu durum, tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre anlamlılık seviyesine ulaşmamaktadır. Benzer bir sonuç *geleneksellik ve uyma* değerleri için de söz konusudur. Zira her iki değer yöneliminde de ilk ve ortaokul mezunlarından üniversite ve sonrası eğitimi alanlara doğru puan düşüşü ortaya çıkmaktadır. Buna göre *geleneksellik* değeri ile eğitim düzeyi ilişkisine bakıldığında ilk ve ortaokul mezunları ($\bar{X}= 19.39$) *geleneksellik* değerinden en yüksek puan alan grup olmuştur. İkinci yüksek puanı lise mezunları ($\bar{X}= 18.61$) ve en düşük puanı ise üniversite ve sonrası ($\bar{X}= 18.26$) grubu almıştır. Bu rakamlara göre eğitim düzeyi arttıkça *geleneksellik* değerine verilen önemin azalacağını öngören hipotez kısmen doğrulanmış sayılabilir. Zira her ne kadar sonuçlar hipoteze uygun olsa da tek yönlü varyans analizi (ANOVA) söz konusu küçük farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulmamaktadır ($p>.05$). *Uyma* değeri ile eğitim düzeyi ilişkisine bakıldığında yine ilk ve ortaokul mezunlarının 16.29 ortalama ile birinci sırayı aldığı görülmektedir. İkinci sırada lise mezunları ($\bar{X}= 16.26$) ve son sırada ise lisans ve üstü eğitimi ($\bar{X}= 16.12$) alan grup bulunmaktadır. Burada da eğitim düzeyi arttıkça *uyma* değerine verilen önemin azaldığı söylenebilir. Fakat bu rakamlar arasında da tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre anlamlı bir farklılık yoktur ($p>.05$).

Güvenlik değerine gelince, bu değeri en fazla önemseyen grubun üniversite ve sonrası ($\bar{X}= 28.77$) olduğu görülecektir. En düşük puanı ilk ve ortaokul mezunları ($\bar{X}= 28.22$) almıştır. Lise mezunları ise 28.32 ortalama ile iki grubun arasında yer almıştır. Sonuçlar tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre anlamlı değildir ($p>.05$).

Dindarlık değer yönelimine göre eğitim düzeyine bakıldığında, ilk ve ortaokul mezunlarının 19.66 ortalama ile en yüksek puanı aldığı görülmektedir. Bunu ortalama 18.80 puan ile lise mezunları, 17.77 ortalama puanı ile üniversite ve sonrası eğitimi alanlar izlemektedir. Tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre gruplar arasında gözlenen puan farklılıklarının anlamlılık seviyesine ulaştığını ($p<.05$), Post hoc (Scheffe) analizi ise bu durumun ilk ve ortaokul mezunları ile üniversite ve sonrası eğitimi alanlar arasındaki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Buna göre eğitim düzeyi arttıkça *dindarlık* değerine verilen önem de azalmaktadır. 1. ile 3. grup

arasındaki farklılık anlamlılık düzeyindeyken 2. gruptaki farklılık anlamlılık seviyesine ulaşamamıştır. Sonuçlar “Eğitim düzeyi arttıkça *dindarlık* değer yönelimlerinde azalma olacaktır.” şeklindeki hipotezi destekler niteliktedir.

4.1.1.4. Köken ve Değer Yönelimleri

Katılımcıların kökenine göre değer yönelimlerine ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı t-testi ile analiz edilmiş ve sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9

Değer Yönelimlerinin Kökene Göre Analizi (t-testi)

Değer Tipi	Köken	N	\bar{X}	SS	SD	t	p
Güç	Yerli Kıbrıslı	184	17.03	3.10	381	-1.368	.172
	Türkiye Göçmeni	199	17.47	3.17			
Başarı	Yerli Kıbrıslı	183	18.52	3.34	383	-2.373	.018*
	Türkiye Göçmeni	202	19.28	2.91			
Hazcılık	Yerli Kıbrıslı	184	14.26	2.99	377	2.055	.041*
	Türkiye Göçmeni	195	13.62	3.06			
Uyarılım	Yerli Kıbrıslı	185	9.61	2.52	385	-1.842	.066
	Türkiye Göçmeni	202	10.07	2.47			
Özyönelim	Yerli Kıbrıslı	185	23.92	3.30	381	-.437	.663
	Türkiye Göçmeni	198	24.06	3.02			
Evrensellik	Yerli Kıbrıslı	181	36.13	5.00	377	-.834	.405
	Türkiye Göçmeni	198	36.53	4.39			
İyilikseverlik	Yerli Kıbrıslı	187	32.22	6.17	382	-1.666	.096
	Türkiye Göçmeni	197	33.11	4.09			
Geleneksellik	Yerli Kıbrıslı	187	18.09	3.30	380	-2.806	.005*
	Türkiye Göçmeni	195	19.02	3.13			
Uyma	Yerli Kıbrıslı	186	15.95	2.35	386	-1.992	.047*
	Türkiye Göçmeni	202	16.41	2.18			
Güvenlik	Yerli Kıbrıslı	184	28.28	3.88	377	-1.099	.272
	Türkiye Göçmeni	195	28.70	3.45			
Dindarlık	Yerli Kıbrıslı	184	16.73	4.37	377	-7.584	.000*
	Türkiye Göçmeni	195	19.96	3.90			

*p<.05

Tabloya göre Türkiye Göçmeni katılımcılar *başarı* değer yöneliminden ortalama 19.28; Yerli Kıbrıslı katılımcılar 18.52 puan almışlardır. Bu sonuçlara göre Türkiye Göçmenlerinin Yerli Kıbrıslılara nispetle başarılı olmak konusunda daha istekli olduğu

söylenbilir. Kökenler arasında ortaya çıkan bu farklılık t-testi sonuçlarına göre anlamlılık seviyesine ulaşmıştır ($t = -2.373$; $p < .05$). *Hazcılık* değer yöneliminde ise durum biraz farklıdır. Zira söz konusu değerde 14.26 ortalama ile Yerli Kıbrıslılar, Türkiye Göçmenlerine ($\bar{X} = 13.62$) göre fazla puan almıştır. Yani Yerli Kıbrıslılar *hazcılık* değerini görece fazla önemsemektedir. Üstelik bu farklılık da t-testi sonuçlarına göre anlamlılık seviyesindedir ($t = 2.055$; $p < .05$). *Geleneksellik* değerine gelindiğinde Türkiye Göçmenlerinin ($\bar{X} = 19.02$) Yerli Kıbrıslılara ($\bar{X} = 18.09$) göre daha fazla puan aldığı görülmektedir. Ayrıca *geleneksellik* değer yönelimine yakın olan *uyuma* (TG $\bar{X} = 16.41$; YK $\bar{X} = 15.95$) ve *dindarlık* (TG $\bar{X} = 19.96$; YK $\bar{X} = 16.73$) değerlerinde de benzer sonuçlar karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu üç değerdeki sonuçlar, t-testi analizine göre Türkiye Göçmenleri lehine anlamlılık seviyesindedir ($p < .05$). Özetlemek gerekirse, Türkiye Göçmenleri Yerli Kıbrıslılara göre *başarı*, *geleneksellik*, *uyuma* ve *dindarlık* Yerli Kıbrıslılar da Türkiye Göçmenlerine nispetle *hazcılık* değer yönelimine daha fazla önem vermektedir. Bu sonuçlara göre “Kökene göre değerlere önem verme düzeyi farklılaşacaktır. Türkiye Göçmenleri Yerli Kıbrıslılara göre *geleneksellik*, *dindarlık* ve *uyuma* değerlerine yüksek puan vereceklerdir.” hipotezi büyük ölçüde desteklenmiştir.

Tablo 9’da görüldüğü gibi Yerli Kıbrıslı katılımcılar *güç* değer yöneliminden ortalama 17.03; Türkiye Göçmeni katılımcılar ise ortalama 17.47 puan almışlardır. Bu durum Türkiye Göçmenlerinin Yerli Kıbrıslılara göre *güç* değerine daha fazla anlam yüklediği ve *güç* değerini görece daha fazla önemseydiği anlamına gelebilir. Ancak t-testi sonucuna göre kökenler arasındaki bu farklılık, istatistiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaşamamıştır ($t = -1.368$; $p > .05$). Benzer sonuçlar *uyarılım*, *özyönelim*, *evrensellik*, *iyilikseverlik* ve *güvenlik* değerleri için de geçerlidir. Zira *uyarılım* değerinde Türkiye Göçmenleri ($\bar{X} = 10.07$) Yerli Kıbrıslılara ($\bar{X} = 9.61$) göre daha yüksek puan almışlardır. Bu sonuç da t-testine göre istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p > .05$). *Özyönelim* değerinin sonuçlarına bakıldığında Türkiye Göçmenlerinin ortalama 24.06; Yerli Kıbrıslıların ise ortalama 23.92 puan aldığı görülmektedir. t-testi sonuçlarına göre, Türkiye Göçmenlerinin Yerli Kıbrıslılara göre *özyönelim* değerini önemseme noktasında anlamlı bir farklılığın oluşmadığı anlaşılmaktadır. *Evrensellik* değerine gelince, Türkiye Göçmenlerinin ortalama 36.53 ve Yerli Kıbrıslıların ortalama 36.13 puan aldıkları gözlemlenmektedir. Tüm insanların iyiliğini isteme, doğayı koruma ve hoşgörülü olma anlamlarına gelen *evrensellik* değerine Türkiye Göçmenleri, Yerli Kıbrıslılara nispetle küçük bir farkla fazla önem vermişlerdir. Ayrıca, her iki köken

açısından *iyilikseverlik* (TG \bar{X} = 33.11; YK \bar{X} = 32.22) ve *güvenlik* (TG \bar{X} = 28.70; YK \bar{X} = 28.28) değer yönelimlerinde Türkiye Göçmenleri lehine anlamlı olmayan farklılıklar vardır ($p > .05$). Kısaca, Türkiye Göçmenleri ile Yerli Kıbrıslılar arasında *güç*, *uyarılım*, *özyönelim*, *evrensellik*, *iyilikseverlik* ve *güvenlik* değerlerinde anlamlılık seviyesine ulaşan bir farklılık tespit edilememiştir. Bu sonuç, “Kökene göre değerlere önem verme düzeyi farklılaşacaktır. Yerli Kıbrıslılar Türkiye Göçmenlerine nispetle güç, evrensellik ve uyarılım değerlerine yüksek puan verecektir.” hipotezini desteklememiştir.

4.1.1.5. İkamet ve Değer Yönelimleri

Değer yönelimlerinin ikamet değişkenine göre t-testi analiz sonuçları Tablo 10’da verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere köyde ikamet edenler 10.17 ortalama ile *uyarılım* değerine, kentte ikamet edenlere (\bar{X} = 9.59) göre daha fazla puan almıştır.

Tablo 10
Değer Yönelimlerinin İkamete Göre Analizi (t-testi)

Değer Tipi	İkamet	N	\bar{X}	SS	SD	t	p																																																																																																																				
Güç	Kent	205	16.98	2.94	386	-1.858	.064																																																																																																																				
	Köy	183	17.57	3.34				Başarı	Kent	205	18.98	3.03	388	.309	.757	Köy	185	18.88	3.31	Hazcılık	Kent	204	13.89	2.77	382	-.134	.894	Köy	180	13.93	3.35	Uyarılım	Kent	208	9.59	2.43	390	-2.304	.022*	Köy	184	10.17	2.56	Özyönelim	Kent	204	24.28	3.02	385	1.926	.055	Köy	183	23.67	3.28	Evrensellik	Kent	204	36.71	4.72	382	1.627	.105	Köy	180	35.92	4.67	İyilikseverlik	Kent	208	32.83	4.41	387	.587	.558	Köy	181	32.52	6.02	Geleneksellik	Kent	208	18.70	3.40	385	.748	.455	Köy	179	18.45	3.09	Uyma	Kent	207	16.19	2.33	391	-.050	.960	Köy	186	16.20	2.22	Güvenlik	Kent	205	28.90	3.34	383	2.326	.021*	Köy	180	28.03	3.98	Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*
Başarı	Kent	205	18.98	3.03	388	.309	.757																																																																																																																				
	Köy	185	18.88	3.31				Hazcılık	Kent	204	13.89	2.77	382	-.134	.894	Köy	180	13.93	3.35	Uyarılım	Kent	208	9.59	2.43	390	-2.304	.022*	Köy	184	10.17	2.56	Özyönelim	Kent	204	24.28	3.02	385	1.926	.055	Köy	183	23.67	3.28	Evrensellik	Kent	204	36.71	4.72	382	1.627	.105	Köy	180	35.92	4.67	İyilikseverlik	Kent	208	32.83	4.41	387	.587	.558	Köy	181	32.52	6.02	Geleneksellik	Kent	208	18.70	3.40	385	.748	.455	Köy	179	18.45	3.09	Uyma	Kent	207	16.19	2.33	391	-.050	.960	Köy	186	16.20	2.22	Güvenlik	Kent	205	28.90	3.34	383	2.326	.021*	Köy	180	28.03	3.98	Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*	Köy	179	19.18	4.00								
Hazcılık	Kent	204	13.89	2.77	382	-.134	.894																																																																																																																				
	Köy	180	13.93	3.35				Uyarılım	Kent	208	9.59	2.43	390	-2.304	.022*	Köy	184	10.17	2.56	Özyönelim	Kent	204	24.28	3.02	385	1.926	.055	Köy	183	23.67	3.28	Evrensellik	Kent	204	36.71	4.72	382	1.627	.105	Köy	180	35.92	4.67	İyilikseverlik	Kent	208	32.83	4.41	387	.587	.558	Köy	181	32.52	6.02	Geleneksellik	Kent	208	18.70	3.40	385	.748	.455	Köy	179	18.45	3.09	Uyma	Kent	207	16.19	2.33	391	-.050	.960	Köy	186	16.20	2.22	Güvenlik	Kent	205	28.90	3.34	383	2.326	.021*	Köy	180	28.03	3.98	Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*	Köy	179	19.18	4.00																				
Uyarılım	Kent	208	9.59	2.43	390	-2.304	.022*																																																																																																																				
	Köy	184	10.17	2.56				Özyönelim	Kent	204	24.28	3.02	385	1.926	.055	Köy	183	23.67	3.28	Evrensellik	Kent	204	36.71	4.72	382	1.627	.105	Köy	180	35.92	4.67	İyilikseverlik	Kent	208	32.83	4.41	387	.587	.558	Köy	181	32.52	6.02	Geleneksellik	Kent	208	18.70	3.40	385	.748	.455	Köy	179	18.45	3.09	Uyma	Kent	207	16.19	2.33	391	-.050	.960	Köy	186	16.20	2.22	Güvenlik	Kent	205	28.90	3.34	383	2.326	.021*	Köy	180	28.03	3.98	Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*	Köy	179	19.18	4.00																																
Özyönelim	Kent	204	24.28	3.02	385	1.926	.055																																																																																																																				
	Köy	183	23.67	3.28				Evrensellik	Kent	204	36.71	4.72	382	1.627	.105	Köy	180	35.92	4.67	İyilikseverlik	Kent	208	32.83	4.41	387	.587	.558	Köy	181	32.52	6.02	Geleneksellik	Kent	208	18.70	3.40	385	.748	.455	Köy	179	18.45	3.09	Uyma	Kent	207	16.19	2.33	391	-.050	.960	Köy	186	16.20	2.22	Güvenlik	Kent	205	28.90	3.34	383	2.326	.021*	Köy	180	28.03	3.98	Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*	Köy	179	19.18	4.00																																												
Evrensellik	Kent	204	36.71	4.72	382	1.627	.105																																																																																																																				
	Köy	180	35.92	4.67				İyilikseverlik	Kent	208	32.83	4.41	387	.587	.558	Köy	181	32.52	6.02	Geleneksellik	Kent	208	18.70	3.40	385	.748	.455	Köy	179	18.45	3.09	Uyma	Kent	207	16.19	2.33	391	-.050	.960	Köy	186	16.20	2.22	Güvenlik	Kent	205	28.90	3.34	383	2.326	.021*	Köy	180	28.03	3.98	Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*	Köy	179	19.18	4.00																																																								
İyilikseverlik	Kent	208	32.83	4.41	387	.587	.558																																																																																																																				
	Köy	181	32.52	6.02				Geleneksellik	Kent	208	18.70	3.40	385	.748	.455	Köy	179	18.45	3.09	Uyma	Kent	207	16.19	2.33	391	-.050	.960	Köy	186	16.20	2.22	Güvenlik	Kent	205	28.90	3.34	383	2.326	.021*	Köy	180	28.03	3.98	Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*	Köy	179	19.18	4.00																																																																				
Geleneksellik	Kent	208	18.70	3.40	385	.748	.455																																																																																																																				
	Köy	179	18.45	3.09				Uyma	Kent	207	16.19	2.33	391	-.050	.960	Köy	186	16.20	2.22	Güvenlik	Kent	205	28.90	3.34	383	2.326	.021*	Köy	180	28.03	3.98	Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*	Köy	179	19.18	4.00																																																																																
Uyma	Kent	207	16.19	2.33	391	-.050	.960																																																																																																																				
	Köy	186	16.20	2.22				Güvenlik	Kent	205	28.90	3.34	383	2.326	.021*	Köy	180	28.03	3.98	Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*	Köy	179	19.18	4.00																																																																																												
Güvenlik	Kent	205	28.90	3.34	383	2.326	.021*																																																																																																																				
	Köy	180	28.03	3.98				Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*	Köy	179	19.18	4.00																																																																																																								
Dindarlık	Kent	205	17.77	4.68	382	-3.170	.002*																																																																																																																				
	Köy	179	19.18	4.00																																																																																																																							

* $p < .05$

Bu rakamlar, hayata meydan okuma, yenilik arayışı gibi anlamlara gelen *uyarılım* değerinin köyde yaşayanlar tarafından daha çok önemsendiği anlamına gelebilir. t-testi analizi sonucuna bakıldığında ikamete göre farklılığın istatistiksel olarak anlamlılık seviyesine de ulaştığı görülmektedir ($t = -2.304$; $p < .05$). Anlamlılık seviyesine ulaşan değerler *uyarılım* ile sınırlı değildir. *Uyarılım* değerinin yanı sıra *güvenlik* ve *dindarlık* değerleri de ikamete göre anlamlılık seviyesine ulaşmıştır.

Güvenlik değerine bakıldığında, kentte yaşayanların ($\bar{X} = 28.90$) köyde yaşayanlardan ($\bar{X} = 28.03$) daha çok puan aldığı görülecektir. Buna göre kentte yaşayanların güvenlik ihtiyacını köyde yaşayanlara göre daha çok hissettiği gibi bir sonuca varılabilir. Üstelik az önce de değinildiği gibi bu sonuç da t-testi analizine göre anlamlılık seviyesindedir ($t = 2.326$; $p < .05$).

Dindarlık değer yönelimine gelince, köyde ikamet edenlerin ortalama 19.18 puanla kentte yaşayanlara göre ($\bar{X} = 17.77$) daha çok puan aldığı görülmektedir. Bu sonuç $p < .05$ düzeyinde anlamlı farklılığa sahiptir. Analiz sonuçlarına göre anlamlılık seviyesine ulaşan başka değer yönelimi yoktur. *Güç*, *başarı*, *hazcılık*, *özyönelim*, *evrensellik*, *iyilikseverlik*, *geleneksellik* ve *uyuma* değerlerinin sonuçları ikamete göre çok az farklılık gösterse de t-testi analizine göre anlamlılık seviyesinde değildir. Buna göre, “İkamet durumu, katılımcıların değer yönelimlerinde anlamlı bir farklılığa neden olmayacaktır.” hipotezi büyük ölçüde desteklenmiştir.

4.2. Dinî Değişkenlere Göre Değerler

Araştırmanın bu bölümünde dinî değişkenler ile değer yönelimleri arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmış, söz konusu ilişkiye ait veriler Tablo 11’de sunulmuştur. Tabloya göz atılacak olursa, değer yönelimleri ile dinî hayatın farklı görüntüleri arasında negatif yönde, pozitif yönde ve nötr ilişkilerin söz konusu olduğu görülecektir. Buna göre *güç*, *başarı* ve *özyönelim* değerleri ile dinî hayatın farklı görüntüleri arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde değildir ($p > .05$). Tabloya tekrar bakıldığında *hazcılık* değeri ile dinî hayatın farklı görüntüleri arasında negatif yönde seyreden anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. *Hazcılık* ile bir Yaratıcı’nın varlığına inanma arasında ($r = -.111$) $p < .05$ düzeyinde; Allah’ın varlığını hissetme ($r = -.220$), namaz kılma ($r = -.254$), oruç tutma ($r = -.283$) ve dua etme ($r = -.135$) arasında $p < .01$ düzeyinde ters yönlü ilişkiler mevcuttur. Bu sonuçlara göre *hazcılık* değerinin

önemsenme düzeyi arttıkça dinî hayatın farklı görüntülerinden alınan puanlarda önemli düşüşlerin ortaya çıktığı söylenebilir.

Tablo 11

Dinî Hayatın Farklı Görüntüleri ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki

	Bir Yaratıcı'nın Varlığına İnanma	Allah'ın Varlığını Hissetme	Namaz Kılma	Oruç Tutma	Dua Etme
Güç	r= .066 p= .192 n= 390	r= -.033 p= .513 n= 390	r= -.020 p= .694 n= 390	r= .010 p= .836 n= 390	r= .070 p= .169 n= 390
Başarı	r= .084 p= .098 n= 392	r= -.017 p= .742 n= 392	r= -.029 p= .564 n= 392	r= .020 p= .695 n= 392	r= .063 p= .210 n= 392
Hazcılık	r= -.111* p= .029 n= 387	r= -.220** p= .000 n= 387	r= -.254** p= .000 n= 387	r= -.283** p= .000 n= 387	r= -.135** p= .008 n= 387
Uyarılım	r= .021 p= .679 n= 394	r= -.108* p= .033 n= 394	r= -.022 p= .659 n= 394	r= -.020 p= .696 n= 394	r= -.036 p= .476 n= 394
Özyönelim	r= .013 p= .799 n= 390	r= -.050 p= .325 n= 390	r= -.093 p= .068 n= 390	r= -.038 p= .450 n= 390	r= .046 p= .369 n= 390
Evrensellik	r= .113* p= .027 n= 386	r= .093 p= .067 n= 386	r= -.108* p= .034 n= 386	r= .008 p= .868 n= 386	r= .136** p= .007 n= 386
İyilikseverlik	r= .096 p= .057 n= 391	r= .049 p= .335 n= 391	r= .060 p= .235 n= 391	r= .097 p= .056 n= 391	r= .228** p= .000 n= 391
Geleneksellik	r= .180** p= .000 n= 389	r= .163** p= .001 n= 389	r= .158** p= .002 n= 389	r= .208** p= .000 n= 389	r= .244** p= .000 n= 389
Uyma	r= .153** p= .002 n= 396	r= .103* p= .041 n= 396	r= .073 p= .145 n= 396	r= .163** p= .001 n= 396	r= .254** p= .000 n= 396
Güvenlik	r= .170** p= .001 n= 384	r= .096 p= .061 n= 384	r= -.084 p= .102 n= 384	r= .045 p= .375 n= 384	r= .125* p= .015 n= 384
Dindarlık	r= .370** p= .000 n= 387	r= .361** p= .000 n= 387	r= .553** p= .000 n= 387	r= .557** p= .000 n= 387	r= .482** p= .000 n= 387

*p<.05

**p<.01

Uyarılım değerine bakıldığında, Allah'ın varlığını hissetme ile arasında ($r = -.108$) negatif yönde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır ($p < .05$). Bir Yaratıcı'nın varlığına inanma, namaz kılma, oruç tutma ve dua etme ile anlamlılık seviyesine ulaşabilen herhangi bir ilişki söz konusu değildir ($p > .05$).

Evrensellik değerine gelince, bir Yaratıcı'nın varlığına inanma ($r = .113$; $p < .05$) ve dua etme ($r = .136$; $p < .01$) arasında pozitif, namaz kılma arasında ise ($r = -.108$; $p < .05$) negatif yönde seyreden ve anlamlılık seviyesine ulaşan ilişkilerin olduğu görülmektedir. Ancak diğer dinî değişkenlerde anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p > .05$). *İyilikseverlik* değerinde ise yalnızca dua etme ($r = .228$) ile $p < .01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Geleneksellik ve *dindarlık* değer yönelimlerinin verilerine bakıldığında her ikisinde de tüm değişkenler ile pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu göze çarpmaktadır. *Geleneksellik* değeri ile Allah'ın varlığını hissetme ($r = .163$), namaz kılma ($r = .158$), bir Yaratıcı'nın varlığına inanma ($r = .180$), oruç tutma ($r = .208$), dua etme arasındaki ($r = .244$) ilişkiler $p < .01$ düzeyinde anlamlılık seviyesindedir. Ayrıca *dindarlık* değer yönelimi ile bir Yaratıcı'nın varlığına inanma ($r = .370$), Allah'ın varlığını hissetme ($r = .361$), namaz kılma ($r = .553$), oruç tutma ($r = .557$), dua etme arasındaki ($r = .482$) ilişkiler de $p < .01$ düzeyinde anlamlılık seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu şu anlama gelmektedir: *Geleneksellik* ve *dindarlık* değerlerine verilen önem arttıkça dinî hayatın farklı görüntülerinin benimsenmesi ve yerine getirilme sıklığı artış göstermektedir. Birbirini destekleyen her iki değer dinî hayatın farklı görüntüleri ile olan bu ilişkisi beklenen bir sonuçtur. Aynı zamanda bu durumun anket verilerinin tutarlılığı adına bir sağlama niteliğinde olduğu söylenebilir.

Uyma değeri ile Allah'ın varlığını hissetme ($r = .103$) arasında $p < .05$ düzeyinde; bir Yaratıcı'nın varlığına inanma ($r = .153$), oruç tutma ($r = .163$) ve dua etme ($r = .254$) arasında ise $p < .01$ düzeyinde pozitif yönde seyreden anlamlı ilişkiler mevcuttur. Buna karşın namaz kılma ile *uyma* değeri arasında anlamlı herhangi bir ilişki söz konusu değildir ($p > .05$). Son olarak *güvenlik* değer yönelimine bakıldığında bir Yaratıcı'nın varlığına inanma ($r = .170$) ile $p < .01$ düzeyinde; dua etme ($r = .125$) ile $p < .05$ düzeyinde anlamlı ilişkiler görülmektedir. Ancak *güvenlik* değeri ile dinî hayatın diğer görüntüleri arasında anlamlılık seviyesine ulaşan bir ilişki gözlemlenmemiştir ($p > .05$).

4.3. Dinî Değişkenlerle İlgili Bulgular

Araştırmanın bu kısmında sosyo-demografik değişkenlerle dinî hayatın farklı görüntüleri arasındaki ilişkilere ait veriler ele alınmıştır. Cinsiyet, köken ve ikamet-dindarlık ilişkisi t-testi, yaş–dindarlık ilişkisi Pearson Korelasyon ve eğitim-dindarlık ilişkisi hem Pearson Korelasyon hem de tek yönlü ANOVA teknikleri ile analiz edilmiştir.

4.3.1. Cinsiyet ve Dinî Değişkenler

Tablo 12'deki bulgulara göre dinî yaşayışın farklı görüntülerinden erkekler *namaz kılma* ve *oruç tutma* sıklığında; kadınlar ise *bir Yaraticı'nın varlığına inanma*, *Allah'ın varlığını hissetme* ve *dua etme* sıklığında daha fazla puan almışlardır.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, *bir Yaraticı'nın varlığına inanma* noktasında cinsiyete (Erkek \bar{X} = 2.90; Kadın \bar{X} = 2.94) göre t-testi sonuçları açısından anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır (t = -1.547; p >.05). Benzer sonuçlar cinsiyete göre *namaz kılma* ve *oruç tutma* sıklığı için de geçerlidir. Tabloya göre *namaz kılma* sıklığı konusunda erkekler ortalama 2.26; kadınlar ise ortalama 2.10 puan almıştır. Rakamlar arasındaki bu küçük farklılık t-testi analizine göre anlamlılık seviyesinde değildir (t = 1.465; p >.05). Oruç tutma sıklığı konusunda erkekler (\bar{X} = 2.22) kadınlardan (\bar{X} = 2.16) az da olsa fazla puan almışlardır. Ancak bu farklılık yine anlamlılık seviyesine ulaşamamıştır (t = .681; p >.05).

Tablo 12

Dinî Yaşayışın Farklı Görüntülerinin Cinsiyete Göre Analizi (t-testi)

Dinî Değişkenler	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	SD	t	p
Bir Yaraticı'nın Varlığına İnanma	Erkek	193	2.90	.31	397	-1.547	.123
	Kadın	206	2.94	.26			
Allah'ın Varlığını Hissetme	Erkek	193	3.31	.89	397	-3.216	.001*
	Kadın	206	3.57	.69			
Namaz Kılma	Erkek	193	2.26	1.09	397	1.465	.144
	Kadın	206	2.10	1.12			
Oruç Tutma	Erkek	193	2.22	.78	397	.681	.496
	Kadın	206	2.16	.76			
Dua Etme	Erkek	193	3.17	.96	397	-2.825	.005*
	Kadın	206	3.42	.77			

* p <.05

Tabloya tekrar bakılacak olursa *Allah'ın varlığını hissetme* ve *dua etme* sıklığında cinsiyetlere göre anlamlı farklılıkların olduğu görülecektir. Buna göre *Allah'ın varlığını hissetme* konusunda kadınlar ortalama 3.57 ve erkekler ortalama 3.31 puan almıştır. Bu durum, kadınların erkeklere nispetle Allah'ın varlığını iç dünyalarında daha sık hissettikleri anlamına gelmektedir. Üstelik cinsiyetler arası söz konusu bu farklılık t-testi analizi sonuçlarına göre istatistiksel olarak $p < .05$ düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaşmıştır ($t = -3.216$). *Dua etme* sıklığına bakıldığında yine kadınların ($\bar{X} = 3.42$) erkeklere ($\bar{X} = 3.17$) göre daha fazla puan aldıkları anlaşılmaktadır. Yani kadınlar erkeklere nispetle daha fazla dua ettiklerini belirtmişlerdir. Cinsiyetler arasındaki *dua etme* sıklığındaki farklılık da $p < .05$ düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaşmıştır ($t = -2.825$).

4.3.2. Yaş ve Dinî Değişkenler

Tablo 13'teki verilere göre katılımcıların yaşı ile *bir Yaratacı'nın varlığına inanma* ($r = .086$; $p > .05$), *Allah'ın varlığını hissetme* ($r = .079$; $p > .05$), *namaz kılma* ($r = -.072$; $p > .05$), *oruç tutma* ($r = -.045$; $p > .05$) ve *dua etme* ($r = .041$; $p > .05$) sıklıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki mevcut değildir.

Tablo 13

Yaş ile Dinî Değişkenler Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)

	N	r	p
Yaş & Bir Yaratacı'nın Varlığına İnanma	399	.086	.085
Yaş & Allah'ın Varlığını Hissetme	399	.079	.113
Yaş & Namaz Kılma	399	-.072	.150
Yaş & Oruç Tutma	399	-.045	.366
Yaş & Dua Etme	399	.041	.414

Ancak her ne kadar söz konusu ilişkiler anlamlılık seviyesine ulaşamamış olsa da katılımcıların yaşları ile *bir Yaratacı'nın varlığına inanma*, *Allah'ın varlığını hissetme* ve *dua etme* eğilimlerinde pozitif yönde; *namaz kılma* ve *oruç tutma* sıklıklarında ise negatif yönde bir ilişkiden bahsetmek mümkündür.

4.3.3. Eğitim Düzeyi ve Dinî Değişkenler

Katılımcıların eğitim düzeyi ile dindarlık göstergeleri arasındaki ilişkileri analiz etmek için Pearson Korelasyon ve tek yönlü ANOVA teknikleri kullanılmıştır. Pearson Korelasyon tekniği kullanılarak çözümlenen veriler Tablo 14’te sunulmuştur.

Tabloya göre katılımcıların eğitim düzeyi ile dinî hayatın farklı görüntülerinin hepsinde istatistiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaşan ilişkilerin olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların eğitim düzeyi ile *bir Yaraticı'nın varlığına inanma* ($r = -.127$) ve *Allah'ın varlığını hissetme* ($r = -.101$) arasında $p < .05$ düzeyinde ters yönlü ilişkiler mevcuttur.

Tablo 14

Eğitim Düzeyi ile Dinî Değişkenler Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)

	N	r	p
Eğitim Düzeyi & Bir Yaraticı'nın Varlığına İnanma	399	-.127*	.011
Eğitim Düzeyi & Allah'ın Varlığını Hissetme	399	-.101*	.043
Eğitim Düzeyi & Namaz Kılma	399	-.135**	.007
Eğitim Düzeyi & Oruç Tutma	399	-.177**	.000
Eğitim Düzeyi & Dua Etme	399	-.130**	.010

* $p < .05$ ** $p < .01$

Diğer taraftan eğitim düzeyi ile *namaz kılma* ($r = -.135$), *dua etme* ($r = -.130$) ve *oruç tutma* ($r = -.177$) sıklıkları arasında ise $p < .01$ düzeyinde seyreden negatif yönlü ilişkiler ortaya çıkmıştır. Eğitim düzeyi arttıkça dindarlığa ilişkin puanlar belirgin bir şekilde düşüş göstermektedir. Özellikle ibadetlere yönelik puanlarda bu düşüş kendisini daha fazla hissettirmektedir.

Tablo 14’te eğitim düzeyi ile dinî değişkenler arasında anlamlılık seviyesine ulaşan ters yönlü ilişkilerin olduğu belirtilmiştir. Tablo 15’te ise dinî hayatın farklı görüntülerinin eğitim düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediği, gösteriyorsa bu farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini tespit edebilmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin (ANOVA) bulguları sunulmuştur.

Buna göre, *bir Yaraticı'nın varlığına inanma* açısından eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. *Bir Yaraticı'nın varlığına inanma* ile eğitim düzeyleri arasında en yüksek puanı 2.98 ortalama ile ilk ve ortaokul sonrasında lise mezunları 2.93 ve üniversite ve sonrası grubu da 2.89 puan almıştır. Benzer bir sonuç *Allah'ın varlığını hissetme* ile eğitim düzeyleri arasında gerçekleşmiştir. Tabloya göre

ilk ve ortaokul mezunlarının 3.54 ortalama ile en yüksek puanı; üniversite ve sonrası grubunun (\bar{X} = 3.36) ise en düşük puanı aldığı görülmektedir. Lise mezunları ise 3.49 ortalama ile bu iki grubun arasında yer almaktadır. Ancak gruplar arasındaki farklılıklar tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre anlamlı değildir ($p>.05$).

Eğitim düzeyleri ile *namaz kılma* arasında anlamlı farklılık olup olmadığı meselesine gelince, *namaz kılma* sıklığı en fazla olanların ilk ve ortaokul mezunları (\bar{X} = 2.65) olduğu anlaşılmaktadır. Namaz ibadetini en az ifa edenler ise üniversite ve sonrası (\bar{X} = 2.08) eğitimi alanlar olmuştur. Lise mezunları (\bar{X} = 2.11) söz konusu bu iki grubun arasında yer almaktadır.

Tablo 15

Eğitim Düzeyine Göre Dinî Hayatın Görüntüleri (Tek Yönlü ANOVA)

Dinî Hayatın Görüntüleri	Grup	Eğitim Düzeyi	N	\bar{X}	SS		Fark
Bir Yaratıcı'nın Varlığına İnanma	1	İlk ve Ortaokul	64	2.98	.12	sd= 2/396	
	2	Lise	161	2.93	.24	F= 2.711	
	3	Üniversite ve sonrası	174	2.89	.36	p= .068	-
		Toplam	399	2.92	.29		
Allah'ın Varlığını Hissetme	1	İlk ve Ortaokul	64	3.54	.75		
	2	Lise	161	3.49	.79	sd= 2/396	
	3	Üniversite ve sonrası	174	3.36	.82	F= 1.643	-
		Toplam	399	3.44	.80	p= .195	
Namaz Kılma	1	İlk ve Ortaokul	64	2.65	1.04		
	2	Lise	161	2.11	1.09	sd= 2/396	1-2.
	3	Üniversite ve sonrası	174	2.08	1.10	F= 7.102	1-3
		Toplam	399	2.18	1.10	p= .001*	
Oruç Tutma	1	İlk ve Ortaokul	64	2.46	.66		
	2	Lise	161	2.22	.73	sd= 2/396	
	3	Üniversite ve sonrası	174	2.06	.81	F= 6.876	1-3
		Toplam	399	2.19	.77	p= .001*	
Dua Etme	1	İlk ve Ortaokul	64	3.51	.81		
	2	Lise	161	3.34	.85	sd= 2/ 396	
	3	Üniversite ve sonrası	174	3.18	.90	F= 3.532	1-3
		Toplam	399	3.30	.87	p= .030*	

* $p<.05$

Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gruplar arasında gözlenen farklılıkların $p<.05$ düzeyinde anlamlı olduğunu söylemektedir. Post hoc (Scheffe) analizi ise söz

konusu farklılığın 1. grup ile 2. ve 3. grup (1-2, 1-3) arasında olduğunu ifade etmektedir.

Oruç tutma sıklığı açısından en yüksek puanı 2.46 ortalama puanı ile ilk ve ortaokul mezunu katılımcılar almıştır. Lise mezunları ($\bar{X}= 2.22$) ikinci, lisans ve üstü eğitimi alanlar ($\bar{X}= 2.06$) ise son sırada bulunmaktadır. Bu farklılıklar tek yönlü ANOVA analizi sonuçlarına göre $p<.05$ düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaşmıştır. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Post hoc (Scheffe) analizine göre de söz konusu farklılığın 1. ve 3. grup arasında ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Yani *oruç tutma* sıklığında ilk ve ortaokul mezunları ile üniversite ve sonrası eğitimi alanlar arasında anlamlı farklılık vardır. Lise mezunları farklılık oluşturmamaktadır. Tabloya tekrar bakıldığında benzer bir sonucun *dua etme* sıklığında gerçekleştiği görülebilir. Buna göre en düşük puanı lisans ve üstü grubu ($\bar{X}= 3.18$) almıştır. En yüksek puanı ise 3.51 ortalama ile ilk ve ortaokul grubu almıştır. Lise mezunları da 3.34 ortalama puanı ile iki grubun arasında yer almıştır. Sonuçlar tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre anlamlılık seviyesindedir ($p<.05$). Post hoc (Scheffe) analizi farklılığın 1. ve 3. grup arasında olduğunu göstermiştir.

4.3.4. Köken ve Dinî Değişkenler

Dinî hayatın farklı görüntüleri ile kökenler arasındaki farklılıkları tespit edebilmek için yapılan t-testi analiz sonuçları Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16

Dinî Yaşayışın Farklı Görüntülerinin Kökene Göre Analizi (t-testi)

Dinî Değişkenler	Köken	N	\bar{X}	SS	SD	t	p
Bir Yaratıcı'nın Varlığına İnanma	Yerli Kıbrıslı	188	2.85	.39	387	-4.406	.000*
	Türkiye Göçmeni	201	2.98	.12			
Allah'ın Varlığını Hissetme	Yerli Kıbrıslı	188	3.32	.90	387	-2.794	.005*
	Türkiye Göçmeni	201	3.55	.69			
Namaz Kılma	Yerli Kıbrıslı	188	1.70	.99	387	-8.571	.000*
	Türkiye Göçmeni	201	2.58	1.03			
Oruç Tutma	Yerli Kıbrıslı	188	1.81	.74	387	-10.039	.000*
	Türkiye Göçmeni	201	2.51	.63			
Dua Etme	Yerli Kıbrıslı	188	3.12	.95	387	-3.848	.000*
	Türkiye Göçmeni	201	3.46	.75			

* $p<.05$

Tabloya göre *bir Yaraticı'nın varlığına inanma* açısından Türkiye Göçmenleri ortalama 2.98, Yerli Kıbrıslılar 2.85 puan almıştır. t-testi analizi sonucuna göre bu rakamlar istatistiksel olarak anlamlılık seviyesindedir ($t = -4.406$; $p < .05$). *Allah'ın varlığını hissetme* sıklığında ise yine Türkiye Göçmenleri ($\bar{X} = 3.55$), Yerli Kıbrıslılardan ($\bar{X} = 3.32$) yüksek puan almıştır. Bu veriler Türkiye Göçmenlerinin, Yerli Kıbrıslılara nispetle Allah'ın varlığını iç dünyalarında daha fazla hissettikleri anlamına gelmektedir. Söz konusu sonuçlar t-testi analizine göre de anlamlıdır ($t = -2.794$; $p < .05$).

Namaz kılma sıklığı konusunda Türkiye Göçmenleri ortalama 2.58 ve Yerli Kıbrıslılar ise 1.70 puan aldığı görünmektedir. t-testi analizine göre bu durum anlamlılık seviyesine ulaşmaktadır ($t = -8.571$; $p < .05$). Ayrıca her iki köken arasında *oruç tutma* (TG $\bar{X} = 2.51$; YK $\bar{X} = 1.81$) ve *dua etme* (TG $\bar{X} = 3.46$; YK $\bar{X} = 3.12$) sıklığına bakıldığında Türkiye Göçmenleri lehine anlamlı farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir ($p < .05$).

Özetle, kökene göre dinî hayatın farklı görüntülerinin hepsinde anlamlı farklılık çıkmıştır. Söz konusu farklılığın tamamı Türkiye Göçmenleri lehine olduğu görülmektedir.

4.3.5. İkamet ve Dinî Değişkenler

Dinî yaşayışın farklı görüntüleri puanlarının ikamet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan t-testi analizi sonuçları Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17

Dinî Yaşayışın Farklı Görüntülerinin İkamete Göre Analizi (t-testi)

Dinî Değişkenler	İkamet	N	\bar{X}	SS	SD	t	p
Bir Yaraticı'nın Varlığına İnanma	Kent	208	2.89	.34	392	-1.784	.075
	Köy	186	2.95	.21			
Allah'ın Varlığını Hissetme	Kent	208	3.38	.85	392	-1.753	.080
	Köy	186	3.52	.74			
Namaz Kılma	Kent	208	1.83	1.02	392	-6.592	.000*
	Köy	186	2.53	1.06			
Oruç Tutma	Kent	208	1.98	.78	392	-5.838	.000*
	Köy	186	2.41	.69			
Dua Etme	Kent	208	3.19	.91	392	-2.721	.007*
	Köy	186	3.43	.80			

* $p < .05$

Tablo 17'den de anlaşılacağı üzere ikamete göre dinî hayatın farklı görüntülerinin tamamında köyde yaşayanlar lehine farklılıklar ortaya çıkmıştır. *Bir Yarattıcı'nın varlığına inanma* (Kent \bar{X} = 2.89; Köy \bar{X} = 2.95) ve *Allah'ın varlığını hissetme* (Kent \bar{X} = 3.38; Köy \bar{X} = 3.52) değişkenlerinde ortalama puanlar üzerinden tespit edilen farklılıklar t-testi analizine göre anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır.

Namaz kılma konusunda kentte yaşayanlar ortalama 1.83; köyde yaşayanlar ise ortalama 2.53 puan almışlardır. Bu durum köyde yaşayanların namaz kılma konusunda şehirde yaşayanlara göre daha istekli olduğu anlamına gelebilir. Ayrıca ikamet yerine göre ortaya çıkan söz konusu farklılık t-testi analizi sonuçlarına göre anlamlılık seviyesindedir ($t = -6.592$; $p < .05$). *Oruç tutuma sıklığına* bakıldığında benzer şekilde köyde yaşayanların ($\bar{X} = 2.41$) kentte yaşayanlara ($\bar{X} = 1.98$) göre fazla puan aldıkları görülmektedir. Bu rakamlar da $p < .05$ düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaşmıştır ($t = -5.838$). Son olarak *dua etme sıklığına* bakıldığında kentte yaşayanların 3.19 ortalama ile köyde yaşayanlara ($\bar{X} = 3.43$) göre daha az puan aldıkları anlaşılmaktadır. t-testi analiz sonuçları bu farklılığın da anlamlılık seviyesinde olduğunu söylemektedir ($t = -2.721$; $p < .05$).

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE SONUÇ

5.1. Bulguların Tartışılması

5.1.1. Değer Yönelimleri

Araştırma bulgularına göre KKTC vatandaşlarının değer tipi sıralamasına bakıldığında en çok önemsenen değer *geleneksellik*, en az önemsenen değer ise *uyarılım* olduğu görülmektedir. Sırasıyla *iyilikseverlik*, *uyma*, *evrensellik*, *özyönelim*, *başarı*, *dindarlık*, *güvenlik*, *hazcılık* ve *güç* değer yönelimleri söz konusu iki değer arasında yer almıştır (bkz. Şekil 5). Buna göre en şaşırtıcı sonucun ilk sırayı alan *geleneksellik* değerine ait olduğu söylenebilir. Zira eğitim düzeyi bakımından katılımcıların % 84'ünün lise ve sonrası eğitimi almış olduğu düşünüldüğünde (bkz. Tablo 2), pozitivizmin etkisi altındaki eğitim anlayışının, sahip olunan geleneği sorgulatması ve değişime uğratması beklenen bir sonuç olabilirdi. Öte yandan Kıbrıs gibi açık toplum yapısına sahip olan bir yerde *geleneksellik* değerinin sıralamada ilk basamağı oluşturması ilgi çekici bir sonuç olmuştur. Ancak farklı bir perspektiften bakılacak olursa, Kıbrıs Türklerinin geçmişten bu yana İngiliz ve Rum kültürlerinden etkilenmelerinin kimlik bunalımına neden olduğu¹ (Temiz, 2009) ve bu durumun kendi kültürel değerlerine dönüşü bir ihtiyaç olarak ortaya çıkardığı şeklinde yorumlamak da mümkündür. Diğer taraftan hızla değişen dünyada bu değişimden fazlasıyla nasibini alan Kıbrıs halkının biraz olsun dinginlik arzuladığı, değişimden uzaklaşmak istediği ve bu yüzden *geleneksellik* değerine rağbet gösterdiği söylenebilir.

*Geleneksellik*ten sonraki üç sırayı *iyilikseverlik*, *uyma* ve *evrensellik* değerleri almıştır. Aynı zamanda *kendini aşma* boyutunu oluşturan *iyilikseverlik* ve *evrensellik* değerleri, başkalarını düşünebilme ve onlara faydalı olma isteğini vurgulamaktadır. İnsanlarla iyi geçinmeyi amaç edinmiş kişilerin bu etkileşimi korumaya ve geliştirmeye çalışması anlamına gelen ifadeler *iyilikseverlik* değerini; anlayışlı olma, takdir edebilme, hoşgörülü olma, doğayı koruma ve tüm insanların iyiliğini isteme anlamına gelen

¹ Bu fikrin yanı sıra 1974 sonrası Türkiye'den nüfus aktarımının “planlı bir asimilasyon denemesi” olduğuna yönelik inancın, Kıbrıs Türklerinde var olma kaygısını tetiklediğine yönelik görüşler de mevcuttur. Bkz. (Duranay & Reis, 2012)

sözcükler de *evrensellik* değerini açıklar. *Evrensellik* değerindeki tüm insanlar vurgusu ile *iyilikseverlik* değerinin grup içi vurgusu bu iki değeri birbirinden ayırır. Buna göre Kıbrıs insanının öncelikle çevresindeki insanlara duyarlı olduğu ama aynı zamanda tüm insanlara toleranslı ve faydalı olmak istediği sonucuna varılabilir. Schwartz (2006), *evrensellik* değerinin, farklı kültürdeki insanların bir araya gelmesiyle ve doğal kaynakların kıtlığa uğradığını fark etmesiyle anlamlı hale geleceğini belirtmiştir. Kıbrıs koşullarında bu durum düşünüldüğünde, adanın turistik bir yer olmasından kaynaklı ve uzun bir süre Rumlarla birlikte yaşamış olmanın getirdiği “farklılıklara saygı” anlayışı ile başta içme suyu olmak üzere doğal kaynakların sınırlı olması *evrensellik* değerinin önemsenmesini sağlamış olabilir. Yakın ilişkide olunan kişilere karşı dikkatli ve hassas olmayı ve onların özgürlük alanlarını ihlal etmemeyi ifade eden *uyma* sıralamadaki üçüncü önemli değer olmuştur. *Uyma* değeri *geleneksellik*, *iyilikseverlik*, *evrensellik* ve *güvenlik* değer yönelimlerinde olduğu gibi *toplumsal değer* kategorisinde yer almaktadır (bkz. Şekil 3). Her ne kadar *güvenlik* değeri sıralamanın sonlarında (8. sırada) olsa da *Muhafazakârlık* boyutunu oluşturan *geleneksellik* ile *uyma* ve *güvenlik* değerlerinin ve *Kendini Aşma* boyutunu oluşturan *iyilikseverlik* ve *evrensellik* değerlerinin sıralamada ön sırayı oluşturduğu görülmektedir. Yani, boyutlar açısından değerlendirilecek olursa, *Muhafazakârlık* ve *Kendini aşma* boyutlarının *Değişime Açıklık* ve *Kendini Geliştirme* boyutlarına göre daha fazla önemsendiği söylenebilir. Bu durum, Kıbrıs halkının bireysel değerlerden ziyade toplumsal değerlere önem verdiği anlamına gelebilir.

Özyönelim, *başarı* ve *dindarlık* değerleri sıralamanın orta kısmında yer almışlardır. *Kendini geliştirme* boyutu değerlerini oluşturan *özyönelim* ve *başarı*, bireysel değerlerdendir. *Özyönelim*, bağımsız olma, özgünlük ve özgür olma gibi anlamları içeren; *başarı* ise toplumun belirlediği yeterlilik göstergelerine ulaşabilmeyi vurgulayan değer yönelimidir. Bu iki değer sıralamada ortalarda olması Kıbrıslıların bağımsız düşünmeyi ve bireysel başarıyı az da olsa önemsedikleri ama bu konularda ihtiyaç haline gelecek kadar sıkıntı yaşamadıkları şeklinde yorumlamak mümkündür. Yani rahatlıkla kendini ifade edebilme imkânı bulma ve başarıya ulaşmada zorluk yaşamama bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir. *Dindarlık* değerinin sıralamadaki yerine bakıldığında ikinci şaşırtıcı sonuçla karşılaşıldığı söylenebilir. Çünkü *dindarlık* değeri ile *geleneksellik* değeri normalde birbirine çok yakın iki değerdir. Birinin ilk sırada diğerinin ise yedinci sırada olması yani aralarında kayda değer bir farkın bulunması beklenen bir durum değildir. Bu farklılık, Kıbrıs halkının dinden beslenmeyen bir geleneği benimsediği şeklinde yorumlanabilir. Kıbrıslılar din ile geleneği birbirinden

ayrı tutmak istemişler, geleneği sıralamada en yukarı taşırken dindarlığı ise sonlarda bırakmışlardır.

Dindarlık değerinden sonra, bireysel ve ulusal selamet, uyum ve güven içinde olma anlamlarına gelen *güvenlik* değeri sıralamadaki yerini almıştır. Sıralamaya göre *güvenlik* sekizinci sırada yani orta kısmın sonunda bulunmaktadır. Bu durumu izah ederken, bireysel ve ulusal güvenliğin, ankete katılan Kıbrıslılarda farklı çağrışımlara neden olma ihtimalini belirtmekte fayda vardır. Zira ada asayişinin kalabalık ve büyük yerleşimlere nispetle kolay sağlanabilmesi, bireysel güvenlik açısından tehlikeleri ve endişeleri büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Yani bireysel güvenlik açısından katılımcılar *güvenlik* değerini ihtiyaç olarak hissetmemiş ve çok önemsememiş olabilir. Ancak konu ulusal güvenlik açısından değerlendirilecek olursa, farklı bir durumla karşılaşılabilir. Çünkü yakın geçmişte yaşanan iç karışıklıklar (1963 olayları ve 1974 barış harekâtı) henüz hafızalardaki tazeliğini korumaktadır. Bu noktada katılımcılar *güvenlik* maddelerine cevap verirken konuyu hangi açıdan değerlendirdiklerine bağlı olarak sonuca farklı şekilde etki etmiş olabilirler. *Güvenlik* değerinin sıralamada orta kısmın sonunda yer alması, konunun ağırlıklı olarak bireysel güvenlik bağlamında değerlendirildiği şeklinde yorumlanabilir.

Sıralamanın sonlarına bakıldığında *hazcılık*, *güç* ve *uyarılım* değerleri görülecektir. Bireysel değerlerden olan söz konusu üç değer, kişisel memnuniyeti ve hâkimiyeti vurgulamaktadır. İnsanlar ve kaynaklar üzerinde hâkimiyet ve denetim, sosyal statü ve prestij elde etme anlamına gelen *güç*; kişinin kendisine duyumsal haz sağlamasını ifade eden *hazcılık* ve heyecan arayışı, hayata meydan okuma gibi kavramları vurgulayan *uyarılım* değerlerine Kıbrıslılar mesafeli yaklaşmış, bu değerleri pek önemsememişlerdir.

Türkiye’de yapılan bazı çalışmalara bakıldığında (bkz. Tablo 18), değer sıralamalarında her çalışmaya özel, farklı sonuçların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte sonuçlarda bazı ortak yönler de mevcuttur. Söz gelimi, Bacanlı’nın (2002), Mehmedoğlu’nun (2006; 2007), Tanıt’ın (2007) ve Yapıcı, Kutlu ve Bilican’ın (2012) çalışmalarındaki değer sıralamalarında son üç değer *uyarılım*, *güç* ve *hazcılık* olduğu görülmektedir. Bu yönüyle araştırmamızdaki sıralamanın son üç değeri Türkiye’deki çalışmalarla uyumludur.

Tablo 18

Türkiye’de Yapılan Çalışmalardaki Değer Sıralamaları

<i>Sıra</i>	<i>Kuşdil & Kağıtçıbaşı (2000) (Öğretmen) N= 183</i>	<i>Bacanlı (2002) (Öğrenci) N= 271</i>	<i>Mehmedoğlu (2006) (Öğrenci) N= 561</i>	<i>Mehmedoğlu (2007) (Öğrenci) N= 191</i>	<i>Tanıt (2007) (Eğitim Yöneticileri) N= 122</i>	<i>Özdemir & Koruklu (2011) (Öğrenci) N= 226</i>	<i>Yapıcı & Kutlu & Bilican (2012) (Öğrenci) N= 726</i>	<i>Dündar (2013) (Öğrenci) N= 164</i>	<i>KKTC Örnekleme N= 401</i>
1	Evrensellik	Güvenlik	İyilikseverlik	Güvenlik	Evrensellik	Evrensellik	Evrensellik	İyilikseverlik	<i>Geleneksellik</i>
2	Güvenlik	İyilikseverlik	Güvenlik	İyilikseverlik	İyilikseverlik	İyilikseverlik	Özyönelim	Güvenlik	<i>İyilikseverlik</i>
3	İyilikseverlik	Özyönelim	Uyma	Özyönelim	Güvenlik	Hazcılık	İyilikseverlik	Evrensellik	<i>Uyma</i>
4	Özyönelim	Evrensellik	Evrensellik	Evrensellik	Geleneksellik	Özyönelim	Güvenlik	Özyönelim	<i>Evrensellik</i>
5	Başarı	Başarı	Özyönelim	Uyma	Özyönelim	Başarı	Uyma	Uyarılım	<i>Özyönelim</i>
6	Uyma	Uyma	Başarı	Geleneksellik	Başarı	Uyma	Dindarlık	Uyma	<i>Başarı</i>
7	Hazcılık	Geleneksellik	Geleneksellik	Başarı	Uyma	Güç	Başarı	Hazcılık	<i>Dindarlık</i>
8	Güç	Hazcılık	Güç	Uyarılım	Güç	Uyarılım	Geleneksellik	Başarı	<i>Güvenlik</i>
9	Geleneksellik	Uyarılım	Uyarılım	Güç	Hazcılık	Güvenlik	Uyarılım	Geleneksellik	<i>Hazcılık</i>
10	Uyarılım	Güç	Hazcılık	Hazcılık	Uyarılım	Geleneksellik	Güç	Güç	<i>Güç</i>
11							Hazcılık		<i>Uyarılım</i>

Söz konusu çalışmalara tekrar bakıldığında, ilk üç değer ise genellikle *evrensellik*, *iyilikseverlik* ve *güvenlik* değer yönelimlerinden oluştuğu görülebilir. Buna göre KKTC örnekleme sonucundan ilk üç sırada yalnızca *iyilikseverlik* değeri benzerlik göstermiştir. Diğer taraftan, araştırmamızda ilk sırayı alan *geleneksellik* değeri, Türkiye’deki çalışmalarda ancak orta kısımlarda kendisine yer bulabilmiştir. Hatta Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) ile Dünder’ın (2013) çalışmalarında söz konusu değer sondan bir önceki sıraya, Özdemir ve Koruklu’nun (2011) çalışmasında ise son sıraya kadar gerilemiştir. Dolayısıyla araştırmamızın sonuçları ile Türkiye’de yapılan çalışmaların sonuçları bu konuda farklılaşmaktadır. Bir başka ilgi çekici sonuç da *güvenlik* değerinde kendisini göstermiştir. Araştırmamızda son sıralarda (8. sırada) olan *güvenlik*, Türkiye’deki çalışmalarda genelde ilk üç sırada bulunmuştur. Diğer değer tiplerinde önemli bir farklılaşma görülmemiştir.

Tablo 19
Kültürlerarası Değer Sıralamaları

<i>Sıra</i>	<i>Schwartz & Bardi (2001)</i>			<i>Güvenç (2008)</i>	
	<i>Genel Örneklem (13 Ülke)</i>	<i>Öğretmen (56 Ülke)</i>	<i>Öğrenci (54 Ülke)</i>	<i>Öğrenci (Türkiye)</i>	<i>Öğrenci (İsrail)</i>
1	İyilikseverlik	İyilikseverlik	İyilikseverlik	Özyönelim	Özyönelim
2	Özyönelim	Özyönelim	Özyönelim	Güvenlik	İyilikseverlik
3	Evrensellik	Evrensellik	Evrensellik	İyilikseverlik	Uyma
4	Güvenlik	Güvenlik	Başarı	Uyma	Güvenlik
5	Uyma	Uyma	Güvenlik	Evrensellik	Evrensellik
6	Başarı	Başarı	Uyma	Başarı	Hazcılık
7	Hazcılık	Hazcılık	Hazcılık	Hazcılık	Uyarılım
8	Uyarılım	Geleneksellik	Uyarılım	Uyarılım	Güç
9	Geleneksellik	Uyarılım	Geleneksellik	Güç	Başarı
10	Güç	Güç	Güç	Geleneksellik	Geleneksellik

Kültürlerarası araştırma sonuçlarına bakıldığında (Tablo 19), sıralamalardaki ilk üç değer *iyilikseverlik*, *özyönelim* ve *evrensellik*ten oluştuğu görülmektedir. Son üç sıraya bakıldığında ise genel olarak *uyarılım*, *geleneksellik* ve *güç* değerleri ile karşılaşılmaktadır. Bu sonuçlar, Türkiye’de yapılan çalışmalarla kıyas edilecek olursa ilk kısımda *özyönelim* değerinin ilk üçe girmesi, son kısımda ise *geleneksellik* değerinin tüm sonuçlarda son üç sırada bulunması dikkat çeken farklılaşmalar olarak göze çarpmaktadır. Buna göre araştırmamızda ilk sırada yer alan *geleneksellik* değeri,

kültürlerarası yapılan çalışmalardaki sonuçlarla en büyük farklılaşmayı gösteren değer olmuştur. Araştırmamızda beşinci sırada yer alan *özyönelim* değerinin de kültürler arası çalışmalarda ilk iki sırada kendisine yer bulması bir diğer ilgi çekici farklılık olarak değerlendirilebilir.

5.1.1.1. Cinsiyet ve Değerler

Hipotez A'da; "Cinsiyete göre değerlere verilen önem düzeyinde *güç, uyarılım, hazcılık* ve *özyönelim* değerlerinde erkekler lehine; *iyilikseverlik, geleneksellik, uyma* değerlerinde kadınlar lehine anlamlı farklılık olacağı; diğer değerlerde ise cinsiyete bağlı anlamlı bir farklılaşma olmayacağı" ileri sürülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre (bkz. Tablo 5), *hazcılık* ve *uyarılım* değerlerinde erkekler lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p < .05$). *Güç, başarı, özyönelim, evrensellik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma, güvenlik* ve *dindarlık* değerlerinde ise anlamlılık seviyesine ulaşan bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır ($p > .05$). Buna göre bulgular, A-2; A-3 ve A-8 no'lu hipotezleri desteklemiş, A-1; A-4; A-5; A-6 ve A-7 no'lu hipotezleri ise desteklememiştir. Bu sonuçlar, kişinin zevk duymasını ifade eden *hazcılık* değerinde ve cesur olma, yenilik arayışı gibi kavramlara karşılık gelen *uyarılım* değerinde erkeklerin kendilerini ifade ederken kadınlara göre daha rahat hissettikleri anlamına gelebilir. Zira toplum, genellikle sosyalleşirken kadın ve erkeğe eşit muamelede bulunmaz. Söz gelimi, risk alma ve maceraya atılma gibi davranışlarda erkek cesaretlendirilirken, kadın riskten kaçınması öğretilerek büyütülür. Ayrıca kadının toplumsal rolleri karşı cinse göre daha belirgin bir şekilde çizilmiştir (Prince-Gibson & Schwartz, 1998). *Hazcılık* değeri için de benzer bir durumdan bahsedilebilir. Örneğin, bir erkeğin sadakatsizliği, genellikle "kaçamak" gibi bir ifadeyle olağan ve küçük bir hataymış gibi gösterilirken kadınlarda benzer bir olay en büyük günah olarak kabul edilir ve çoğu kez cezalandırılır (Güngör, 2000). Böyle bir sosyal düzende cinsiyetlerin söz konusu değerlere karşı aynı tavrı takınması zordur. Kısaca, gerek *uyarılım* gerekse *hazcılık* değerlerini erkeklerin kadınlardan daha fazla önemsiyor olmasını, toplumun cinsiyetlere yüklediği anlam ve onlardan beklentileri ile açıklamak mümkündür.

Hazcılık değerlerinde erkeklerin fazla puan alması Karaca (2008), Dilmaç & Bozgeyikli & Çıkılı (2008), Dilmaç & Deniz & Deniz'in (2009) sonuçlarıyla uyumlu; Prince & Schwartz'ın (1998) sonuçlarıyla ise uyumlu değildir. *Uyarılım* değerlerinde erkeklerin fazla puan almasının ise Prince & Schwartz'ın (1998) ve Devrani'nin (2008)

sonuçlarıyla uyumlu olduğu tespit edilirken, Dilmaç & Bozgeyikli & Çıkkılı'nın (2008) sonuçlarıyla uyumlu olmadığı anlaşılmıştır.

5.1.1.2. Yaş ve Değerler

Hipotez B'de; "Yaşa göre değer yönelimlerinde anlamlılık seviyesine ulaşan ilişkiler olacağı öngörülmüş, yaş değişkeni ile *geleneksellik*, *güvenlik* ve *dindarlık* değerleri arasında pozitif yönde; *güç*, *başarı* ve *uyarılım* değerleri arasında ise negatif yönde seyreden ilişkiler ortaya çıkacağı diğer değerlerde ise anlamlı bir farklılık olmayacağı" düşünülmüştür.

Yaş ile değer yönelimleri arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon sonuçlarına göre (bkz. Tablo 6), yaş ile *evrensellik*, *geleneksellik*, *uyuma* ve *güvenlik* değer yönelimleri arasında pozitif yönde seyreden anlamlı ilişkiler vardır. Yani, yaş arttıkça söz konusu değerlerde önemli artışlar yaşanmaktadır. Bu durumda, B-1 ve B-2 hipotezleri desteklenmiş; B-3 ve B-7 hipotezleri ise desteklenmemiştir. Diğer taraftan, anlamlılık seviyesine ulaşan tek ters yönlü ilişki *uyarılım* değerinde ortaya çıkmıştır ($p < .05$). Başka bir deyişle yaş arttıkça *uyarılım* değerine verilen önem azalmıştır. Dolayısıyla bu sonuç, B-6 nolu hipotezi desteklerken, B-4 ve B-5 nolu hipotezleri desteklememiştir.

Araştırmaya katılanların en küçüğünün 17, en büyüğünün 70 yaşında olduğu dikkate alınırsa gençlik ve orta yaşta *uyarılım* değerinin önemsenmesi, yaşlılığa doğru ise *evrensellik*, *geleneksellik*, *uyuma* ve *güvenlik* değerlerine verilen önemin artış göstermesi beklentilere uygun bir sonuçtur, denebilir. Zira risk alabilme, yenilik arayışı ve cesur olma gibi özellikler daha çok gençlik dönemi ile ilişkilendirilirken, âdet ve geleneklere bağlanmak, onları muhafaza etme gayreti içine girmek, kendini denetleyebilmek, sağlıklı olmak ve insanlığın iyiliğini istemek gibi hasletler ileri yaşlar için anlamlı görülen değerlerdir.

Arslan (2006), öğretmenler üzerinde yapmış olduğu çalışmada yaş değişkeni ile *uyarılım* ve *geleneksellik* değerleri arasında ters yönde ilişkiler tespit etmiştir. Buna göre *uyarılım* değerindeki sonuç çalışmamızla örtüşürken, *geleneksellik* değerinin sonucu uyuşmamaktadır.

5.1.1.3. Eğitim Düzeyi ve Değerler

Katılımcıların değer yönelimlerinin eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre (bkz. Tablo 7 ve Tablo 8) anlamlılık seviyesine ulaşan tek değer *dindarlık* olmuştur ($p < .01$). Tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları eğitim düzeyleri ile diğer değer yönelimleri arasında anlamlı herhangi bir farklılığın olmadığını göstermiştir ($p > .05$). Buna göre eğitim düzeyleri ile *dindarlık* değeri arasında ters yönlü anlamlı ilişkilerin olacağı yönündeki hipotez (C-2) desteklenmiştir. Araştırma sonucuna göre eğitim düzeyi yükseldikçe *dindarlık* değerine verilen önemin azalması beklenen bir durumdur. Çünkü eğitim düzeyi yükseldikçe kişilerin sorgulayıcı eğilime sahip olduğu ve özellikle pozitivizmin etkisini yoğun bir şekilde hissettirdiği üniversite eğitiminde dine karşı ilgi kaybı ve duyarsızlaşma anlaşılabilir bir durumdur. Post hoc (Scheffe) analizi, eğitim düzeyleri ile *dindarlık* arasındaki farklılığın ilk ve ortaokul mezunları ile üniversite ve sonrası eğitimi alanlar arasında ortaya çıktığını göstermektedir.

Diğer taraftan katılımcıların eğitim düzeyi yükseldikçe *geleneksellik* (C-1) değer yönelimi ile negatif yönde; *evrensellik* (C-3) ve *özyönelim* (C-4) değerleri ile pozitif yönde ilişkilerin ortaya çıkacağı yönündeki hipotezler desteklenmemiştir ($p > .05$). Aslında *dindarlık* değerindeki sonucun bir benzerinin *geleneksellik* için de gerçekleşeceği düşünülebilirdi. Zira iki değer içeriği ve yapmış olduğu vurgu birbirine çok yakındır. Ancak değer sıralamasında da görüldüğü üzere (bkz. Şekil 4), Kıbrıslıların gözünde bu iki değer çok farklı yerlere sahiptir. *Evrensellik* değerine gelince, bu değer eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığa neden olacağı, eğitim düzeyi yükseldikçe söz konusu değere verilen önemin artacağı öngörülmüştü. Çünkü tüm insanlara ve doğaya karşı sorumluluk ve duyarlılık kazanma, farklılıklara saygı anlayışını benimseme eğitimden beklenen önemli kazanımlardandır. Ancak bu durum Kıbrıs için düşünüldüğünde, eğitim düzeyi gözetmeksizin herkesin farklı kültürdeki insanlarla bir arada olması, söz konusu bağımsız değişkenin farklılık oluşturan etkisini azalttığı anlamına gelebilir. Son olarak *özyönelim* değeri ile eğitim düzeyleri arasında farklılık olacağı şeklindeki hipotez de desteklenmemiştir. Bağımsız düşünme ve hareket etme gibi davranışların eğitimle birlikte farklılık oluşturacağı yönündeki öngörü ile oluşturulan bu hipotez Kıbrıs halkı için geçerli olmamıştır. Diğer bir ifade ile Kıbrıs koşullarında, eğitim düzeyi *özyönelim* için ayırıcı bir değişken olmamıştır.

5.1.1.4. Köken ve Değerler

Hipotez D’de; “Yerli Kıbrıslıların Türkiye Göçmenlerine nispetle *güç*, *evrensellik* ve *uyarılım* değerlerini daha çok önemseyeceği; Türkiye Göçmenlerinin ise Yerli Kıbrıslılara göre *geleneksellik*, *dindarlık* ve *uyma* değerlerini daha çok önemseyecekleri, diğer değerlerde herhangi bir farklılaşma olmayacağı” ileri sürülmüştür.

Elde edilen bulgulara göre (bkz. Tablo 9), *hazcılık* değer yöneliminde Yerli Kıbrıslılar lehine $p<.05$, *başarı*, *uyma*, *geleneksellik* ve *dindarlık* değerlerinde ise Türkiye Göçmenleri lehine $p<.05$ düzeyinde anlamlı farklılaşma ortaya çıkmıştır. Buna göre D-4, D-5 ve D-6 hipotezleri desteklenmiş; D-1, D-2, D-3 ve D-7 hipotezleri ise desteklenmemiştir.

Yerli Kıbrıslıların Türkiye Göçmenlerine nispetle açık toplum özelliklerine sahip olduğu düşüncesinden hareketle, *uyarılım*, *güç* ve özellikle *evrensellik* değer yönelimine anlamlı farklılık oluşturabilecek ölçüde daha fazla önem vermesi beklenmekteydi. Ancak t-testi sonuçları söz konusu üç değerde de anlamlılık düzeyine ulaşan herhangi bir farklılığın olmadığını göstermiştir ($p>.05$).

Türkiye Göçmenlerinin Yerli Kıbrıslılara göre *geleneksellik*, *dindarlık*, *uyma* ve *başarı* değerlerini daha çok önemsemesi büyük ölçüde beklentilere uygun bir sonuçtur. Kültürün ve dinin sağladığı fikir ve anlayışların benimsenmesi, geleneklere saygılı olmayı vurgulayan söz konusu değerlerin Türkiye Göçmenlerince önemsenmesi, söz konusu kişilerin çoğunlukla Türkiye’nin kırsal kesiminden gelmiş olması ile açıklanabilir. Zira bahsedilen nitelikler Türkiye’de gelenekselliğin hüküm sürdüğü kırsal kesim toplumunun özelliklerine uygundur. Şaşırtıcı denebilecek olan *başarı* değerine gelince, bu değer Türkiye Göçmenlerince daha fazla önemsenmesi, adaya sonradan gelen söz konusu bireylerin kendilerini ispat etme ve kabul ettirebilme gayreti ile ilişkili olabilir.

5.1.1.5. İkamet ve Değerler

İkamet durumunun, değer yönelimlerinde anlamlı bir farklılığa neden olmayacağını öngören hipotez E’nin desteklenip desteklenmediğini tespit edebilmek için bakılan t-tesisi analizi sonuçlarına göre (bkz. Tablo 10), ikamet ile *uyarılım*, *güvenlik* ve *dindarlık* değer yönelimleri arasında anlamlı farklılığın olduğu belirlenmiştir ($p<.05$).

Dolayısıyla bu sonuca göre hipotez E desteklenmemiştir. Sonuçlar, köyde yaşayanların *uyarılım* ve *dindarlık* değerlerine, kentte ikamet edenlerinse *güvenlik* değerine daha çok önem verdiğini söylemektedir. Köyde yaşayanların *uyarılım* ve *dindarlık* değerlerini önemsemesi son derece ilginç bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Zira hem heyecan ve yenilik arayışı, hayata meydan okuma anlamlarına gelen *uyarılım* değerinin köyde yaşayanlarca daha çok önemsenmesi hem de *uyarılım* ve *dindarlık* gibi birbirine karşıt özellikler taşıyan iki değere aynı kesimden önem verilmesi beklenen bir sonuç değildir. Bu durumda Kıbrıs'taki köylerin Türkiye'dekilerle benzer özellikler taşımadığı yönünde bir yorum yapmak mümkündür. Çünkü Kıbrıs'ta köy ile kent arasındaki mesafe bu iki yerleşim birimi adına ayırt edici bir özellik değildir. Onları birbirinden ayıran en önemli etken nüfus yoğunluğudur. Bu bakımdan köy deyince kırsal kesim ya da kapalı toplum özelliklerini akla getirmek Kıbrıs koşullarında yanıltıcı olabilir. Ama yine de köyde daha az kişinin ikamet ediyor olması ister istemez insan ilişkilerini etkilemektedir. Birlikte hareket edebilme, herkesin birbirinden haberdar olması vb. nitelikler köy hayatını kentten ayırmaktadır. Bu noktada kentte yaşayanların *güvenlik* değerine daha çok önem vermesi olağan bir sonuç olmuştur. Zira kent, köye göre daha kalabalık ve ikincil ilişkilerin yaygın olduğu bir yerdir. Dolayısıyla köyde ikamet edenlerle kentte ikamet edenler arasında *güvenlik* değerindeki farklılaşma anlaşılabilir bir durumdur.

5.1.2. Dinî Değişkenlere Göre Değerler

Hipotez F'de; "Dinî hayatın farklı görüntüleri ile (Bir Yaratıcı'nın varlığına inanma, Allah'ın varlığını hissetme, namaz kılma, oruç tutma, dua etme) *dindarlık*, *geleneksellik*, *uyma*, *iyilikseverlik* değerleri arasında pozitif; *hazcılık*, *özyönelim* ve *uyarılım* değerleri arasında ise negatif yönde güçlü ve anlamlı ilişkiler ortaya çıkacağı; diğer değerlerle anlamlı herhangi bir ilişki söz konusu olmayacağı" ileri sürülmüştür.

Tablo 11'deki verilere göre, dinî değişkenler ile *hazcılık* ve *uyarılım* değerleri arasında negatif yönde; *iyilikseverlik*, *geleneksellik*, *uyma*, *güvenlik* ve *dindarlık* değerleri arasında pozitif yönde; *evrensellik* değeri arasında ise hem negatif hem de pozitif yönde seyreden anlamlı ilişkiler mevcuttur. Dolayısıyla F-1, F-2, F-3, F-4, F-5 ve F-7 hipotezleri desteklenmiş, F-6 ve F-8 hipotezleri ise desteklenmemiştir.

Kişinin zevk duyması ve kendisine duyumsal haz sağlaması anlamına gelen *hazcılık* değerinin dinî hayatın farklı görüntülerinin tamamı ile negatif yönde anlamlı

ilişkiler göstermesi beklentilere uygun bir sonuç olmuştur. Çünkü din, müntesiplerinden istek ve arzularını sınırlandırmalarını bekler ve onlara ölçülü bir hayat anlayışı sunar. Dolayısıyla dinî değişkenlerden yüksek puan alan katılımcıların *hazcılık* değerinden düşük puan alması beklenen bir durumdur. Bu noktada *hazcılık* değerinin negatif yönde en güçlü ilişkiyi oruç ibadeti ile göstermesi de son derece manidardır ($r = -.283$; $p < .01$). Dinî değişkenlerle ters yönlü ilişkiye sahip olan bir diğer değer de *uyarılım* olmuştur ($p < .05$). Ancak araştırma bulguları *uyarılım* değerinin *hazcılık* kadar anlamlılık düzeyine ulaşan ilişkilere sahip olmadığını söylemektedir. Zira *uyarılım* değeri “bir Yaratıcı’nın varlığına inanma” dışında tüm dinî değişkenlerle negatif yönde ilişkiye sahip olsa da, bunlardan yalnızca “Allah’ın varlığını hissetme” değişkeni ile olan ilişki anlamlılık seviyesine ulaşabilmiştir ($p < .05$). Dolayısıyla buradan dinî değişkenlere yüksek puan veren kişilerin, *hazcılık* değerine nispetle *uyarılım* değerine daha ılımlı olduğu sonucuna varılabilir.

Evrensellik değerine bakıldığında, hem negatif hem de pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. *Evrensellik* değeri “namaz kılma” ile negatif yönde ilişki içindeyken, “bir Yaratıcı’nın varlığına inanma” ile “dua etme” arasında pozitif yönde anlamlı ilişki içindedir. Negatif yöndeki ilişkiyi, namaz kılanların genellikle aidiyet duygusundan kaynaklı iç grup algısı oluşturmalarıyla açıklamak mümkündür. Çünkü namaz kılanların iç grup algısı oluşturmaları aynı zamanda dış gruba karşı mesafeli davranma eğilimini de beraberinde getirecektir. Dolayısıyla namaz ibadetinin iç gruba bağlılığı beslemesi, tüm insanlara vurgu yapan *evrensellik* değerine verilen önemi düşürdüğü söylenebilir. Ancak bir Yaratıcı’nın varlığına inanma ve dua etme söz konusu olunca aynı durum ortaya çıkmamıştır. Zira bu değişkenlerin iç grup algısı oluşturacak etkisi namaz ibadeti kadar belirgin değildir.

İyilikseverlik değeri ile dinî değişkenlerin korelasyonuna bakıldığında, söz konusu değer tüm değişkenlerle pozitif yönde ilişki içinde olmasına karşın sadece “dua etme” ile olan ilişkiler anlamlılık seviyesine ulaşmıştır ($p < .01$). *İyilikseverlik*, tüm dinlerin tavsiye ve teşvik ettiği önemli değerlerdendir. Bu yüzden *iyilikseverlik* değerinin dinî değişkenlerle pozitif yönde ilişkili olması beklenen bir sonuçtur. Söz konusu değer dua etme sıklığı ile anlamlı bir şekilde ilişki göstermesi, katılımcıların *iyilikseverlik* değeri ile dua etme arasında kurduğu bağ ile açıklanabilir. Çünkü yardımsever olmak ve bağışlayıcı olmak anlamlarına gelen *iyilikseverlik* ile yardım görmek ve bağışlanmak amacı ile icra edilen “dua etme” arasında ilişki kurulmuş

olması kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden iki değişken arasındaki pozitif yönde ilişki, olağan bir durumdur, denebilir.

Uyma değerine bakıldığında, namaz kılma hariç tüm dinî değişkenlerle anlamlı ilişkilerin tespit edildiği görülecektir. Ancak namaz kılma ile olan ilişki, her ne kadar anlamlılık seviyesine ulaşmasa da pozitif yöndedir. *Uyma*, toplumun işleyişi ve kişiler arası etkileşimin sağlıklı bir şekilde devam etmesine hizmet eden, bu duruma muhalif olan eğilimlerin engellenmesini isteyen ve başkalarına zarar verebilecek eğilim ve eylemlerin sınırlandırılmasını vurgulayan bir değer yönelimidir. Bu nitelikler üzerinden değerlendirilecek olursa dinlerin oluşturmaya çalıştığı aşırılıktan kaçınma, dengeli olma, diğer insanlarla iyi geçinme anlayışlarıyla *uyma* değerinin benzerliği dikkat çekmektedir. Dolayısıyla söz konusu benzerliğin *uyma* değeri ile dinî değişkenler arasındaki pozitif yönde seyreden ilişkiyi açıkladığı söylenebilir.

Güvenlik değerinde “namaz kılma” hariç tüm değişkenler pozitif yönde ilişki sergilemiştir. Ancak bu değişkenlerden “bir Yaratıcı’nın varlığına inanma” ve “dua etme” anlamlılık seviyesine ulaşabilmiştir. Genel olarak bakıldığında *güvenlik* ile dinî değişkenler arasında pozitif yönde ilişkiler ön plana çıkmıştır. Bu bulgu, Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000), Saroglu, Delpierre ve Dernelle (2004) ve Mehmedoğlu’nun (2006) sonuçlarıyla uyumludur. Söz konusu pozitif yönde seyreden ilişkiyi, dinin insanlara dünya görüşü ve ahlâkî programlar sunarak dünya hayatının karmaşıklığını azaltma ve sadeleştirme özelliği ile psikolojik planda güvenli bir çerçeve oluşması (Duriez & Fontaine & Lutyen, 2003) ile açıklamak mümkündür. Bahsedildiği üzere varoluşsal kaygılardan olan anlam arayışını (Frankl, 2009) tatmin eden dinler, sundukları anlam ile hayatın güven duyulabilecek bir yer olduğu algısını sağlayabilir. Bu noktada bir Yaratıcı’nın varlığına inanma, anlamsız dolayısıyla kaygı verici bir durumdan kurtulma adına önemli adım olarak görülebilir. Yaratıcı’ya sığınma, O’ndan ihtiyaçlarını giderme ve koruyup kollamasını isteme anlamlarına gelen dua etme de *güvenlik* değerine verilen önemi artırmış olabilir.

Son olarak *dindarlık* ve *geleneksellik* değer yönelimlerine bakıldığında dinî değişkenlerin tamamı ile $p < .01$ düzeyinde pozitif yönde seyreden anlamlı ilişkilerin olduğu gözlenmiştir. Kültürün ve dinin sağladığı fikir ve anlayışların benimsenmesi, onlara bağlanması ve saygı gösterilmesini vurgulayan *dindarlık* ve *geleneksellik* değerlerinin dinî değişkenlerle yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı ilişkiler göstermesi son derece olağan bir sonuç olmuştur.

5.1.3. Dindarlığın Görüntüleri

Araştırmanın bu bölümünde sosyo-demografik özelliklerle dindarlığın görüntüleri arasındaki ilişkilerin nasıl olduğuna dair herhangi bir hipotez öne sürülmemiş, “cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, köken ve ikamete bağlı olarak dinî değişkenlerde farklılaşma var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır.

Bu bağlamda ilk olarak, cinsiyete göre dinî değişkenlerde farklılaşma olup olmadığı sorgulanmıştır. Bulgulara göre (bkz. Tablo 12) kadınlar *Allah'ın varlığını hissetme* açısından $p < .01$ düzeyinde, *dua etme* sıklığı açısından ise $p < .05$ düzeyinde erkeklerden anlamlı derecede farklılaşmıştır. Yani kadınlar iç dünyalarında Allah'ın varlığını erkeklere nispetle daha canlı bir şekilde hissetmekte ve daha sık duaya yönelmektedirler. Bu durum, kadınların hem daha duygusal olmalarıyla hem de karşılaştıkları zorlukları aşma noktasında Allah'a yönelmeye daha meyilli olmalarıyla açıklanabilir. Diğer taraftan anlamlılık seviyesine ulaşmasa da ortalamalar üzerinden *bir Yaratıcı'nın varlığına inanma* noktasında kadınlar; *namaz kılma* ve *oruç tutma* sıklığında ise erkekler daha fazla puan almışlardır ($p > .05$).

Bir Yaratıcı'nın varlığına inanma, *Allah'ın varlığını hissetme* ve *dua etme* sıklığı birlikte ele alındığı zaman bireysel dindarlıkta kadınların erkeklere göre daha dindar bir görüntü çizdiği söylenebilir. t-testi sonuçları, bulguların anlamlılık düzeyinde olmadığını söylese de ortalamalar, *namaz kılma* ve *oruç tutma* sıklığı hususunda erkeklerin kurumsal dindarlığa daha meyilli olduğunu söylemektedir.

Yapıcı'nın (2012) Türk toplumunda cinsiyete göre dindarlık farklılaşmasını ele alan meta-analiz çalışmasına göre, Türkiye'de yapılan araştırmalarda açık bir hükme varılabilecek bir netlik bulunmamaktadır. Ancak çalışma sonuçları, kadınların kısmen de olsa erkeklere göre dindarlığa daha meyilli olduğunu söylemektedir. Bu yönüyle, araştırmamızın sonuçları Türkiye'dekilerle uyumludur, denebilir.

Yaş ile dinî hayatın farklı görüntüleri arasındaki ilişkilere gelince (bkz. Tablo 13); yaş, *bir Yaratıcı'nın varlığına inanma*, *Allah'ın varlığını hissetme* ve *dua etme* sıklığı ile pozitif; *namaz kılma* ve *oruç tutma* sıklığı ile negatif korelasyona sahip olsa da söz konusu ilişkiler anlamlılık düzeyine ulaşamamıştır ($p > .05$).

Buna göre yaş ile dinî değişkenler arasında istatistiksel olarak herhangi bir anlamlı ilişki yoktur. Yani sonuçlar, katılımcıların dinî hayatında yaşa bağlı olarak kayda değer bir değişiklik yaşamadığını göstermektedir. Bu durum, Argyle ve Beit-

Hallahmi'nin (1975), hangi yaşta olursa olsun dinî hayata dair önemli değişikliklerin olmayacağını öngördüğü *kararlılık modeli* ile açıklanabilir.

Türkiye'de yapılan çalışmalara bakılacak olursa farklı sonuçların elde edildiği görülebilir. Kayıklık'ın (2003) orta yaş ve yaşlılar üzerine yapmış olduğu çalışmada yaş ile *inanç* ve *ahlâk* arasında anlamlı bir ilişki çıkmamış; *ibadet* ve *genel dinsel yaşayış* arasında ise pozitif yönde ilişkiler tespit edilmiştir. Mehmedoğlu'nun (2004) çalışmasında ise doğrusal olmayan sonuçlar ortaya çıkmıştır. Genel olarak yaş ile dindarlık arasında pozitif ilişki varken 31-40 yaş aralığında düşüş gözlemlenmiştir. Uysal'ın (2006) araştırmasında yaş ile dindarlık arasında anlamlı herhangi bir ilişki tespit edilememiş; Yapıcı'nın (2007a) çalışmasında ise "dua etme" sıklığı dışında yine anlamlı farklılıklar ortaya çıkmamıştır.

Eğitim düzeyi ile dinî değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında (Tablo 14), *bir Yaratıcı'nın varlığına inanma* ve *Allah'ın varlığını hissetme* hususunda $p < .05$ düzeyinde, *dua etme*, *namaz kılma* ve *oruç tutma* sıklığında ise $p < .01$ düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaşan ters yönlü ilişkilerin olduğu görülecektir. Buna göre eğitim düzeyi arttıkça dindarlıkla ilgili tüm değişkenlerde puan düşüşü yaşanmıştır. Yani katılımcıların eğitim seviyesi yükseldikçe, dine dair ilgi ve alakaları azalmıştır. Dikkat edilecek olursa söz konusu ilgi kaybı özellikle ibadetlerde kendisini göstermiştir. Tek yönlü varyans analizinin (ANOVA) sonuçları (bkz. Tablo 15) da *namaz kılma*, *oruç tutma* ve *dua etme* ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı farklılıkların olduğunu söylemektedir. Bu farklılıkların nereden kaynaklandığını öğrenmek için bakılan Post hoc'a (Scheffe) göre namaz kılma hususunda *ilk ve ortaokul* grubu ile *lise* ve *üniversite ve sonrası* grupları arasında farklılaşma ortaya çıkmıştır. Yani *ilk ve ortaokul* mezunlarının namaz kılma açısından fikirleri, *lise* mezunları ile *üniversite ve sonrası* eğitimi alan kişilerle farklılaşmıştır. Oruç tutma ve dua etme konusundaki farklılaşmalar ise birbirine benzerdir. Buna göre *ilk ve ortaokul* grubu ile *üniversite ve sonrası* grubu arasında farklılaşma ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, hem oruç tutma hem de dua etme sıklığında *ilk ve ortaokul* mezunlarının görüşleri ile *üniversite ve sonrası* eğitimi alan kişilerin görüşleri farklılaşmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, korelasyon sonuçları eğitim düzeyi ile tüm dinî değişkenler arasında negatif yönde ilişkilerin olduğunu söylemiştir. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ise eğitim düzeyleri ile *namaz kılma*, *oruç tutma* ve *dua etme* arasında farklılaşma olduğunu göstermiş; farklılaşmanın namaz kılma hususunda üç grup arasında gerçekleştiği, oruç tutma ve dua etme sıklığında ise *ilk ve orta okul*

mezunları ile üniversite mezunları arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre dindarlık konusunda en belirgin farklılaşmayı *üniversite ve sonrası* eğitimi alanlar göstermiş, *ilk ve ortaokul* mezunlarıyla *lise* mezunları genelde benzer fikirler beyan etmişlerdir.

Söz konusu ilişkileri, modernizm ve çağdaş değerlerin taşıyıcısı olarak görülen eğitimin, günümüz dünyasında geçerliliğini yitirmiş bir yapı olarak bakılan dine alternatif ya da onu revize eden bir süreç olduğu düşüncesiyle açıklamak mümkündür. Zira böyle bir anlayışta eğitim ve din birbirinin karşısındadır. Verilen eğitimin pozitivist bir geleneğe bağlı olduğu ve bireye sorgulayıcı tutum kazandırdığı düşünüldüğünde eğitimle din arasındaki ters yönlü ilişkiler daha rahat anlaşılabilir. Söz konusu tutumların daha çok üniversite ve sonrası eğitim ile belirginleştiği düşünülürse dindarlıkla en büyük farklılaşmanın bu eğitim düzeyi grubuyla gerçekleşmiş olması anlaşılabilir bir durumdur. Türkiye’de yapılan çalışmalar (Kayıklık, 2003; Uysal, 2006) da genellikle araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Köken ile dinî değişkenler arasındaki ilişkilere gelince (bkz. Tablo 16), eğitim düzeyinde olduğu gibi tüm değişkenler arasında anlamlı farklılaşmalar tespit edilmiştir ($p < .05$). Elde edilen bulgulara göre, tüm değişkenlerde sonuçlar Türkiye Göçmenleri lehinedir. Yani Türkiye Göçmenleri Yerli Kıbrıslılara nispetle daha dindar bir görüntü çizmiştir. 1974 ve sonrasında Kıbrıs’a göç eden Türkiyelilerin çoğunlukla kırsal kesimden oluşmasının aradaki farklılığa neden olduğu söylenebilir. Çünkü kırsal kesimden gelen insanların geleneklere bağlı ve muhafazakâr özellikler göstermesi olasıdır. Söz konusu dinî değerler olduğunda ise muhafazakâr tutum kendisini daha da belirginleştirmiş olabilir. Ayrıca bu durum, Türkiye Göçmenlerine göre yeniliğe ve değişime daha hazır olan Yerli Kıbrıslıların dinî değişkenlerden düşük puan almalarını açıklayabilir. Zira Tablo 9’a dönülecek olursa *Değişime/Yeniliğe Açıklık* boyutundan tek anlamlılık düzeyindeki değer olan *hazcılıkta* Yerli Kıbrıslılar, *Muhafazakârlık* boyutu değerlerinden yine anlamlılık seviyesinde olan *geleneksellik* ve *uyuma* değerlerinde ise Türkiye Göçmenleri lehine sonuçlar elde edilmiştir. Yani söz konusu farklılaşma, muhafazakârlık ya da değişime açıklık noktasında takımın tutuma göre ortaya çıkmıştır, denebilir.

Son olarak ikametın dinî değişkenler üzerindeki etkisine gelince (bkz. Tablo 17), köy ile kent arasında *namaz kılma*, *oruç tutuma* ve *dua etme* sıklığında anlamlı farklılaşmalar tespit edilmiştir ($p < .05$). *Bir Yaratıcı’ının varlığına inanma* ve *Allah’ın varlığını hissetme* hususunda ise anlamlılık seviyesine ulaşan bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p > .05$). Buna göre inanma ve Yaratıcı’yı iç dünyada canlı bir şekilde

hissetme, duygusal olarak O'nunla bağ kurma noktasında ikamet ayrıştırıcı bir faktör değildir. Ancak ibadetlerin ifa edilmesi hususuna gelindiğinde kişilerin yaşadıkları yer farklılık oluşturmuştur. Yani köyde yaşayanlar dinî ibadetlerini (namaz kılma, oruç tutma ve dua etme) kentte ikamet edenlere nispetle daha fazla yerine getirmektedirler. Söz konusu farklılaşmayı köy ve kent arasındaki yaşam temposunun farklılığı ve muhafazakâr insanların çoğunlukla köyde yaşamaları ile açıklamak mümkündür.

5.2. Sonuçlar

Araştırmanın sonuçlarını, değer yönelimleri ve dindarlığın görüntüleri olmak üzere iki kısımda ifade etmek mümkündür.

a.1. KKTC vatandaşları tarafından en çok önemsenen değer *geleneksellik* olurken, en az önemsenen değer ise *uyarılım* olmuştur. Sırasıyla *iyilikseverlik*, *uyma*, *evrensellik*, *özyönelim*, *başarı*, *dindarlık*, *güvenlik*, *hazcılık* ve *güç* değer yönelimleri de söz konusu iki değer arasında yer almıştır.

a.2. Değer yönelimleri ile cinsiyet arasında erkeklerin *hazcılık* ve *uyarılım* değerlerini kadınlara nispetle daha çok önemseydiği tespit edilmiştir. Diğer değer tiplerinde erkek ve kadın katılımcılar arasında anlamlı farklılık gözlenmemiştir.

a.3. Yaş ile *evrensellik*, *geleneksellik*, *uyma* ve *güvenlik* değer yönelimleri arasında pozitif yönde seyreden anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Yani, yaş arttıkça söz konusu değerlerde önemli artışlar yaşanmıştır. Diğer taraftan, anlamlılık seviyesine ulaşan tek ters yönlü ilişki *uyarılım* değerinde ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle yaş arttıkça *uyarılım* değerine verilen önem azalmıştır.

a.4. Eğitim düzeyleri arasında anlamlılık seviyesine ulaşan tek değer yönelimi *dindarlık*'tir. Söz konusu değeri en çok önemseyenler *ilk ve ortaokul* mezunları, en az önemseyenler ise *üniversite ve sonrası* eğitimi alanlar olmuştur.

a.5. Kökenler arasındaki farklılıklara gelince, Yerli Kıbrıslıların *hazcılık* değerini; Türkiye Göçmenlerinin ise *başarı*, *uyma*, *geleneksellik* ve *dindarlık* değerlerini daha çok önemsedikleri saptanmıştır.

a.6. İkamet durumunun, değer yönelimlerinde anlamlı bir farklılığa neden olup olmadığını tespit edebilmek için bakılan t-tesisi analizi sonuçları; ikamet ile *uyarılım*, *güvenlik* ve *dindarlık* değer yönelimleri arasında anlamlı farklılığın olduğunu belirlemiştir. Buna göre köyde yaşayanlar *uyarılım* ve *dindarlık* değerlerine; kentte yaşayanlar ise *güvenlik* değerine daha fazla önem vermiştir.

a.7. Dinî hayatın farklı görüntüleri ile değer yönelimleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, dinî değişkenlerle *hazcılık* ve *uyarılım* değerleri arasında negatif yönde; *iyilikseverlik*, *geleneksellik*, *uyuma*, *güvenlik* ve *dindarlık* değerleri arasında pozitif yönde; *evrensellik* değeri arasında ise bazılarıyla (namaz kılma) negatif, bazılarıyla (dua etme, oruç tutma) da pozitif yönde seyreden anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

b.1. Cinsiyete göre dinî değişkenlerde farklılaşma olup olmadığını sorgulayan analizler, kadınların *Allah'ın varlığını hissetme* ve *dua etme* sıklığı açısından erkeklere göre anlamlılık seviyesine ulaşan farklılaşmalar olduğunu söylemiştir. Buna göre kadınlar iç dünyalarında Allah'ın varlığını erkeklere nispetle daha canlı bir şekilde hissetmekte ve daha sık duaya yönelmektedirler.

b.2. Dinî hayatın farklı görüntüleri ile yaş arasında anlamlı ilişkilere rastlanmamıştır. Ancak, anlamlılık seviyesine ulaşmasa da yaş değişkeni *bir Yaraticı'nın varlığına inanma*, *Allah'ın varlığını hissetme* ve *dua etme* sıklığı ile pozitif; *namaz kılma* ve *oruç tutma* sıklığı ile negatif korelasyon sergilemiştir.

b.3. Korelasyon sonuçları, eğitim düzeyi ile tüm dinî değişkenler arasında negatif yönde ilişkilerin olduğunu göstermiştir. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ise *namaz kılma*, *oruç tutma* ve *dua etme* hususunda eğitim düzeyleri arasında anlamlı farklılaşmalar olduğunu söylemiş, eğitim düzeyleri içinde en belirgin farklılaşma *üniversite ve sonrası* grubunda görülmüştür.

b.4. Köken ile dinî değişkenler arasında farklılaşma olup olmadığını sorgulayan t-testi analizi sonuçlarına göre, tüm değişkenler arasında anlamlı farklılaşmalar tespit edilmiştir. Dinî değişkenlerin tamamından Türkiye Göçmenleri daha yüksek puan almışlardır. Yani Türkiye Göçmenleri, Yerli Kıbrıslılara nispetle daha dindar bir görüntü çizmiştir.

b.5. İkamet yerine göre dinî değişkenlerde farklılaşmalar ortaya çıkmış, köy ile kent arasında *namaz kılma*, *oruç tutma* ve *dua etme* sıklığında köyde yaşayanlar lehine anlamlı farklılaşmaların olduğu görülmüştür. *Bir Yaraticı'nın varlığına inanma* ve *Allah'ın varlığını hissetme* hususunda ise anlamlılık seviyesine ulaşan bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

KAYNAKLAR

- Akıncı, A. (2005). Hayata anlam vermede dinî değerlerin ve din öğretiminin rolü. *DED*, 3 (9), 7-24.
- Argyle, M., & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The social psychology of religion*. Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Arslan, A. (2009). *Felsefeye giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Arslan, Z. (2006). *Öğretmenlerde dindarlık, değerler ve iş doyumunu üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atasoy, A. (2011). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin nüfus coğrafyası. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 29-62.
- Bacanlı, H. (2011a). Değer, değer midir? *Eğitime Bakış*, 7 (3), 18-21.
- Bacanlı, H. (2011b). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi Yay.
- Bacanlı, H. (2002). *Psikolojik kavram analizleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Barnea M. F., & Schwartz S. H. (1998). Values and voting. *Political Psychology*, 19 (1), 17-40.
- Berk, L. E. (2006). *Child development* (7 th ed.). U.S.A.: Pearson Publ.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikoloji sözlüğü; kavramlar, yaklaşımlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bolay, S. H. (2007). Aşkın değerler buhranı. (R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Z. Ş. Arslan, M. Zengin, Ed.), *Değerler ve Eğitimi* içinde. İstanbul: Dem Yayınları.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723-742.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In *International Encyclopedia of Education*. - web site:
<http://www.psy.cmu.edu/~sieglers/35bronfenbrenner94.pdf> . (Erişim Tarihi: 30.05.2013).
- Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (İ. D. Erguvan Sarıoğlu, Çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çalışkur, A. (2010). *Psikolojide değerler ve gençlik*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.

- http://www.devplan.org/Nufus-2011/nufus%20son_.pdf, (Erişim Tarihi: 20.03.2013).
- Devrani, T. K. (2008). *Kişisel değer uyumu, müşteri-işletme özdeşleşmesi ve müşteri sadakati ilişkisi: uygulamalı bir çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Dilmaç, B., Bozgeyikli, H., & Çıkılı, Y. (2008). Öğretmen adaylarının değer algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *DED*, 6, 65-92.
- Dilmaç, B., Deniz, M., & Deniz, M. E. (2009). Üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları ile değer tercihlerinin incelenmesi. *DED*, 7(18), 9-24.
- Doğan, A. (2010). Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde akran zorbalığının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(3), 149-162.
- Duranay, H. İ., & Reis A. (2012). Varolma kaygısı içindeki Kıbrıs Türk toplumu üzerine bir araştırma.
http://www.academia.edu/1534493/Varolma_Kaygisi_Icindeki_Kibris_Turk_Toplumu_Uzerine_Bir_Analiz, (Erişim Tarihi: 01.06.2013)
- Duriez, B., Fontaine, J. R. J., & Luyten, P. (2003). Dindarlık hayatımızı hâlâ etkiliyor mu? Çeşitli dindarlık tiplerine göre değer yapılarının farklılaşmasını destekleyen yeni deliller. (V. Uysal, Çev.), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 25-42.
- Dündar, H. (2013). Öğretmen adaylarının sahip olduğu değerler ile demokratik tutumları arasındaki ilişki. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (2), 367-381.
- Erden, M., & Akman, Y. (2009). *Eğitim psikolojisi; gelişim- öğrenme- öğretme* (18. Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Ersoy, E. (2012). *Değer farklılaşmalarının sosyolojik boyutu*. İstanbul: Kumsaati Yayınları.
- Freud, S. (2011a). *Psikanaliz Üzerine Konferanslar*. (İ. Kırımlı, Çev.), Ankara: Alter Yayıncılık.
- Freud, S. (2011b). *Metapsikoloji- IV*. (A. Yardımlı, Çev.), İstanbul: İdea Yayınevi.
- Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı*. İstanbul: Okuyan Us Yayın.
- Fromm, E. (2004). *Çağdaş toplumların geleceği*. (A. Arıtan & K. H. Ökten, Çev.), İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2011). *Özgürlük korkusu*. (S. Koçak, Çev.), İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Garaudy, R. (2012). *İnsanlığın medeniyet destanı*. (C. Aydın, Çev.), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

- Geçtan, E. (2005). *Psikanaliz ve sonrası* (11. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülen, T. (2010, 6 Aralık). *Ahlâk ve gelişim* – web site:
www.tavsiyeediyorum.com/makale_6080.htm . (Erişim Tarihi: 10.12.2012).
- Günay, Ü. (2010). *Din sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gündüz, M. (2010). *Ahlâk sosyolojisi* (Yenilenmiş 2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güngör, A. A. (2011). Ahlâkî gelişim. (A. Ulusoy, Ed.), *Eğitim Psikolojisi* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık
- Güngör, E. (2000). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güvenç, G. (2008). *Values and risk perception: a cross-cultural examination*. Unpublished doctoral dissertation, Bilkent University, Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (2003). *Ruhbilim sözlüğü* (4. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum algı iletişimi*. (5. Baskı). İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi.
- Kara, H., Uzgören, N. & Uzgören, E. (2010). *Kültürel değer yargılarının değişimi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Karaca, R. (2008). *İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, M. (1995). Çağlar-üstü bir değer olarak ahlâk. *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 123-128
- Kayıklık, H. (2003). *Orta yaş ve yaşlılıkta dinsel eğilimler*. Adana: Baki Kitabevi.
- Kayıklık, H. (2006). Değişen dünyada birey, din ve dindarlık. (Ü. Günay & C. Çelik, Ed.), *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* içinde. Adana: Karahan Kitabevi.
- Keser, U. (2006). Kıbrıs'ta göç hareketleri ve 1974 sonrasında yaşananlar. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5 (12), 103-128.
- Kılıç, R. (2003). Küreselleşmenin değer boyutu üzerine. *Dinî Araştırmalar*, 6 (17), 11-22.
- Kızmaz, Z. (2010) Din ve suç: cezaevinde hükümlü bulunan bazı suçluların dindarlık durumları. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 16, 27-58.
- Kuşdil, E. M., & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 45, 59-76.

- Küçükcan, T. (2005). Modernleşme ve sekülerleşme kuramları bağlamında din, toplumsal değişme ve islam dünyası. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 13, 109-128.
- Mahiroğulları, A. (2005). Küreselleşmenin kültürel değerler üzerine etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 1275-1288.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. U. (2006). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri ve dindarlık – değer ilişkisi: M. Ü. İlahiyat Fakültesi örneği. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 133 – 167.
- Mehmedoğlu, A. U. (2007). Üniversite öğrencilerinin değer yönelimleri ve dindarlık. (R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Z. Ş. Arslan, M. Zengin, Ed.), *Değerler ve Eğitimi içinde*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Miller, P. H. (2008). *Gelişim psikolojisi kuramları*. (Z. Gültekin, Çev.), (B. Onur, Yay. Haz.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Oyserman, D. (2001). Values: psychological perspectives. In N. J. Smelser, P. B. Baltes, P. Alto and Berlin (Ed.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Elsevier Science Ltd.
- Özdemir, Y., & Koruklu, N. (2011). Üniversite öğrencilerinde değerler ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Y.Y.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 190-210.
- Özensel, E.(2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *DED*, 1 (3), 217-239.
- Pince-Gibson, E., & Schwartz, S. H. (1998). Value priorities and gender. *Social Psychology Quarterly*, 61, 49-67.
- Rokeach, M. (1969). The role of values in public opinion research. *The Public Opinion Quarterly*. Oxford University Press, 32 (4), 547-559.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Sam, R. (2010). *“Siyasi değer ve siyasi etik.”* Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği. *DED*, 3 (10), 73-88.
- Saroglou, V., Delpierre, V., & Dernelle, R. (2004). Values and religiosity: a metaanalysis of studies using Schwartz’s model. *Personality and Individual Differences*, 37, 721-734.
- <http://schoolworkhelper.net/growth-and-development-theory-urie-bronfenbrenner-1917-2005/>, (Erişim Tarihi: 31.05.2013).

- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*. San Diego: Academic Press, 1-65.
- Schwartz, S. H. (1999). Values. In Antony S., R. Manstead and M. Hewstone (Ed.) *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology*. Blackwell Publishing.
- Schwartz, S. H. (2006). Les valeurs de base de la personne: Théorie, mesures et applications [Basic human values: Theory, measurement, and applications]. *Revue française de sociologie*, 42.
http://www.ccsr.ac.uk/qmss/seminars/2009-06-10/documents/Shalom_Schwartz_1.pdf, (Erişim Tarihi: 02.12.2012).
- Schwartz, S. H., & Bardi, A. (2001). Value hierarchies across cultures: taking a similarities perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 268-290.
- Schwartz, S. H., & Huisman, S. (1995). Value priorities and religiosity in four western religions. *Social Psychology Quarterly*, 58, 88-107.
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gönül Yayıncılık.
- Spranger, E. (2001). *İnsan tipleri: Bir kişilik psikolojisi*. (A. Aydoğan, Çev.), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Stark, R. (2002). Toprağın bol olsun sekülerleşme. (A. Köse, Yay. Haz.), *Sekülerizm Sorgulanıyor: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*. İstanbul: da Yayıncılık.
- Suiçmez, Y. (1998). Kıbrıs'ta din.- *Türk dünyasının dinî meseleleri*. TDV Yay.
http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D118311/1998/1998_SUICMEZY.pdf, (Erişim Tarihi: 01.06.2013).
- Şengün, M. (2007). Ahlâkî gelişimin psiko-sosyal dinamikleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 201-221.
- Şerif, M., & Şerif, C. W. (1996). *Sosyal psikolojiye giriş II*. (M. Atakay, A. Yavuz, Çev.), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Tanıt, T. (2007). *Eğitim yöneticilerinin değer tercihleri ile yaratıcılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TDK. (2009). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Temiz, E. T. (2009). Kıbrıs türk toplumunda sosyo-kültürel yapının taşınmasında öğretmenlerin rolü. *The Journal of International Social Research*, 2 (6), 634-641.

- <http://thrivingtoo.typepad.com/.a/6a00e54fceb8b7883401538dfed5b1970b-pi>, (Erişim Tarihi: 30.05.2013).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_K%C4%B1br%C4%B1s_T%C3%BCrk_Cumhuriyeti, (Erişim Tarihi: 03.06.2013).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1br%C4%B1s_T%C3%BCrkleri, (Erişim Tarihi: 03.06.2013).
- Ural, Ş. (2007). Epistemolojik açıdan değerler ve ahlâk. *Doğu-Batı* (4. Baskı), 1 (4), 45-53.
- Uyguç, N. (2003). Cinsiyet, bireysel değerler ve meslek seçimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18 (1), 93-103.
- Uysal, E. (2008). Çağımızda değer kaymalarının doğurduğu sonuçlar ve etik kimliğin korunması. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 67-79.
- Uysal, V. (2006). *Türkiye’de dindarlık ve kadın*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Ünal, C. (1981). *Genel tutumların veya değerlerin psikolojisi üzerine bir araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Villar, M. L. (2008). Values. In V. N. Parrillo (Ed.), *Encyclopedia of Social Problems* SAGE Publications, Inc. U.S.A.
- <http://visvanheemst.wordpress.com/2010/06/01/what-are-the-right-questions/>
<http://www.changebydesignllc.com/coaching-services/>, (Erişim Tarihi: 13.12.2012)
- Yapıcı, A. (2007a). *Ruh sağlığı ve din: psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2007b). Geleneksellik ile modernlik arasında sıkışan din anlayışları ve dindarlık. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 1 (2), 24-29.
- Yapıcı, A. (2009). “Küreselleşme ve değerler krizi.” *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 7, 14-18.
- Yapıcı, A. (2012). Türk toplumunda cinsiyete göre dindarlık farklılaşması: bir meta-analiz denemesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 1-34.
- Yapıcı, A., Kutlu, M. O., & Bilican, F. I. (2012). Öğretmen adaylarının değer yönelimleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (42), 9-151.
- Yapıcı, A., & Yıldırım M. (2003). Küreselleşme sürecinin dinî kimliklere etkisi: sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Dinî Araştırmalar*, 6 (17), 117-138.

Yapıcı, A., & Zengin Z. S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *DED*, 1 (4), 173-206.

EK 1. ANKET FORMU ÖRNEĞİ

Saygıdeğer Katılımcı

Bu anket, KKTC halkının değer yönelimleri hakkında bilgi toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Anket formunda yer alan sorulara içtenlikle cevap vermeniz sonuçların tutarlılığı ve bilimselliği açısından çok önemlidir. Lütfen anket formuna isminizi yazmayınız.

Katılımınız için teşekkür ederiz.

Arş. Gör. Yusuf EMRE

- 1- Cinsiyet : Erkek () Kadın ()
 2- Yaş :
 3- Eğitim Durumu :
 4- Köken : Yerli Kıbrıslı () 1974 Sonrası Türkiye Göçmeni ()
 5- İkamet : İlçe () Bucak () Köy ()

Aşağıda çeşitli değerler sıralanmıştır. Burada kendinize şu soruyu sorunuz: **Bu değerlerden hangileri hayatımı yönlendirme açısından benim için önemlidir, hangileri daha az önemlidir? Hangileri hayat ilkelerime uygundur hangileri uygun değildir?**

Her değerın yanında 1'den başlayıp 5'te biten bir boşluk bulacaksınız. Sayı yükseldikçe (1, 2, 3, 4, 5) söz konusu değerın hayatınızdaki yönlendiricilik gücünün arttığı, dolayısıyla sizin için önemli olduğu anlaşılacaktır.

Sizden istenen buradaki her değerın **sizin için** taşıdığı önemi gösteren rakamı işaretlemenizdir. Lütfen hiçbir soruyu boş bırakmayınız.

	Benim İçin				
	HİÇ Önemli Değil	Biraz Önemli	Önemli	Çok Önemli	En Üst Düzeyde Önemli
	1	2	3	4	5
1- Eşitlik (herkese eşit fırsat)					
2- İç uyum (kendimle barışık olmak)					
3- Sosyal güç sahibi olmak (başkalarını denetleyebilmek, üstün olmak)					
4- Zevk (istek ve arzuların giderilmesi, doyurulması)					
5- Özgür olmak (serbestçe düşünüp serbestçe hareket edebilmek)					
6-Manevî bir hayat (manevî değerlere önem vermek)					
7-Bağlılık (Aidiyet) duygusu (başkalarının da beni düşündükleri duygusu)					
8-Toplumsal düzenin sürmesini istemek (kanun ve nizam yaklaşımı)					
9- Heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak (uyarıcı deneyimlerle dolu)					
10-Anlamlı bir hayat (hayatta bir amacın olması)					
11-Kibarlık (nazik ve terbiyeli olmak)					
12-Zenginlik (maddi varlık- para)					
13- Ulusal güvenlik (ülkenin düşmanlardan korunması)					
14-Kendine saygısı olmak (kendini değerli bulmak)					
15-Minnet duygusundan kaçınmak (başkasına borçlu olmaktan kaçınmak)					
16-Yaratıcı olmak (orijinal olmak, hayal gücünü kullanmak)					
17- Barış içinde bir dünya istemek (savaş ve çelişkilerden uzak bir dünya)					
18-Geleneklere saygılı olmak (eski değer ve geleneklere)					
19-Olgun sevgi (derin duygusal ve ruhsal yakınlıklar)					
20-Kendini denetleyebilmek (yanlış olana direnebilmek)					
21- Mahremiyet (kişiyeye özel bir dünyanın olmasını istemek)					
22- Cinsellik					
23- İnsanlar tarafından benimsenmek (başkaları tarafından saygı ve kabul görmek)					
24- Doğayla bütünlük içinde olmak (doğayla uyum)					

	1	2	3	4	5
25- Değişken bir hayat yaşamak (rekabet içinde yeniliklerle dolu)					
26- Erdemli olmak (olgun bir hayat anlayışı)					
27- Otorite sahibi olmak (yönetmek ve yönlendirmek hakkında sahip olmak)					
28- Gerçek arkadaşlık (yakın ve destekleyici arkadaşlık)					
29- Güzelliklerle dolu bir dünya (doğa ve sanatın güzelliği)					
30- Toplumsal adalet (haksızlığın düzeltilmesi, toplumsal adalet)					
31- Bağımsız olmak (kendine yeterli, kendine güvenli olmak)					
32- İlimli olmak (aşırı duygu ve hareketlerden kaçınmak)					
33- Sadık olmak (arkadaşlarına ve çevresine bağlı olmak)					
34- Hırslı olmak (çalışkan ve istekli olmak)					
35- Açık fikirli olmak (değişik inanç ve fikirlere hoşgörülü olmak)					
36- Alçak gönüllü olmak (kendini öne çıkarmamak)					
37- Cesur olmak (macerayı sevmek risk alabilmek)					
38- Çevreyi korumak (doğayı korumak)					
39- Sözü geçen biri olmak (insanlar ve olaylar üstünde etkili olmak)					
40- Anneye, babaya ve yaşlılara değer vermek (saygı göstermek)					
41-Kendi Amaçlarını Seçebilmek (kendi hedeflerini bağımsızca belirlemek)					
42- Sağlıklı olmak (fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklardan uzak olmak)					
43- Yetkin olmak (rekabeti seven, etkili ve verimli)					
44- Hayatın sunduklarını kabullenebilmek (hayatın getirdiklerine razı olmak)					
45- Dürüst olmak (içtenlik)					
46- Toplumdaki görüntüyü koruyabilmek (başkalarına karşı mahcup düşmemek)					
47- İtaatkar olmak (görevlerini yapan, yükümlülüklerini yerine getiren birisi olmak)					
48-Zeki olmak (mantıklı, akıllı birisi olmak)					
49-Yardımsever olmak (başkalarının iyiliği için uğraşmak)					
50- Hayattan her yönüyle tat almak (yeme, içme ve cinsellikten vb. hoşlanmak)					
51- Dindar olmak (dinsel inanç ve pratiklere bağlı olmak)					
52- Sorumluluk sahibi olmak (güvenilir ve inanılır birisi olmak)					
53- Merak duyabilmek (her şeyle ilgilenen, araştıran birisi olmak)					
54- Dinin etkisini hissetmek (günlük hayatın içindeki tutum ve davranışlarda dinin ve inançların yol göstericiliğini benimsemek)					
55- Bağışlayıcı olmak (başkalarının özrünü kabul edebilmek)					
56- Başarılı olmak (amaçlarına ulaşabilmek)					
57- İnançlı olmak (dinsel inançlara bağlı olmak)					
58-Temiz olmak (düzenli ve titiz olmak)					
59- Arzu ve isteklerine düşkün olmak (kendisine zevk veren şeyler yapmak)					
60- Aile güvenliği (sevilenlerin tehlikeden uzak olması)					
61- Kader (her şeyin Allahtan geldiğine inanmak)					

7- Sizi yaratan bir yaratıcının varlığına inanıyor musunuz?

- a) Kesinlikle inanıyorum
- b) Bu konuda çeşitli şüphelerim var.
- c) Tanrının varlığına inanmıyorum.

8- Allah'ın varlığının iç dünyada canlı bir şekilde hissedilme durumu:

- a) Her zaman hissederim
- b) Oldukça sık hissederim
- c) Ara sıra hissettiğim olur
- d) Hiçbir zaman hissetmem

9- Günlük beş vakit namaz kılma durumu:

- a) Düzenli olarak kılarım
- b) Düzenli olarak kılamıyorum ama genellikle kılmaya çalışırım
- c) Ara sıra kıldığım olur
- d) Hiç namaz kılmam

10- Herhangi bir engel olmadığı sürece Ramazan ayında oruç tutma durumu:

- a) Düzenli olarak tutarım
- b) Zaman zaman tutarım.
- c) Hiç oruç tutmam

11- Dua eder misiniz?

- a) Her zaman dua ederim
- b) Oldukça sık dua ederim
- c) Ara sıra dua ederim
- d) Hiç dua etmem

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı- Soyadı : Yusuf EMRE
Doğum Yeri : Adana
Tarihi : 13.06.1985
Unvanı : Araştırma Görevlisi

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Sarıçam/ADANA
E-posta : yemre@cu.edu.tr, mr_ysf@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

2009 -2013 Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Adana.
2005 - 2009 Lisans, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Öğretmenliği, Adana.
2004 - 2005 Lisans, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Öğretmenliği, Erzurum. (Yatay Geçiş)

Yabancı Dil: İngilizce